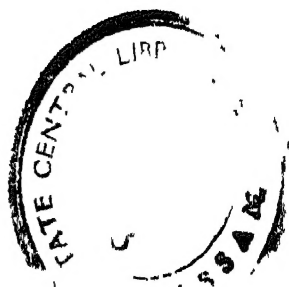

“আত্মবক্ষাটোৱেই জীৱৰ প্ৰাথমিক সৰ্ব্বপ্ৰধান ধৰ্ম। সৰ্ব্ব শ্ৰেণীৰ জীৱৰ ভিতৰত উৎকৃষ্ট জীৱ মানুহৰ এই ধৰ্মজ্ঞানটো প্ৰবল। যি মানুহে আত্ম-
 বক্ষাৰ এই ধৰ্ম, আলস্যৰ কাৰণেই হওক, নাইবা নীচ ব্যক্তিগত স্বাৰ্থৰ
 কাৰণেই হওক,—কিছা মূৰ্খতাৰ কাৰণেই হওক,—বিসৰ্জন দি আত্ম-লোপৰ
 অধৰ্ম গ্ৰহণ কৰিও নিজক গোৱৰান্বিত বোধ কৰে, সি অকল অমানুহেই
 নহয়, সি স্ফটিক নীচতকৈও নীচ জীৱ।” —বায়চৌধুৰী।

আত্ম-বিকাশ ভৱনৰ পৰা প্ৰকাশিত আন আন পুথি

সুখাৰী শ্ৰীশুচিৱতা বায়চৌধুৰীৰ—

- ১। “বা-মাৰলি”—অসমীয়া উপন্যাস জগতলৈ ২৩০ পিঠিয়া অপূৰ্ণ অৱদান। “নতুন অসমীয়া”, “অসমবানী” আদিৰ দ্বাৰা উচ্চ-প্ৰশংসিত। পকাবন্ধ। বেচ—৩-৫০ নং পঃ।
- ২। ‘স্বপ্নৰ দেশ’—আশ্চৰ্য্যকৰ বীৰত্বপূৰ্ণ মনমোহা উপাখ্যান। পকাবন্ধ। বেচ—২ দুটকা।
- ৩। “মপ্তাৰ্ণা”—চৰিত্ৰ অঙ্কনত সিদ্ধহস্তা লিখিকাৰ সাজোটা অপূৰ্ণ গ-পৰ সমষ্টি। পকাবন্ধ। বেচ—২ দুটকা।

শ্ৰীভগগিৰী বায়চৌধুৰীৰ -

- ৪। “মন-মাটি-মেঘ”—অসমীয়া সাহিত্যৰ কৱিতা জগতত নতুন ছন্দ, নতুন ৰস, নতুন আলোক প্ৰৱৰ্ত্তক কৱিতাৰ অনবদ্য অৱদান। পকাবন্ধ। বেচ—২ দুটকা।

শ্ৰীঅম্বিকাগিৰী বায়চৌধুৰীৰ—

৫। “তুমি” (কাব্য)—	মূল্য ১৮
৬। ‘আত্মত্ব’ (পবন্ধ) -	,, ২-৭৫ নং পঃ
৭। ‘অনুভূতি’ (কৱিতা)—	,, ১-৭৫ ,, ”
৮। ‘বন্দো কি ছন্দেৰে (গীত)—	,, ১-৫০ ,, ”
৯। ‘স্বপ্ন কব-স্বপ্ন কব’ (কৱিতা)—	,, ৫০ ,, ”
১০। ‘ডেকা-ডেবেৰীৰ বেদ’—(অসমীয়া ডেকা-গাঁওৰৰ মুক্তিৰ বেদ-মন্ত্ৰ) বেচ— ১-৫০ নং পঃ।	

- ১১। (ইংৰাজী) “The Final Goal of man and Lasting Peace” Rs. 2/-

শ্ৰীশুভ বায়ৰ -

- ১২। ‘সোণাৰী পেৰা’—(বিদেশী গল্পৰ মনমোহা অনুবাদ)
বেচ—১-২৫ নং পঃ।

উক্ত সকলোকেখন পুথিৰ ১০০শ টকাৰ পুথি ললে শতকৰা ৩৫ টকা
সংলগ্ন ৰাৱ।

আত্ম-বিকাশ ভৱন
চান্দমাৰী, গুৱাহাটী

ଝେନ୍ଦ୍ର ବର୍ଷ

(ଗୀତି-କାବ୍ୟ)

ପ୍ରକାଶନ ପରିସଦର ଅର୍ଥ ସାହାଯ୍ୟେ ପ୍ରକାଶିତ

ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶ, ୧୯୬୧

Jayadratha vadha a drama on a mythological episode by **Shri Ambikagiri Roychowdhury**, **Atma Bikash Bhawan, Gauhati**, with financial aid of the **Publication Board, Assam, 1961**

প্ৰবাসক :

শ্ৰীঅম্বিকাগিৰী ৰয়চৌধুৰী

আত্মবিকাশ ভৱন, গুৱাহাটী

মূল্য—১১১ বহু—৩.৫০ টকা

বেচা বহু—৩.০০ টকা

মুদ্ৰক

টি.বিউন

গুৱাহাটী

আগকথা

‘জয়দ্রথ বধ’ নাটক ৰচনাৰ গুৰি-কথা শ্ৰীৰায়চৌধুৰী ডাঙৰীয়াই তেখেতৰ জয়দ্রথ-বধ ৰচনাৰ ইতিবৃত্তত বহুলাই লিখিছে। পঞ্চাশ বছৰৰ আগৰ অসমৰ মুকলি মঞ্চ-অভিনয়ৰ পটভূমিত এই নাটকখনৰ ৰচনামূলক ঐতিহাসিক দৃষ্টিভঙ্গীৰে চাব লাগিব। ‘জয়দ্রথ বধ’ ৰচনাৰ বহুকাল আগতে বঙলা ভাষাৰ কবলৰ পৰা অসমীয়া ভাষা মুক্ত হৈছিল যদিও কোনো কোনো ক্ষেত্ৰত বঙলা ভাষাৰ চলন্তি আছিল। ‘জয়দ্রথ বধ’ ৰচনাৰ কালত কেনেকুৱা অৱস্থাৰ সন্মুখীন হব লগা হৈছিল সেইটো গ্ৰন্থকাৰে খবচি মাৰি লিখিছে।

পঞ্চাশ বছৰৰ আগতে ৰচিত এই নাটখনৰ ভাৱ, ভাষা, ৰচনামূলক, নাটকীয় কলা-কৌশল পঞ্চাশ বছৰে ততঃ গতিৰে সলনি হৈ থকা আজিৰ সমাজৰ বাবে পাঠকৰ লগত নাট্যমঞ্চৰ লগত কোনো কোনো বিষয়ত খাপ নেখালেও, সেই যুগৰ নাট্য সাহিত্যৰ স্বৰূপ প্ৰকাশ আৰু অসমীয়া নাটক ক্ৰমবিকাশ বিষয়ে যথেষ্ট সহায় কৰিব। এই উদ্দেশ্যকে মনত ৰাখি প্ৰকাশন পৰিষদে ‘জয়দ্রথ বধ’ নাটকখন প্ৰকাশৰ বাবে অৰ্থ-সাহায্য আগ-বঢ়াইছে।

প্ৰবীণ কবি-সাহিত্যিক ৰায়চৌধুৰী ডাঙৰীয়াৰ ‘জয়দ্রথ বধে’ সকলোৰে সমাদৰ পাব বুলি আশা কৰিলোঁ।

গুৱাহাটী,
অক্টোবৰ, ১৯৬১

শ্ৰীবিষ্ণুনাৰায়ণ শাস্ত্ৰী
সচিব
প্ৰকাশন পৰিষদ, অসম।

জয়দ্রথ বধ বচনাৰ ইতিবৃত্ত

মুকলি-মঞ্চৰ এই গীতি-নাটখন বচনাৰ ৫০ বছৰৰো আগৰ এটা জাতীয় ইতিবৃত্ত আছে। মোৰ বয়স তেতিয়া ২৩।২৪ বছৰ। ইং ১৯০৪।৫ সনত তেতিয়াৰ ভাৰতৰ বৰলাট লৰ্ড-কৰ্জ্জৰ বঙ্গভঙ্গই জন্ম দিয়া স্বদেশী আন্দোলনৰ যুগ। গুৱাহাটীত ঐনাকিষ্ট দল গঠন কৰা সন্দেহৰ চেকা লৈ মই গুৱাহাটীৰ পৰা মোৰ নিজস্বৰ বৰপেটাত গৈ থিতিল লব লগীয়াত পৰে। ইং ১৯০৮ সনৰ শেষ ভাগত। সেই সময়ত, গীতি-নাট আমোদী বৰপেটা-বাৰীৰ বঙলা ভাষাৰ গীত-নাট অভিনয়ত বুৰ গৈ থকা অৱস্থা। সভা-সমিতি মেল-মজলিছ, বিয়া-বাৰু আদি সকলো আনুষ্ঠানিক উৎসৱতে শিক্ষিত-অৰ্দ্ধ-শিক্ষিত-অশিক্ষিত ডেকা-আদহীয়া বৰপেটীয়া গায়ক-অভিনেতাৰ বঙলা গীত-অভিনয়ত লেপেট খোৱা অভিব্যক্তি। নাম-বৰগীত আদি অসমীয়াৰ আপুৰুগীয়া গীত-মাতবিলাক মুচ্চাত পৰা অৱস্থা লৈ বুঢ়া-ভকতীয়াসকলৰ ভিতৰতে সীমাবদ্ধ। মই ৭ বছৰমান বয়সতে গুৱাহাটীলৈ আহোঁ। মাজে-সময়ে স্কুলৰ বন্ধ, দোল-দোমাহী আৰু গুৰুতিথি উপলক্ষে বৰপেটালৈ কেতিয়াবা যাওঁ যদিও, ২।৪ দিন তাত থাকিয়েই গুৱাহাটীলৈ উভতি আহোঁ। গতিকে তেতিয়াৰ সেই সৰুকালিত বৰপেটাৰ এই বঙলা গীত-নাট অভিনয়ৰ অভিব্যক্তিয়ে মোৰ মনত বিশেষ একো প্ৰতিক্ৰিয়া জন্মোৱা নাছিল। কিন্তু একে লেঠাৰিয়ে ১৬।১৭ বছৰ গুৱাহাটীত থাকি দেশৰ তা-তু পাই কিছু পুৰঠ হৈ উঠা মনটোৰে যেতিয়া বৰপেটালৈ গৈ এই অৱস্থাটো দেখা পাওঁ, তেতিয়া মোৰ মনটো আকুল হৈ উঠে। বৰপেটাৰ ভাই-ভনীৰ মনৰ পৰা বঙলা ভাষাৰ গীত-নাট অভিনয়ৰ প্ৰতি জমি ঘন হোৱা অসন্মানী বাপটোৰ শিপা উভাৰি পেলাবলৈকে মনত দৃঢ় সঙ্কল্প সোমায়। কিন্তু কৃতকাৰ্য্য হোৱা যায় কেনেকৈ? গীত-পদ গাবলৈ জানোঁ যদিও, লিখা অভ্যাস নাই। কিন্তু চিন্তিত হালোঁ যদিও, সি মোক থিৰেৰে থাকিবলৈ নিদিলে।

সেই সময়ত বৰপেটা নগৰত হাটীয়ে হাটীয়ে মুকলি মঞ্চত বঙলা ভাষাৰ গীত-নাট অভিনয় কৰা ৩।৪ টা মান দল চালুক হৈ চলি আহিল।

গায়ক-অভিনেতাসকলে দিনৰ দিনটো কাম-কাজত ব্যস্ত থাকি, গধূলি আজৰি লৈ, হাটীয়ে হাটীয়ে নিশ্চিষ্ট ঠাইত লগ লাগি বঙলা গীত-নাটৰ তালিম দিয়ে। মই প্ৰত্যেকটো দলৰ ওচৰলৈ গৈ গায়ক-অভিনেতাসকলক এই জাতীয়-মৰ্যাদা হানিকৰ অৱস্থাতোৰ কথা কৈ বঙলা-ভাষাৰ গীত-নাট এৰি অসমীয়া গীত-নাটৰ অভিনয়ত ধৰিবলৈকে অনুৰোধ কৰিলোঁ। প্ৰত্যেকটো দলেই কলে—অসমীয়া ভাষাত অভিনয়ত ধৰিবলৈকে ভাল মনলগা অৰ্থাৎ বচনবোৰ মাতি সুখ পোৱা উপযোগী গীত-নাট নাই। মই ৬৮ব্ৰহ্মৰ বৰব্ৰাৰ “মেঘনাদ-বধ” আৰু ৬দুৰ্গেশ্বৰ শৰ্ম্মাৰ ‘পাৰ্থ-পৰাজয়’ নাট দুখন আনি দিলোঁ। কিন্তু দুয়োখন নাটককেই বচনবিলাক কৈ ভাল নালগে বুলি কোনোটো দলেই পছন্দ নকৰিলে।

এনেতে আহি পৰিল ইং ১৯১০ চনৰ মাজভাগ। তেতিয়া ৬কনকলাল বৰব্ৰা বৰপেটাৰ মহকুমাধিপতি। ইং ১৯১১ সনত, তেতিয়াৰ ভাৰত সন্মিতি পঞ্চম জৰ্জ্জ আৰু সন্মাজী মেৰীয়ে ভাৰতলৈ আহি দিল্লী নগৰীত ৰাজ-দৰবাৰ পাতি ৰাজ-মুকট পিন্ধি অভিষিক্ত হব। সেই উপলক্ষে সমগ্ৰ ভাৰতৰ চহৰ-নগৰবোৰ এই মহোৎসৱৰ আগতীয়া আয়োজনৰ চলন্তুলত উৎসাহিত।

বৰপেটাতো এই উৎসৱৰ পাতনি মেলি, অন্যান্য আয়োজনৰ লগতে এই উপলক্ষে নাটক এখনৰ অভিনয়েৰেও উৎসৱটো কেনেকৈ ৰমক-জমক দসাল কৰি তুলিব পৰা হয়, তাৰে আলোচনা কৰিবলৈকে মহকুমাধিপতি ৬কনকলাল বৰব্ৰাই, সেই সময়ত বৰপেটাৰ বয়োবৃদ্ধ গীত-নাট্যামোদী ৬মনহৰি দাস (এওঁ সেই সময়ত বঙলাভাষাৰ নাট অভিনয় কৰা বৰপেটাৰ যাত্ৰাদল এটাৰ মেনেজাৰ আছিল), ৬হৰিপ্ৰসাদ দাস (এওঁ ইং ১৯২১ সনত অসহযোগ আন্দোলনত যোগ দি, এচ, ডি, চি, পদ ইন্সফা দি, আশ্ৰমাদি পাতি পাচত ৬হৰিপ্ৰসাদ বুদ্ধাচাৰী নামেৰে পৰিচিত হয়) ৬গৌৰী-কান্ত দাস, ৬কমলাকান্ত দাস আৰু আমি ডেকা কেজনমানক নিমন্ত্ৰণ কৰি মাতি নি এখন মেল পাতে। এই মেলত মই উৎসাহেৰে যোগ দিওঁ,—জানোবা এনাৰ্কিষ্ট গদেহন দুৰ্ৰহ বোজাটোত পুলিছৰ চোকা দৃষ্টিৰ হানৰ পৰা কিছু বেহাই পাওঁৱেই—এই বুলি। নিমন্ত্ৰিত আমি আটাইবিলাক গৈ মেলত ওলালোঁ। উপস্থিত সকলো কেজনে এখন এখনকৈ ৪১৫ খন বঙলা-ভাষাৰ নাটকৰ নাম উল্লেখ কৰিলে। মই অকলে অসমীয়া ভাষাৰ নাটকৰ কথা কলোঁ। আন কেজনে উপলুঙা কৰি কলে, অভিনয় কৰি

সুখ পোৱা কথা-বচনেৰে অসমীয়া ভাষাত হেনো নাটক নাই আৰু হবও নোৱাৰে। গাই-বাই ভাল লগা গীত-পদো হেনো অসমীয়া-ভাষাত নাই আৰু হবও নোৱাৰে। অসমীয়া ভাষাটো হেনো নাট-গীতৰ উপযোগী নহয়। মই অপমানৰ আঘাতত জোৰেৰে প্ৰতিবাদ কৰি মেলৰ পৰা ওলাই গুচি আহিলোঁ। তেওঁলোকে বঙলা “হৰিৰাজ” নাটকৰ অভিনয়েৰে এই অভিশেক উৎসৱ পালন কৰিবলৈকে স্থিৰ কৰিলে আৰু কৰিলেও।

ঘৰলৈ আহি সিদিনাখন বহুত বাতিলৈকে চিন্তা কৰিলোঁ। এই সম্বন্ধে মই মোৰ আইক সুধিলোঁ। আইয়ে সৰুৰে পৰা মহাভাৰত, ৰামায়ণ, পুৰাণাদিৰ আখ্যানবিলাক সাধুকথাৰ দৰে আমাক (মোৰ দাদা ৬গিৰীশচন্দ্ৰ বায়চৌধুৰীক, মোক আৰু সৰুভনী দুজনীক) গধূলি গোট খুৱাই চোতালত বা কাথিত চান্দা পানি বহুৱাই লৈ শুনোৱা নিত্য-নৈমিত্তিক কাম আছিল। আইয়ে কলে, বৰপেটাৰ বৈষ্ণৱী ধাতুত লগাকৈ মহাভাৰতৰ আখ্যান এটা লৈ নাটকখন লিখাটোৱে উচিত হব। আইৰ কথা মতেই, কোঁৱৰ পক্ষৰ সপ্তৰথীয়ে অনাৰ্য বণ-নীতিৰে একেলগে আক্ৰমণ কৰি অৰ্জুন-পুত্ৰ বালক-বীৰ অভিনয়ক জগদ্ৰথৰ দ্বাৰা হত্যা কৰোৱা আৰু সেইবাবে সূৰ্য্যাস্তৰ আগতে অৰ্জুনৰ জয়দ্ৰথক বধ কৰা কঠোৰ প্ৰতিজ্ঞাৰ আখ্যানটোকেই মই বাছি লওঁ। সেই কালত বৰপেটা নগৰত চাৰিটা যাত্ৰাদলে ‘ৰামবনবাস’, ‘সীতাহৰণ’, ‘কীচক বধ’, ‘যুধিষ্ঠিৰৰ অশ্বমেধ যজ্ঞ’, ‘গল-দময়ন্তী’ আদি বঙলা নাটকৰ যাত্ৰাভিনয় চলাই আছিল। মুকলিমঞ্চৰ বাবে যাত্ৰাঘাট লিখাৰ ধৰণ বুজি লবলৈকে বঙালি নাটক কেখনমান মই গোটাই লওঁ। কাৰণ, সেই সময়ত এই বিষয়ত মই একেবাবে কেচা। অৱশ্যে কিছু ভাবো বঙলা নাটকৰ পৰা লোৱা হৈছিল। কাৰণ, তেতিয়া মোৰ সাহিত্য সৃষ্টি কৰাতকৈ বঙলা নাটকক খেদাহে ঘাই উদ্দেশ্য আছিল।

পাছদিনা পুৱাৰ পৰাই বৰপেটাৰ অভিনেতাসকলৰ মনোভাৱ আৰু ৰুচিলৈ লক্ষ্য ৰাখি, কথা-বচনবিলাক যথাগাধ্য বলী হোৱাকৈ, অৰ্থাৎ অভিনেতাসকলে আবৃত্তি কৰি সুখ পোৱাকৈ, জগসাধাৰণৰ মুকলি মঞ্চৰ উপযোগী কৰি অমিত্ৰাক্ষৰ ছন্দত লিখিবলৈ আৰম্ভ কৰিলোঁ—আৰু অসমৰ তথা কামৰূপৰ গিলগুৱীয়া বৰগীত-দেহবিচাৰ-কীৰ্ত্তন-নাম আদিৰ স্তৰবোৰৰ সমন্বয় ঘটাই গীতবিলাকো ৰচনা কৰি গ’লোঁ,—দিনৰ ৰচনা দিনে আবৃত্তি কৰি গাই আইক শুনাই থাকিলোঁ। আইয়েও ৰচনাবিলাক ভাল হৈছে বুলি উৎসাহ দি লগে লগে গীতৰ স্তৰবোৰৰ আঁৰ-উৰ বিলাকো শুধৰাই দি

থাকিল। মোৰ আই আছিল ৬সুন্দৰীদিয়া সত্ৰৰ ডেকা অধিকাৰ ৬জিতৰাম দেৱাধিকাৰীৰ জিয়াৰী। সৰুৰে পৰা বৰগীত-নাম-পদ গোৱাব বংশগত স্বক্ৰিয়া চৰ্চাত আছিল অতি পাকৈত। আইৰ কণ্ঠস্বৰ আছিল অতি মধুৰ। সেই কণ্ঠস্বৰত বৰগীতৰ শুদ্ধ বাগবিলাকৰ মাধুৰীয়া প্ৰত্যক্ষ ভাৱে জীৱন্ত হৈ ফুটি ওলাইছিল। সেইবাবে আইক সকলোৱে “গহনী-আই” (গোসানী আই) বুলি মাতিছিল। বৰপেটা, গুৱাহাটী আৰু তেজপুৰতো আইয়ে ফুট-পুৱাতেই সাৰ লৈ উঠি বিছনাত বহি বৰগীতৰ ললিত-শ্যাম আদি প্ৰভাতী বাগৰ “তেজোৰে কমলাপতি পৰভাত নিন্দ” — “যশোমতী পেখিতে নয়ন জুৰাই” আদি বাগ টানি টানি গাই অমিয়-সুৰ-মাধুৰীৰ কুণ্ডলীকৃত আলোড়ন তুলি “বজনী বিদূৰ দিশ ধৱলী বৰণ, তিমিৰ ফাড়িয়া আসে ববিৰ কিৰণ”ৰ জ্যোতিৰ্জ্ঞান জীয়া জ্ঞাননীৰে তৰপে তৰপে মুকলি হৈ অহা দিৱাকৰৰ জীৱনময় কৰ্ম-প্ৰবাহৰ আগমণ জনাইছিল, আইন সেই অপূৰ্ব সন্মোহনী সুৰ-লহৰীৰ বৰ্ণনা দিবলৈকে মোৰ ভাষা নাই। সেই বৰগীতৰ সুৰ আলোড়নৰ স্পৰ্শত চুবুৰীয়া সকলোৱে শয্যা তিয়াগী উঠি ভক্তি গদগদ চিত্তেৰে আইৰ পুৱাৰ গীত শুনিছিল,—এনেকি, বৰেব-পুৱাতে আমাৰ ঘনত আগৰ আনীয়েদি প্ৰাতঃভ্ৰমণ কৰিবলৈ যোৱা লোকসকলেও থমকি বৈ মুগ্ধ মনেৰে আইনে গোৱা সেই বৰগীত শুনিছিল। বৰগীতৰ এই প্ৰাণস্পৰ্শী আৰু শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰ-মাধৱৰ কীৰ্ত্তনঘোষা-নামঘোষাৰ বিচিত্ৰ ৰূপৰ সুৰবিলাকেই মই, মোৰ দাদা ৬গিৰীশ বায়চৌধুৰী, ভনীষ্ম ৬লক্ষ্মী আৰু শ্ৰীমতী ৰোহিণী গোস্বামী, চাৰিওজনে সৰুৰে পৰা মাতৃদেৱীৰ পৰা নিষাবিটক শিকিছিলো। এই প্ৰসঙ্গত, বৰগীতৰ প্ৰাণস্পৰ্শীতা সন্দেহে তিনিটা কথাৰ উল্লেখ কৰা অনুচিত নহব।

২। ইং ১৯১৬ চনত, গুৱাহাটীত সাহিত্যবথী ৬লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ সভাপতিত্বত পুৱা চটা বজাত বহা পোন প্ৰথমৰ অসম-ছাত্ৰ-সাহিত্য-সন্মিলনীত উদ্বোধনী-গীত গোৱাব ভাব মোৰ ওপৰত পৰে। মই অৰ্গেণৰ সহযোগত আইন পৰা শিকা শ্যাম বাগৰ “তেজোৰে কমলাপতি পৰভাত নিন্দ” বৰগীতটো গুঁও। বভাতলৰ বিপুল জনতাৰ হৰ্ষোল্লাসী হাত চাপৰিৰ লগে লগে ‘পুনৰ গাওক পুনৰ গাওক’ বৰ উঠে। সভাপতিৰ মঞ্চৰ পৰাও ৬বেজবৰুৱা, ৬চন্দ্ৰকুমাৰ আগৰৱালা, ৬সত্যনাথ বৰা, ৬নৰীন্দ বৰদলৈ আদিৰ বিনুগ্ধ ধন্যবাদৰ আশীৰ্বাদ মোৰ ওপৰত পৰে। বিপুল জনতাৰ আধুনিক ৰাজহুৱা অনুষ্ঠানত তেনে বৰগীতৰ মনোমুগ্ধকাৰী সকল প্ৰৱেশ সেয়ে প্ৰথম। মোৰ সেই বৰগীতৰ পাচত বেজবৰুৱাৰ জ্যোষ্ঠা দৃষ্টিত।

শ্রীমতী অৰুণা বৰুৱাকুৱাই (তেতিয়াৰ) তেওঁৰ ওপৰত অৰ্পণ কৰা দ্বিতীয় গীত গাবলৈকে সজোচ কৰি কৈছিল—“এই গীতৰ পাচত মই আৰু কি গীত গাম”—বুলি।

২। ইং ১৯১৯ চন। বিশ্বকবি ৮ববীজ্জনাথ ঠাকুৰে গুৱাহাটীলৈ আহি তেতিয়াৰ আৰ্ল-ল-কলেজৰ প্ৰিন্সিপাল ৮জ্ঞানদাভিৰাম বৰুৱাৰ আলহি হয়। আগতে কৰা নিৰ্দ্ধাৰিত সময়ত মই যাওঁ তেখেতক দেখা কৰিবলৈ। ৮জে-বৰুৱাই, ববীজ্জ ঠাকুৰৰ অভিপ্ৰায় মতেই, মোক এটা বৰগীত গাবলৈ কলে। মই গালোঁ মহাপুৰুষ মাধৱদেৱৰ কো-বাগৰ “প্ৰাণনাথ নকৰা বঞ্চিত” বৰগীতটো। চকু মুদি ৮ববীজ্জনাথে শুনিলে গোটেইটো গীত। গীতটো গোৱা শেষ হোৱাৰ পাচতো ঠাকুৰে কিছু পৰলৈকে চকু মুদি থাকি চকু মেলিলে। মই কালোঁ,—এয়ে শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰ-মাধৱ দুজনা মহাপুৰুষে আমাক দি যোৱা বৰগীত আৰু তাৰ সূৰ। মই ঠাকুৰৰ অভিমত স্মিলিলো। ঠাকুৰে কলে,—“ভালইতো”। বুলি। আৰু একো নকলে। ঠাকুৰৰ মুখত দেখিলো গভীৰ ভাৱ। হয়তো বৰগীতৰ মাধুৰ্য্যই তেখেতৰ প্ৰাণ স্পৰ্শ কৰিছে। সেইবাবে বেচি একো কবলৈকে ইচ্ছা নকৰিলে।

৩। এই চনতেই বঙ্গৰ বিখ্যাত ইতিহাসবিদ ৮যদুনাথ চৰকাৰ আহে গুৱাহাটী-বঙ্গ-সাহিত্য-পৰিষদৰ সভাপতি হৈ গুৱাহাটীলৈ। এই পৰিষদৰ পক্ষৰ পৰা তেতিয়াৰ কৰ্জ্জন হলৰ (এতিয়াৰ নবীন বৰদলৈ হল) লাইব্ৰেৰী-য়ান ৮গোপালকৃষ্ণ দেৱে তাত মোক বৰগীত গাবলৈকে অনুৰোধ জনায়। সম্ভৱতঃ তেওঁ উক্ত পৰিষদৰ সম্পাদক আছিল। মই অনুৰোধ বক্ষা কৰি তাত উপস্থিত হওঁ। পৰিষদৰ সভাখন হৈছিল উক্ত হলতেই পুৱা ৮টা বজাত। সভাত কটনৰ তেতিয়াৰ অধ্যাপক লক্ষ্মী বাবু আৰু তাৰক বাবু, (দুয়ো সঙ্গীতজ্ঞ,) আৰু হল-ভৰা অন্যান্য বঙ্গভাষীৰ উপৰিও, ৮কমলাকান্ত ভট্ট, ৮সত্যনাথ বৰা, ৮নবীন বৰদলৈ, ৮সোণাবাম চৌধুৰী আদি আমাৰ বিশিষ্ট সাহিত্যিক, দাৰ্শনিক, প্ৰত্নতাত্ত্বিক সকলো উপস্থিত আছিল। পৰিষদৰ অনুৰোধক্ৰমে হাৰমোনিয়ামেৰে প্ৰথমতে মই পুৱাকাল কাৰণে বৰগীতৰ কো-বাগৰ “উঠৰে উঠ বাপু গোপালহে, নিশি পৰভাত ভৈল”টো গাওঁ। ৮যদুনাথ চৰকাৰ সমন্বিতে উপস্থিত সকলোৱে নিস্তব্ধ মনেৰে শুনে। লক্ষ্মীবাবুই মোক পুনৰ এটা গাবলৈ অনুৰোধ কৰে। মই পুনৰ কেদাৰ বাগৰ “পাৱে পৰিহৰি কৰোহো কাতৰি, প্ৰাণ ৰাখৰি মোৰ” বৰগীতটো গাওঁ। তাকো সকলোৱে একান্ত মনেৰে শুনে। লক্ষ্মীবাবু আৰু তাৰক বাবু দুয়ো কয় মই গোৱাটো কেদাৰ বাগ নহয় বুলি। মই কওঁ হয় বুলি।

তেওঁলোক কয় নহয় বুলি। মই স্বৰগ্ৰাম আওবাই কওঁ হয় বুলি,—তেওঁ-
লোকে কয় নহয় বুলি, ভুল বুলি। মই তেওঁলোকক সোধোঁ কোঁ বাগটো
ভুল নে শুদ্ধ বুলি। তেওঁলোক দুয়ো কয় “কোঁ বাগটো সয়ন্ধে সম্প্ৰতি
কব নোৱাৰো, কিন্তু “কেদাৰ বাগটো ভুল” বুলি। মই কওঁ—“মই গোৱা
কোঁ-কেদাৰ, দুয়োটা বাগ ভাৰতীয় সঙ্গীতৰ খানদানী ৰূপ। ভাৰতীয় সঙ্গীতৰ
এই খানদানী ৰূপটোৰ লগত আপোনালোকৰ পৰিচয় নাই। মুছলমান
শাসনত ভাৰতীয় সঙ্গীতৰ খানদানী ৰূপত যি সনা-পোতাকা হৈছে, তাৰ
লগতহে আপোনালোক পৰিচিত। কামৰূপ-অসমত মুছলমান শাসনে
স্থিতি নব পৰা নাছিল কাৰণে ইয়াত ভাৰতীয় মূল সঙ্গীতৰ ব্যতিক্ৰম ঘটা
নাই, অবিকৃত হৈ আছে। তৰ্ক কিছু ঘন হৈ অহা দেখি ৬য়দুনাথ চৰকাৰে
লক্ষ্মীবাবুক এটা কেদাৰা বাগ গাবলৈ কলে। লক্ষ্মীবাবু আৰু তাৰক বাবু
দুয়ো কেদাৰা বাগৰ দুটা গীত দুটা তালত গালে। কিছুপৰ পাচত ৬য়দুনাথ
চৰকাৰে মত প্ৰকাশ কৰি কলে, যে “কেদাৰা বাগৰ শুদ্ধ ৰূপ কি মই
নাছানো। কিন্তু বাগটোখুবীয়ে গোৱা গীতৰ স্তবটোৱে মোৰ মনত যি প্ৰভাৱ
বৰ্তালে, লক্ষ্মীবাবু আৰু তাৰকবাবুৰ গীতে সেইটো কৰিব নোৱাৰিলে।”

এই বৰগীত আৰু কীৰ্ত্তন-নামঘোষাৰ বিচিত্ৰ অমিয় সুন বিলাককেই
সৰ্বশ্ৰেণী পৰা মই মোৰ আইৰ ওচৰত শিকিছিলো আৰু সেই স্তববিলাকৰ
সংমিশ্ৰণ ঘটায়ৈ মই ভগদত্ত-নবদ গীতবোৰ বচনা কৰিলোঁ আৰু ছোকৰা-
বিলাকক নিজে শিকালো।

প্ৰায় ৩ মাহমানৰ ভিতৰত নাটখন লিখি উলিয়াই দক্ষিণ-হাটীৰ নাট-
অভিনয় আৰু গীত-পদত পাতকিত শ্ৰীঅম্বিকাচৰণ পাটোৱাৰী, ৬পদ্যনাথ
মজিন্দাৰ, ৬নাবায়ণ পজাৰী, ৬তৰেণ পূজাৰী, ৬ধৰ্ম্মকান্ত পজাৰী, ৬লোহিত
মহাজন, ৬ কালিচৰণ ওজা, ৬কৃষ্ণৰাম দাস (এওঁ অল ইণ্ডিয়া ৰেডিঅ’ৰ
গুৱাহাটী কেন্দ্ৰৰ গীত পৰিচালক শ্ৰীমান পুৰুষোত্তম দাসৰ পিতৃ), শ্ৰীৰামোকা
তালদাৰ, ৬পদ্য চৌধুৰী, ৬গোবিন্দ বায়ণ আদি কেজনমানক মাতি আনি
গোট খুৱাই লৈ নাটখনৰ বচন কিছুমান আবৃত্তি কৰি আৰু গীত কেইটামান
গাই শুনাৱোঁ। সকলোকেজনে শুনি খুব উৎসাহিত হ’ল আৰু সোনকালে
নাটখন অভিনয় কৰিবলৈকে আত্ম প্ৰকাশ কৰিলে। এটা অনুষ্ঠানৰ নামত
আয়োজন কৰিলে তাল হব বুলি ভাবি, মই পাচদিনাখনেই উক্ত সকলো-
কেজনক মোৰ ঘৰত গোটাই লৈ “বৰপেটা সনাতন-সঙ্গীত-সমাজ” নাম দি
অনুষ্ঠান এটা স্থাপন কৰি, নিয়ম প্ৰণালী আদি লিখি উলিয়াই,—তেতিয়াই
মেনেজাৰ, মজিন্দাৰ, তালিমদাৰ আদি পদ কেজনমানক দি গায়ে গায়ে

কৰ্তব্য ভগাই দিলোঁ। সকলো কেজনে নিজ নিজ ঋণত উৎসাহেৰে লাগি গ'ল। ৬ধৰ্ম্মকান্ত পূজাৰীৰ দ্বাৰা ভাওৰীয়াসকলৰ বচনবিলাক নামে নামে লিখোৱাই লৈ ৪ দিনমানৰ ভিতৰতে অভিনেতা সকলক ভগাই দিলোঁ। গীতবিলাক মই নিজে শিকাৰ পৰাকৈ দিন-বাতি লাগি বেহেলা আৰু হাৰমোনিয়াম শিকি লোঁ। নিয়ম মতে তালিম আৰম্ভ হ'ল। আবৃত্তি, গীত, নৃত্য ময়েই শিকালোঁ। গীত-নৃত্যৰ বাবে ১০ জনমান ১০।১২ বছৰীয়া ৬ধৰ্ম, ৬অতুল, ৬কুলদা, ৬অচ্যুৎ, ৬খগেন, ৬ফটিক আদিক সংগ্ৰহ কৰিলোঁ। ইহঁত হ'ল ছোকৰা। যাত্ৰাভিনয়ত এই নামেৰেই সিহঁতৰ পৰিচয়। নিয়মাদি সকলোৱে কটকটিয়াকৈ মানি চলাত, অভিনয়, নৃত্য, গীত, পৰিচালনা সকলো সোনকালে পূৰ্ণ হৈ উঠিল। এই সকলক আজি মোৰ বৰকৈ মনত পৰিছে। এই সকলৰ ভিতৰত অভিনেতা শ্ৰীঅধিকা পাটোৱাৰী আৰু শ্ৰীবামো তালদাৰ শ্ৰীমহেশ পাটোৱাৰী আৰু শ্ৰীনৰেণ পাঠকৰ বাহিৰে এজনো জীৱিত নাই।

দুমাহমান নেবানেপেৰাকৈ তালিম দি যেতিয়া দেখিলোঁ যে অভিনয়টো বাহিৰলৈ উলিয়াব পৰা হৈছে, তেতিয়া মহাপুৰুষ শ্ৰীশ্ৰীমাধৱদেৱৰ তিথিৰ দিনা ৬বৰপেটা সত্ৰৰ কীৰ্ত্তন ঘৰৰ বাহিৰৰ চোতালত প্ৰকাণ্ড বডা টৰি, সেই অসমীয়া ভাষাত বচন মাতি স্তম্ভ পোৱা নাটক হবই নোৱাৰে বুলি ইতিকিং কৰি কোৱা কেজনৰ সৈতে পুৰুষ-মহিলা নিৰ্বিশেষে বৰপেটা চহৰখনৰ প্ৰায়বিলাক মুখীয়াল লোককেই নিঃস্বপ্ন জনালোঁ অসমীয়া “জয়দ্রথ বধ” গীতি-নাটৰ অভিনয় চাবলৈকে। ৬।৭ হেজাৰ পুৰুষ-মহিলাৰ উপস্থিতিত প্ৰকাণ্ড বডাতল উপছি পৰিল। গধূলিৰ আগতে ৬মান বজাত গীত-নৃত্য-বাদ্যেৰে অভিনয় আৰম্ভ হ'ল। সেই বিৰাট পুৰুষ-মহিলাৰ জুমটোৱে ভাত-পানী খাবলৈকে পাহৰি নিমিষ নকটাকৈ নিতাল মাৰি বাতি ৩।৪ বজালৈকে অভিনয় চালে। উত্তৰা আৰু স্নাত্ৰাৰ অভিনয়ত মহিলাসকলে কেবাবাৰো চকুলো টুকিলে। অসমীয়া ভাষাৰ “জয়দ্রথ-বধ” গীত-নাটৰ জয় জয় ঘোষিত হ'ল। বিপুল জনতাই মোৰফালেও জয় জয় হৰিধ্বনি জনালে। অসমীয়া ভাষাত ভাল গীত-নাট হব নোৱাৰে বুলি কোৱা কেজনক সকলোৰে আগত ৰচওৱা হৈছিল। সেই কেজনৰ ধন্যবাদৰ বোলতো মোৰ উশাহ বন্ধ হোৱা যেন লাগিল। সিদিনাৰ পৰাই বৰপেটাৰ পৰা বঙলা ভাষাৰ গীত-নাট নিৰ্ম্মূল হবলৈ আৰম্ভ হ'ল। বাটে-পথে, ঘৰে-দুৱাৰে কেৱল জয়দ্রথ বধৰ আলোচনা আৰু গীতবিলাককেই সকলোৱে গাবলৈ ধৰিলে। বিয়া-বাৰু উৎসৱত সকলোকে কেৱল “জয়দ্রথ বধ”

নাটখনহে লগা হ'ল। বঙলা ভাষাৰ অভিনয় কৰা আটাই কেওটা দল ভাগি গ'ল। সকলোৱে আৰু এখন নতুন গীতি-নাটক লিখিবলৈ য়োক অনুৰোধ কৰিলে। মই পুৰাণৰ শিখিষ্বজ ৰজাৰ আখ্যান লৈ “ভক্তগৌৰৱ” নাম দি চাৰিমাহ মানৰ মূৰত দ্বিতীয়খন গীতি-নাট লিখি উলিয়ালোঁ। এই-খনকো শিক্ষা দিলোঁ মই নিজে। জয়দ্রথ ৰথৰ দৰে এইখন নাটেও সমানে আদৃত হ'ল। দুয়োখন নাটক সমানে চলিব ধৰিলে। দুয়োখন নাটৰ মুকলি মঞ্চৰ অভিনয়েৰে বৰপেটা তথা অসমৰ পৰা এইবিধ বঙলা ভাষাৰ গীত-নাটৰ আলু উঠিল।

এই দুয়োখন নাটক অগম-এছোচিয়েছনৰ আৰু সাহিত্য সভাৰ অধিবেশন, দুৰ্গাপূজা, লক্ষ্মীপূজা, সৰস্বতী পূজা আৰু বিয়া-বাৰু উপলক্ষে বৰপেটা ধুবুৰী, গুৱাহাটী, ডিব্ৰুগড়, ডুমডুমা, বিজনী, টিহু, জনীয়া, চেঙা, নলবাৰী আদি অসমৰ নানা ঠাইত ইং ১৯৩০ চনলৈকে পুৰা ২০ বছৰ চলিছিল। ইং ১৯১৭ সনত “অগম-এছোচিয়েছন”ৰ অধিবেশনত বৰপেটাত, ইং ১৯২৬ সনত ধুবুৰীত ৩৭বৈশ্বব বাজখোৱাৰ সভাপতিত্বত, আৰু ইং ১৯৩৭ সনত গুৱাহাটীত পণ্ডিত শ্ৰীকৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈৰ সভাপতিত্বত বহা সাহিত্য সভাৰ অধিবেশনত দুটাটো মুকলি মঞ্চত “জয়দ্রথ ৰথ” আৰু “ভক্তগৌৰৱ” দুয়োখন গীত-নাট বিপুল সমাৰোহৰ মাজত অভিনীত হৈছিল। এই দুয়ো ঠাইতে শ্ৰীঅম্বিকা পাটোৱাৰী, ৮পৰন দত্ত, শ্ৰীফটিক বায়ন আদি কেবাজনেও অভিনয় আৰু গীত-বাদ্যৰ বাবে পদক উপহাৰ পাইছিল। যোৱা বছৰ গুৱাহাটী অল্-ইণ্ডিয়া বেডিঙৰ যোগেৰে ডেকা নাট্যকলাবিদ শ্ৰীমান ফণী তালুকদাৰৰ সংযোজনাত “জয়দ্রথ ৰথ” গোটেই ভাৰতত প্ৰচাৰিত হৈছিল।

দুয়োখন নাটকৰ পাণ্ডুলিপি আজি ৫০ বছৰৰো বেচি কাল মোৰ হাতত নাছিল। মই আন নানা বাজহুৱা কৰ্ম-ব্যস্ততাত একৰকম পাহৰিয়েই গৈছিলোঁ। এতিয়া বুঢ়া কালত মোৰ অতীতৰ কাৰ্য্যাবলীৰ স্মৃতি টানি আনিবলৈ মন যোৱাত খবৰ কৰিলোঁ। উক্ত সনাতন-সঙ্গীত সমাজৰ অন্যতম অধ্যক্ষ ৬হৰেণ পূজাৰীয়ে মই “অসমবাণী”ত লিখা “মোৰ জীৱন-ধুমুহাৰ এচাটি”ত এই নিয়মটোৰ উল্লেখ পঢ়ি “জয়দ্রথ ৰথ”ৰ পাণ্ডুলিপিখন ৫০ বছৰীয়া এলাঙ্কুৱা ফটা-চিটা আকাৰেৰে য়োক আনি দিলে। কিন্তু “ভক্তগৌৰৱ”খনৰ ফটা-চিটা নিগনি খোৱা, আখৰ মাৰ যোৱা, পাত কেখনমানৰ বাহিৰে একো নাপালোঁ। “ভক্তগৌৰৱ” চিৰকাললৈ হেৰাল। ইয়াৰ ভিতৰতে তেওঁৰ মৃত্যু হ'ল। ৬হৰেণ পূজাৰীয়ে এলেকুৱা ফটা-চিটা হলেও, ইমান বছৰ যত্ন কৰি মোৰ নিজ হাতৰ আখৰেৰে সৈতে “জয়দ্রথ-

বধ’’ৰ পাণ্ডুলিপিটো বন্ধা কৰা বাবে তেওঁৰ শলাগ লৈ তেওঁৰ স্বৰ্গগত আত্মাৰ উদ্দেশ্যে মোৰ কৃতজ্ঞতা জনালোঁ ।

সম্ভৱতঃ, শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰী যুগৰ অসমীয়া নাটবোৰৰ পাঁচত, জনসাধাৰণৰ মুকলি-নাট্যৰ বাবে বৰ্ত্তমান যুগৰ উপযোগীকৈ বিৰাট সাকল্যেৰে অভিনীত হোৱা গীত-নাট অসমীয়া ভাষাত এই জয়দ্রথ-বধ আৰু ভক্ত-গৌৰৱেই প্ৰথম ।

এতিয়া, অৰ্দ্ধশতাব্দীৰো আগৰ পুৰণি এই সাহিত্য-সম্পদ জয়দ্রথ বধ গীতি-নাটখন অসম প্ৰকাশন-পৰিষদৰ আধিক সাহায্যৰ অনুগ্ৰহত প্ৰকাশ কৰিবলৈ পাই প্ৰকাশন-পৰিষদৰ ওচৰত কৃতজ্ঞতা দাঙি ধৰি, প্ৰথম দিনাখনেই সফল অভিনয়েৰে সকলোকে আনন্দ দি মোৰ উদ্দেশ্য পৰিপূৰণ কৰা স্বৰ্গগত আৰু জীৱিত অভিনেতা সকলৰ নাম-পৰিচয় উল্লেখ কৰি ধন্য হ'লোঁ ।

জয়দ্রথ-বধৰ গীতবিলাকৰ সুৰ-সঞ্চয় বিলাক বৰ মনোৰম আছিল । সকলোবিলাক গীত বৰগীত, দেহবিচাৰ, কীৰ্ত্তন-নামঘোষা আদিৰ নানা সুৰৰ সমন্বয়ত ৰচনা কৰিছিলোঁ । বহু দিন চৰ্চা নথকাত দুই এটা সুৰ মই পাহৰি যোৱা যেন হৈছে। যদিও, বৰপেটাৰ সেই সময়ৰ পুৰণি জীৱিত গায়ক-অভিনেতা সকলে এতিয়াও গায় । গীতবিলাকৰ স্বৰলিপিও ইয়াত দিয়াৰ ইচ্ছা আছিল ; কিন্তু নানা অসুবিধাত দিব পৰা নহ’ল । ইতি

গুৱাহাটী—ইং ১৯৬১

শ্ৰীঅম্বিকাগিৰী ৰায়চৌধুৰী

জয়দ্রথ বধৰ প্ৰথম অভিনেতা, গায়ক-বাদক আৰু পৰিচালক সকল

পাণ্ডৱপক্ষ : —	শ্ৰীকৃষ্ণ	৩পদ্মনাথ মজিন্দাৰ ।
	যুধিষ্ঠিৰ	শ্ৰীৰামোৰাম তালদাৰ ।
	ভীম	শ্ৰীঅম্বিকাচৰণ পাটোৱাৰী ।
	অৰ্জুন	"	৩হৰেন্দ্ৰনাথ পূজাৰী ।
	নকুল	৩দীননাথ দৈৱজ্ঞ ।
	সহদেৱ	৩মজলাৰাম দাস শ্ৰীনৰেন পাঠক
	দ্রোপদী	৩পৰনচন্দ্ৰ দত্ত
	সুভদ্ৰা	শ্ৰীমহেশচন্দ্ৰ পাটোৱাৰী ।
	উত্তৰা	৩মহোদৰ দাস ।

কুৰুপক্ষ :—	দুৰ্য্যোধন	৩লোহিতচন্দ্ৰ মহাজন
	দুঃশাসন	৩কমলাকান্ত দাস
	কৰ্ণ	৩কালিচৰণ ওজা
	শকুনি	৩গোকুলৰাম দাস
	দ্রোণ	৩ধৰ্ম্মকান্ত পূজাৰী
	জয়দ্রথ	৩পদ্ম চৌধুৰী ৩নবিন পাঠক
	দুঃশলা	৩গোলোকৰাম দাস
	তানুমতী	৩বিলাস দাস
	মণিভদ্ৰ	শ্ৰীকৃষ্ণৰাম দাস

বাদক : —	বেহেলা বাদক	৩গোবিন্দ ৰায়ন ।
	তবলা ধোলোক বাদক	৩চন্দ্ৰ কাৰিকৰ, ৩চাবন, ৩ফটিক ৰায়ন ।
	হাৰমোনিয়াম বাদক	৩নাবায়ন পূজাৰী
	মন্দিৰা বাদক	...	৩হৰমোহন দাস
	সাজ-সজ্জা	...	৩পৰমানন্দ পাঠক

নাটুৱা :—শ্ৰীঅচ্যুৎ, শ্ৰীভোগী, ৩অতুল, ৩কুলদা, ৩ধৰম, ৩ফটিক, ৩খগেন ।

মেনেজাৰ :— ৩গোলোকচন্দ্ৰ দাস (আতছৰাজীদাৰ)

৩নাবায়ণ চন্দ্ৰ পূজাৰী (বৰপেটা সত্ৰৰ পূজাৰী)

অঞ্জলি

যি গৰাকী মহিয়সী নাৰী-বন্ধুৰ বামায়াণ-মহাতাৰত-পুৰাণ আদিৰ পুণ্য কাহিনীবোৰৰ কথনে, নাম-বৰগীত আদিৰ সুধাবৰ্ষী কণ্ঠৰ সূৰে আৰু কঠোৰ নৈতিক শাসনে আমি চাৰিও ভাই-ভনীক শিশু কালৰ পৰাই অনুপ্রাণিত কৰিছিল ; যি জনাৰ অনুপ্ৰেৰণাতেই ঘাইকৈ এই জয়দ্রথ-বধ'ৰ সফল বচনা,—সেই মোৰ পৰমাৰাধ্যা. জন্মদাতৃ মাতৃ ৬দৈৱকী দেৱীৰ পুণ্য-স্মৃতিৰ চৰণত সন্তানৰ এই ভক্তিভৰা অঞ্জলি । ইতি—

গুৱাহাটী—ইং ১৯৬১

শ্ৰীঅম্বিকাগিৰী ৰায়চৌধুৰী

ডেয়েদ্রথ বর্ষ (গীতি-মাঠ)

প্রথম অঙ্ক

১ম গর্তীক, বৈপাল্লম বণস্থল
(কৃষ্ণ আৰু অৰ্জুন)

। অৰ্জুন ।— বাহুদেব ।

সহায় সহলহীন পাণ্ডৱ
তুমিয়ে ভবষা মাথোঁ ।
বল, বীৰ্য্য, গতি, মুক্তি, পৰামৰ্শদাতা,
পাণ্ডৱ তুমিয়ে সকলো ।
তোমাৰে শৰণাগত অধম পাণ্ডৱ ।
বিপুল বিশ্বৰ এই যিমান সম্পদ
নোখোজে পাণ্ডৱে একো তোমাৰ বাহিৰে ।
লোকে কয়—
কৃষ্ণ মাথোঁ পাণ্ডৱৰে ধন ।
পাণ্ডৱৰো অন্তৰত অটল বিশ্বাস
কৃষ্ণ মাথোঁ পাণ্ডৱৰে গতি-মুক্তিদাতা ।
যদুনাথ ।
শুনোঁ। য়েৰে আনৰ মুখত
কৃষ্ণৰ বলতে মাথোঁ,
পাণ্ডৱৰ বীৰত্ব ইমান,—
নাজানো কি গৌৰৱৰ বিজয়-দুল্লভি
বাজি উঠে পাণ্ডৱৰ অন্তৰ উপছি ।
কৃষ্ণক্ষেত্ৰৰ এই ভীষণ বণত
তোমাৰে আদেশমতে পৰিছোঁ গোমাই ।
অকস্মাতে কিবা দোষ পাই,
এৰন্তেক পাণ্ডৱক এৰি দিয়া যদি,—

ভেটিয়াই পাণ্ডৱ
 অস্তিত্ব বিলোপ হ'ব ধৰণীৰ পৰা ।
 নহ'লে মাধৱ !
 কুবাক্ষেত্ৰ সমৰত এনে বীৰস্বৰে
 কেনেকৈবা যুদ্ধ জয় কৰিলোঁহেঁতেন ?
 কিঙ্ক, তথাপি পাণ্ডৱনাথ ।
 সদায় মনত ভয়,—
 কিজানোবা কোতিয়াৰা কিবা ছল কৰি
 পাণ্ডৱক এৰি দিয়া তুমি ।
 ছল মাথোঁ ধেমালি তোমাৰ ।
 তোমাৰ মনত—
 অভক্ত ভক্ত সকলো সমান ।
 নহ'লে মাধৱ !
 সদায় সাৰথি হৈ ওচৰত থাকি
 সখি সখি বুলি, কত কথা কৈ
 কতনা সাধনা দিয়া অৰোধ প্ৰাণত,—
 তথাপিতো দীননাথ !
 বুজিব নোৱাৰোঁ। তয়ু মনৰ আশয় ।
 কোৱাঁ, কোৱাঁ সখি ।
 অন্তৰত কি আছে তোমাৰ ?

শ্ৰীকৃষ্ণ ।— কিয় সখি !
 কিবা এনে ভাৱ মোৰ দেখা অন্তৰত
 যাক তুমি নোৱাৰা বুজিব ?
 কৃষ্ণৰ মনৰ ভাৱ
 কৃষ্ণ সখি অৰ্জুনৰ অজানা কেতিয়া ?

অৰ্জুন ।— সখি !
 যিটো তুমি ভাল বুলি কোৱা পাণ্ডৱক
 মনে-প্ৰাণে তাকে কৰে তোমাৰ পাণ্ডৱে ।
 নিজৰ ইচ্ছাবে কোৱাঁ ।
 কাহানি পাণ্ডৱে কৰিছে কি, কাৰ ?
 তোমাৰে আদেশ মানি,

দিনে দিনে বণ কবি
 নাৰায়ণী সেনাৰ লগত
 সংগ্ৰাম কৰিছে। অৱ—
 তেস্তে আজি কিয় ?
 সংস্পৰ্শক সংগ্ৰামৰ ছল কৰি মোক
 আনিলা সূদূৰ এই
 বৈপায়ণ হৃদৰ ইকালে ?
 সখি !
 বৰ ভয় লাগে মোৰ তোমাৰ ছলক,—
 কোৱাঁ, কোৱাঁ ছলনাময় ?
 আলচিছা কিবা ছল তোমাৰ মনত ?

শ্ৰীকৃষ্ণ ।—

সখি !
 তাৰিছিলোঁ,
 কিবা মহা গুৰুতৰ ঘটছে কাৰণ ।
 নাই একো ছলনা ইয়াত ।
 সকলো কামতে মোৰ
 ছলনাকে দেখা পোৱা তুমি ।
 কোৱা সখি !
 কাহানি কৰিছোঁ ছল পাণ্ডৱৰ স'তে ?

অৰ্জুন ।—

কেনেকৈ কওঁ সখি ।
 ছলনা নকৰা বুলি তুমি ?
 তুমি যদি ছল কৰি পাণ্ডৱক এৰি
 নাথাকিলাহেঁতেন দূৰত,—
 তেস্তে নো পাণ্ডৱনাথ ।
 পাশা খেলি তোমাৰ পাণ্ডৱে
 সৰ্ব্বস্বান্ত নিষ্ঠব্ৰতা হৈ
 লাগিলেহেঁতেন কিয় বনবাসী হব ?
 আৰু,—
 পাপী দুট দুঃশাসনে,
 বজ্ৰহলা, একবজ্ৰা জৌপদী সতীৰ
 কেশাৰ্চণ কৰি,

সভাৰ মাজত নি বিবস্ত্ৰা কৰাৰ,
 সাহস কৰিব কিয় পাৰিলেহেঁতেন ?
 কোৱা, কোৱা সখি !
 অন্তৰ্ঘ্যামী তুমি—
 কাহানি তুলত পৰি তোমাৰ পাণ্ডৱে
 কৰিলে অন্যায় কিবা কাম,
 তুমি কিয় নকৰা বাৰণ ?

শ্ৰীকৃষ্ণ ।—

সখি ।

যেতিয়া কৃষ্ণাক আনি সভাৰ মাজত
 দুষ্ট দুঃশাসনে
 কৰিছিল আয়োজন বস্ত্ৰ হৰণৰ,—
 নাবাখিছিলোঁনে ময়ে
 দ্রৌপদীৰ লজ্জাধন বস্ত্ৰৰূপ ধৰি ?
 আৰু,—
 বনবাসী হৈ
 ভুগিছা যে অশেষ যাতনা,—
 সিটো মাত্ৰ বুজাবৰ হেতু
 দুখৰ পাচত সুখ কিমান মধুৰ ।
 নুভুগিলে দুখ-কষ্ট
 কোনেও নেপায় পূৰ্ণ সুখৰ গোৱাদ ।
 অতীতৰ তিজ্ঞ কটাক্ষত
 ভুগিছা অশেষ দুখ—
 এতিয়া পুনৰ,
 ভাৰতৰ একচ্ছত্ৰী অধিপতি হৈ
 অশেষ সুখ-মৰ্য্যাদা লভিবা হাতত ।

অৰ্জুন ।—

সখি !

যি বুজোৱা তাকেই বুজিছোঁ ।
 কিন্তু,
 উদ্দেশ্যবিহীন হৈ
 একোকে নকৰা তুমি ।
 এই যে সমৰ আজি

বৈপায়ন হৃদয় পথত—

নাইনে উদ্দেশ্য একো ইয়ার মাজত ?

শ্রীকৃষ্ণ ।—

হয়,

নিশ্চয় উদ্দেশ্য আছে ।

কিন্তু,

সিটো মাত্র মহাবীর পার্থর হাতত

নাশ হেতু নাৰায়ণী সকলো সেনার ।

কোনো এক সময়ত,

নিগূঢ় উদ্দেশ্য এটা সাধনর বাবে,

নিজ শরীরর পরা

জন্ম দিলেঁ। সিহঁতক মই ।

উদ্দেশ্য সাধিত হ'লে,

ইচ্ছা কৰিছিল সকলো সেনাই

মৃত্যু হেতু মোর হাততেই ।

কিন্তু—

নিজ স্রষ্টি নিজে নাশ করা

উচিত নয় কারো ।

সেইবাবে কৈছিলেঁ। মই—

মোর অংশ মহাবীর পার্থর হাতত

নাশ হবে তোমাসকলর,—

তাতেই লভিবা মুক্তি ।

নাৰায়ণী অসংখ্য সেনাবে

কৌরবক কৰিলেঁ। সহায় ।

তোমার বাহিরে সখি আন কোনো বীর

নাই এনে পাণ্ডুর পক্ষত,

সমকক্ষ বীরস্বৰে

নাশিব অসংখ্য এই নাৰায়ণী সেনা ।

মিলিছে সুর্যোগ এই—

দেখুয়াই বীরস্ব বিক্রম

নাশ করা যতবোৰ নাৰায়ণী সেনা ।

আর যে আহিছে। আমি

বৈপায়ন হৃদৰ ইকালে,—
 তাৰো আছে উদ্দেশ্য মহৎ ।
 অস্ত্ৰগুৰু দ্ৰোণাচাৰ্য্যে চক্ৰবুহু বচি,
 কৰিব সমৰ আজি পাণ্ডৱৰ সতে । (অৰ্জুনে চমক খাই শুনে)
 সেইবাবে নাৰায়ণী সকলো সেনাই
 প্ৰভাত কানতে আজি আহিছে ইকালে ।
 তাতেহে আনিছোঁ বথ এই ফাললৈ ।
 কি ছলনা দেখিলে ইয়াত ?

অৰ্জুন ।— কি ক'লা, কি ক'লা সখি,
 যুদ্ধ হেতু পাণ্ডৱৰ স'তে
 আচাৰ্য্যাই চক্ৰবুহু কৰিব বচনা ?
 মহা গৰ্বনাশ আজি উপস্থিত ভেনে ।
 মোত বাদে পাণ্ডৱ পক্ষত
 কোনেও নাজানে সেই বুহুৰ কৌশল ।
 প্ৰাণপুত্ৰ অভিমন্যু মোৰ,—
 সিয়েহে কেৱল জানে প্ৰৱেশৰ পথ ।
 কুমাৰ কোমলমতি পুত্ৰে যদি মোৰ
 দমাব নোৱাৰি তাৰ মনৰ আৱেগ,
 ধেমালিৰে বুহুত সোমায়,—
 তেওঁহিতো গৰ্বনাশ হব মোৰ !
 শুনা, শুনা, সখি ।
 কৌবৰৰ শিবিৰত
 আনন্দৰ কেনে কোলাহল,—
 নিস্তক্ৰ নিমাত কিন্তু পাণ্ডৱ শিবিৰ ।
 নিশ্চয় বুজিছোঁ মই,
 পাণ্ডৱ
 গৰ্বনাশী বিপদ ঘটিছে কিবা ।

শ্ৰীকৃষ্ণ ।— অৰ্জুনৰ অনুমান ঠিক । (মনে মনে)
 সঁচাতে আৰ্জুনী আজি
 হত হ'ল কৌবৰৰ অন্যায় ৰণত ।
 য'তেই কি সন্তানৰ যিয়ে নষ্টক,

পিতৃ-মাতৃ অন্তৰত মিলেহি সন্তেদ ।

কিন্তু—

নিয়তিৰ অনিবাৰ্য্য বিধান এৰাই

কোনে পাৰে জগতত তিস্থিত খন্তেক ?

জন্ম-মৃত্যু দুটি পথ—

জীৱ মাত্ৰে যোৱা-অহা কৰিব লাগিব । (অলপ ভাবি ।)

আহাঁ !

সখি মোৰ প্ৰাণাধিক পুত্ৰৰ শোকত,

তেনেই আকুল হ'ব ।

সুভদ্রা ভনীয়ে—

প্ৰাণ ভেদি উতলাব কৰুণ বিলাপ ।

বিৰাট দুহিতা—উত্তৰা সুলক্ষী—

কোমল যৌৱন,—

চালি দিব প্ৰাণ শোক-সাগৰত—

কিন্তু কি কৰিম ?

নেদেখোঁ উপায় একো ।

নিয়তিৰ নিৰ্ধাত বিধান,—

অব্যাহতি কাৰো নাই ।

যদিও শাসন সেই মোৰ অধীনত—

প্ৰতিবাদী হোৱা তাত নহয় উচিত ।

প্ৰতিবাদী হ'লে,

বেমেজালি উপজিব সৃষ্টিৰ গতিত ।—

অৰ্জুন ।—

মাধৱ !

নিমাত থাকিলে কিয় ?

উচিত নহয় বুলি অনিচ্ছা কৰিও,

আত্মীয় স্বজন নাশি

মহা ধনুৰ্দ্ধৰ বুলি সুখ্যাতি লভিছোঁ,—

তোমাৰে আদেশ মানি

সিখণ্ডীক সন্মুখত লৈ

কুৰ্মবৃদ্ধ পিতামহ ভীষ্মক নাশিলোঁ ।

পিন্ধিলোঁ যশৰ কীৰ্ত্তি শিবোনুত কৰি,—

কর্ণ, দ্রোণ, মহাবীৰী সকলক এৰি,
 ক'লা তুমি
 নাৰায়ণী সেনাবে যুঁজিব,—
 পাণ্ডৱ শিবিৰ এৰি
 আদেশি আনিল। মোক বৈপায়ন ফালে—
 কাঠৰ পুতলা যেন,
 তোমাৰে আদেশ মানি,
 চলি আছোঁ তোমাৰে ইচ্ছাত,—
 কোৱা সখি ! কি কৰিম আৰু ?
 কিয় সখি !
 কি বাবে ইমান কথা কোৱা মোক আজি ?
 ভাবি চোৱা,—
 কুরুক্ষেত্ৰ সমৰ অনল
 জলিছেনে মোৰ ইচ্ছাতেই ?
 কোৱৱৰ অনায়াস-অত্যাচাৰ
 নহয় ইয়াৰ জানো প্ৰধান কাৰণ ?
 ভীমক বিহৰ লাড়ু খুওৱাৰ কথা,—
 জতুগৃহ দাহ কৰি,
 পাণ্ডৱক নিৰ্মূল কৰাৰ ষড়যন্ত্ৰ ।
 দুৰ্ব্বাশাৰ কোপত পেলাই
 পাণ্ডৱৰ সৰ্বনাশ কৰা কুটিলতা,—
 কাম্যবনত জয়দ্রথে
 দ্ৰোপদীক হৰণৰ আলচা কৌশল,—
 পাহৰিছা কিয় আজি ?
 সৰ্বস্ব হৰণ কৰি পাশাৰ পণত
 নিছিল কৃষ্ণাক যেৱে সভাৰ মাজত,
 বিৱজ্ঞা কৰিবলৈ,—
 তেতিয়া,—তেতিয়া,—কোনে কোৱা,
 কোৱৱক সমূলকৈ বিনাশিম বুলি,
 কৰিছিল প্ৰতিজ্ঞা কঠোৰ ?
 কর্ণক নিজ হাতেৰে বিনাশিম বুলি,—
 দুঃশাসনৰ বুকু ফালি বজ্জ পিম বুলি,—

শ্ৰীকৃষ্ণ ।—

দুৰ্য্যোধনৰ উৰু ভাঙি গদাবে কোৰাই
 নিশ্চয় ভোগাম বুলি নৰক যন্ত্ৰনা,
 কোৱা, কোনে কৰিছিল প্ৰতিজ্ঞা ভীষণ ?
 কোৱা,
 মই কি নিজেও শাস্তিৰ কাৰণে
 যোৱা নাই দূত হৈ কুৰু-সভালৈ ?
 মাগিছিলে। মাত্ৰ পঞ্চগ্ৰাম
 পঞ্চ-পাণ্ডৱৰ হেতু,—
 সেই প্ৰস্তাৱকো প্ৰত্যাখ্যান কৰি
 কোৱৰপতিয়ে,
 ৰাজনীতি বিপৰীতে
 খুজিছিল বান্ধি থ'ব মোক ।
 নাইনে মনত সখি এইবোৰ কথা ?
 কোৱৰৰ পাপময় অন্যায়ে আচাবে
 ৰাধ্য কৰি নিজে নিজে
 জলাইছে সমৰ অগ্নি ।—
 কি দোষ ইয়াত মোৰ ?

অৰ্জুন ।—

সখি ।
 অগতিৰ গতি তুমি,
 পাণ্ডৱৰ নাথ;—
 অধম পাণ্ডৱ মই,
 মনৰ ভ্ৰান্তিৰে যদি
 কৰেঁ। কিবা অপৰাধ,
 কওঁ কিবা ৰণত কথা,—
 নিজগুণে ক্ষমা কৰা তাক ।
 তোমাক নকৈ কাক ক'ম মই ?
 মধুসূদন । কোৱাচোন—
 মন মোৰ কিয় আজি ইমান চঞ্চল ?
 চোৱা, চোৱা, সখি ।
 চোৱা অকস্মাতে,
 শেষ হ'ল মোৰ

অগ্নিদত্ত অক্ষয় তুণীৰ ।
 ছিণ-ভিন গাণ্ডীৱৰ গুণ,—
 ত্ৰিলোক বিজয়ী এই
 অজেয় গাণ্ডীৱ ধৰি
 যি বজ্ৰ মুঠিয়ে মোৰ
 নাশিছিল অসংখ্য শত্ৰুক,—
 সি মুঠিৰ পৰা মোৰ
 কিয় আজি ধৰি পৰে গাণ্ডীৱৰ গুণ ?
 দুৰ্ম্মদ শত্ৰুৰো দেখি বিপুল বাহিনী
 কোনোকালে কঁপা নাই যি অন্তৰ মোৰ,
 আজি কিয়, কি কাৰণে,
 কঁপে সেই হিয়া থৰথৰে ?
 সখি !
 নোৱাৰে। কৰিব আৰু বণ,—
 অৱশ শৰীৰ মোৰ
 নাথাকে গাণ্ডীৱ আৰু হাতৰ মুঠিত ।

শ্ৰীকৃষ্ণ ।— সখি !
 ইকি কৰা তুমি ?
 এনে বিয়াকুল হোৱা দেখিলে শত্ৰুই
 নটো আশয় পাব ।

অৰ্জুন ।— সখি !
 নাই, নাই আৰু বণৰ হেঁপাহ,—
 শত্ৰুৰ হাতত আজি
 সমৰ্পিলো পাৰ্থৰ গোবৰ ।
 ফিবোৱা, ফিবোৱা বধ শিৱিৰৰ ফালে,—
 দেখোঁ গৈ—
 কি ঘটিছে সৰ্বনাশ পাণ্ডৱৰ আজি ।

শ্ৰীকৃষ্ণ ।— যি পাৰ্থই কালান্তক বীৰ বিক্ৰমেৰে
 বীৰ সমাজত,
 ওপজায় প্ৰলয়ৰ প্ৰচণ্ড ধুমুহা—

স্কন্ধিয়ৰ সমাজত—

যি বীৰৰ গোবৰ মহিমা

উচ্চাসন লভে গৈ মহা বিক্ৰমেৰে,—

সেই ধনঞ্জয়ে আজি

পিঠি দিলে সন্মুখ বণত

কি ভাবিব শত্ৰুই তেতিয়া ?

লোৱা, লোৱা সখি !

লোৱা তুলি অজেয় গাণ্ডীৰ—

কৰা বণ,—

প্ৰদৰ্শন কৰা,

অৰ্জুনৰ প্ৰচণ্ড বিক্ৰম ।

অৰ্জুন ।— নকৰা, নকৰা সখি এনে কথা আৰু—

আত্মীয়-স্বজন নাশি

লভিবৰ অমৰ গোবৰ,

নাই আৰু প্ৰাণত হেঁপাহ ।

আত্মীয়-স্বজন হীন হৈ

ভাৰতৰ অধীশ্বৰ হ'ম ?—

নালাগে নেলাগে মোক এনুৱা গোবৰ ।

পৰিব কলঙ্ক বীৰত্বত মোৰ,

হবা তুমি ৰুষ্ট মোৰ প্ৰতি,

সকলো সলাগি লম,—

তথাপি নকৰোঁ আৰু আত্মীয় বিনাশ ।

শ্ৰীকৃষ্ণ ।— ই কি সখি ।

কিয় তোলা আৰু সেই পুৰণি কাহিনী ?

সিদিনা ইমান কৰি বুজালোঁ তোমাক—

কিদৰে পাহৰি গ'লা সেইবোৰ কথা ?

কোৱাঁ,

কোন কাৰ পৰ, কোন বা আপোন ?

যিমান দেখিছা তুমি

নানান বিচিত্ৰময় অসংখ্য পৰাণী,

নিয়তিৰ বিধানৰ এটি কটাক্ষতে

আগতে স্নমবি আছে মৰণ নিঃশ্বাস,—
 তুমি আৰু কি মাৰিবা তাক ?
 বিপুল স্ফটিক এই বিকাশৰ ছেগ
 বন্ধাৰ হেতুকে মাত্ৰ,
 জননি ধৰাত,
 তুমি উপলক্ষ্য হৈ,
 মোকলাবা কাটি-কুটি বিকাশৰ বাট ।
 এইবাবে ইমান আকুল কিয় সখি !
 বিশেষকৈ,
 আত্মাৰ বিনাশ কেতিয়াও নাই ।
 তুমি যাক মৃত্যু কোৱা,
 আত্মাৰ লগত,
 অকণো সম্বন্ধ নাই তাৰ ।
 সেইবাবে কিয় তুমি চিন্তিত ইমান ?

অৰ্জুন ।— ইকি সখি ! ইকি আচৰিত ।—
 আচৰিতে কিয় মোৰ কঁপিছে অন্তৰ ?
 কাৰ যেন পিতা মাতে
 খুলিয়ায় অন্তৰত যোৰ ।
 শুনা, শুনা দামোদৰ,
 কোঁৱৰৰ বিজয়-দল্লভি—
 নিমাত, নিশ্চল কিঙ্ক পাণ্ডৱ শিবিৰ ;

শ্ৰীকৃষ্ণ ।— সখি !
 এনুৱা আকুল হোৱা সমৰাঙ্গনত
 নহয় বীৰৰ কাম ।
 নিতান্ত অনিচ্ছা যদি বণত তোমাৰ,
 নহবা বিকল ;—
 ফিৰি গৈ,
 শিবিৰৰ পাণ্ডৱ পক্ষক
 দিওঁ ব'লা সংস্পৰ্শক বিজয় বাতৰি ।

অৰ্জুন ।— শুনা, শুনা যদুনাথ !
 পাণ্ডৱ শিবিৰত হাহাকাৰ ধ্বনি ।

হায় ।

নাভানো কি সৰ্বনাশী কথা,

ভনি পান শিবিৰত গৈ ।

শ্রীকৃষ্ণ ।—

ব'লা ভেস্তে,

নকৰা পলম আক ।

(দুয়োৰো প্ৰস্থান)

দ্বিতীয় গাৰ্ভাঙ্ক

পাণ্ডৱ শিৱিৰ

[যুধিষ্ঠিৰ, ভীম, নকুল, সহদেৱ, সাত্যকি আদি]

সাত্যকি ।— ধৰ্ম্মৰাজ !

স্থিৰ হোৱা ,—

উপস্থিত কৰ্ত্তব্যৰ কঠোৰ ক্ষণত

অতীত ঘটনা লৈ

জ্ঞানীৰ বিকল হোৱা নহয় উচিত ।

প্ৰাণাধিক অভিমন্যু যদিও বালক,—

সিংহ বিক্ৰমেৰে

ভাৰতৰ মহাবতী অতিবতী,

সৱাকো পৰাস্ত কৰি,

পশিছে গৈ অমৰ ধামত ।

বিশ্বজয়ী পাণ্ডৱৰ যোগ্য সন্তানৰ

দিছে যোগ্য পৰিচয়,—

নহয় শোকৰ কথা—

মনত কৰিলে,

পাণ্ডৱ-গৌৰৱ

আৰ্জ্জুনিৰ অদ্ভুত বিক্ৰম,—

নাচি উঠে হিয়া-তন্ত্ৰী ।

এনেকুৱা বিশৃঙ্খলী বশয়া-কীৰ্ত্তি—
শোকৰ ধ্বংস চলা নহয় উচিত।

মুখিটিৰ।— সাত্যকি।

কুলৰ প্ৰদীপ মোৰ অভিমন্যু ধনে
বিক্ৰমেৰে ঝুজি শত্ৰু স'তে
বিচুড়িত লগাই সকলোকে
আলিঙ্গিছে শান্তিৰ জিৰণি,—
নাই শোক সেইবাবে ;—
তাৰ গৌৰৱতে আজি গৌৰৱী পাণ্ডৱ।
কিন্তু,

অন্যায় বণেৰে তাক নাশিলে শত্ৰুই,
এই মাত্ৰ শোকতেহে বিদৰে অন্তৰ।
সাত্যকি। কোৱা,
যদিহে শত্ৰুই
ধন্যযুদ্ধ কৰিলেহেঁতেন,
তেন্তে নেকি প্ৰাণ ধন আৰ্জুনিয়ৈ মোৰ
কোমল জীৱন তাৰ,
চালিলেহেঁতেন এই অকাল মৃত্যুত ?
উঃ। কি নিদাক্ষণ শোক।
অন্তৰ বিদীৰ্ণ হয়,—

সহদেৱ।— ধৰ্মৰাজ।

পাণ্ডৱৰ ডুমিয়ে গৌৰৱ।
পাণ্ডৱৰ সকলোবোৰ কৰ্ত্তব্য পালন
তোমাৰ আদেশৰেই হয়।
এনেইতো কোৱৱৰ বিজয় হুঙ্কাৰ—
তাতে আৰু পাণ্ডৱৰ দুৰ্দশা ইমান।
এনে সময়ত যদি
হোৱা তুমি শোকত অস্থিৰ,
পাণ্ডৱক ভবিষ্যৎ পথ,
দিব্য আলোকেৰে দেখুৱাব কোনে ?
মহাৰাজ।

নকসিবা পৌক—

কাল পুৰুষৰ প্ৰয়োজন মানি
লোৱা বোগ্য কৰ্ত্তব্য হাতত ।

যুধিষ্ঠিৰ ।— সহদেৱ !

কিদৰে সাধনা পাওঁ মই ?
ময়ে যে কাৰণ তাৰ অকাল মৃত্যুৰ !
প্ৰাণৰ অভিযে মোৰ,—
কলে মোক ঠানুৱা মাতেৰে—
“বুহৰ আগম জানো,—নাজানোঁ নিগম” বুলি—
তথাপিও হয় !
ইমান উন্মত্ত হলেঁ! ৰাজ্যৰ লোভত,—
আগ-পাচ অলপো নুগুৰি
অনুমতি দিলেঁ। মই
প্ৰৱেশিব বুহৰ মাজত ।
হায় !
সহোদৰ অৰ্জুনৰ,
সুভদ্ৰা দেৱীৰ,
ময়ে হেতু প্ৰাণান্তক পুত্ৰ-শোকাগ্নিৰ ।
মোৰ দোষভেই,
মহাত্মা বিৰাটৰালা উত্তৰা মাতৃয়ে,
পালে আজি বৈধব্য যাতনা ।
সুমৰি ইবোৰ কথা,
কেনেদৰে স্থিৰ থাকেঁ। মই ?

ছোকৰাৰ গীত

(ৰাগিণী দেশমল্লৰ বৰগীত—তাল ঝাপ)

কিদৰে সুখিৰ কৰেঁ। অখিৰ পৰাণ !
ধাকি ধাকি ৰাজে শোক-বেদনাৰ তান ।
প্ৰাণৰ পুতলা মোৰ অভিমন্যু ধন
অন্যায় ৰণত পৰি হেৰালে জীৱন,—

বাধ্যৰ লোভত মই হেৰুৱাই জ্ঞান,
বণত পঠাই তাৰ নানিলে। পৰাপ ।
নসহে প্ৰাণত আৰু শোকানল তাৰ ।
নোখোজোঁ বাচিব লৈ এই শোক তাৰ ।

নকুল ।—

দাদা ।
তুমিয়ে শোকত যদি হোৱা বিচলিত,
ক্ষুদ্ৰ প্ৰাণীবোৰে তেন্তে,
সহিবৰ শোকৰ বেধনা,
কেনেকৈ পাব পথ ?
জানা তুমি ভালমতে,—
শোকৰ যাতনা মাত্ৰ
অলপজানী ক্ষুদ্ৰচেতা, স্বার্থপৰলৈ—
সঙ্কীৰ্ণ ইন্দ্ৰিয়বোৰ অতিক্ৰম কৰি
লভিছা তুমিয়ে নাম ধৰ্ম যুধিষ্ঠিৰ—
তেন্তে কিয় ক্ষুদ্ৰ এই শোকৰ তাপত
ইমান আকুল হোৱা তুমি ?
বিপুৰ অধীন হৈ অবোধ পাণ্ডৱ,
বিপথৰ বাটৰৱা হ'লে কেতিয়াবা
তুমিয়ে ফিৰাই আনা সংপথলৈ
কৈ কত তত্ত্বৰ কাহিনী ।
এতিয়া তুমিয়ে যদি
হোৱা এনে শোকৰ অধীন,
কোনে তেন্তে বুজাব আমাক ?

যুধিষ্ঠিৰ ।—

নকুল ।
সমাজত যিজন ডাঙৰ,
ক্ষণে পতি মহৎ কৰ্ত্তব্য তাৰ ।
তাৰ বিবেচনাতেন্তে
সকলো নিৰ্ভৰ কৰে মঙ্গলামঙ্গল ।
তাৰ যদি কোনো কিবা ত্ৰুটিৰ কাৰণে
অকস্মাতে ঘটি পৰে কিবা অমঙ্গল,—
সেইটো দোষতে মাথো

গোটেই সমাজখনে
 অশান্তিত পৰে জঁট খাই।
 সেইবাবে সমাজৰ প্ৰধান জনৰ
 সকলো কামতে,
 স্নহ বিবেচনা হোৱা নিতান্ত উচিত।
 কিন্তু মই পাণ্ডৱৰ অধম অগ্ৰজ,—
 পাণ্ডৱৰ সকলো কৰ্ত্তব্যবোৰে
 মোৰে উপদেশ মানি
 লক্ষ্য স্থিৰ কৰে।
 কিন্তু আজি ঘটিলে যি মহা সৰ্বনাশ,
 তাৰবাবে, কি কৰ পাণ্ডৱে মোক ?
 হয়।
 সোমাব অৰ্জুনে যেৱে
 বাসুদেৱ স'তে এই শিৱিৰত আহি,—
 স্নত্ৰা দেৱীয়ে স্নবিধ যেতিয়া আহি
 “ক'ত মোৰ অভিমন্যু” বুলি,
 কি বুলি সাধনা দিম মই ?
 তাই।
 ধনশ্ৰেয়ে ফিৰি আহি গোৱাৰ আগতে—
 মৰণে মজল মোৰ।

ছোকৰাৰ গীত

নাই কাম আৰু মোৰ এই জীৱনত
 কিদৰে দেখাম মুখ পাৰ্থৰ আগত ?
 তেনেই অধম মই
 জ্ঞান-ধৰ্ম্ম হেৰুৱাই
 বিসজ্জিলোঁ। প্ৰাণধন কাল সমৰত।
 অৰ্জুনে স্নবিধ যেৱে,
 ক'ত অভিমন্যু এৱে
 কি বুলি সাধনা দিম দ্বাৰুৰ প্ৰাণত ?

ভীম ।—

মহাবাজ !

নাভাবিবা তুমি,—

আজ্জুনিৰ মৃত্যু শোকে

কৰা নাই অভিভূত মোক ।

ভীমৰ বচনবোৰ কঠোৰ কৰ্কশ,

কাৰ্য্যত একগো নাই স্নেহৰ কণিকা,—

কিন্তু,

তথাপি হৃদয় আছে মোৰো ।

স্বধ-দুখ, শোক-বেদনাৰ অনুভূতি

মোৰো এই হৃদয়ত আছে ।

প্ৰাণধন অভিমন্য মোৰ

অন্যায় বণত,

শত্ৰুৰ হাতত পৰি,

গুচি গ'ল স্বৰ্গবাসী হৈ—

সেই শোকে,

ছিগতিগ কৰি দিছে ভীমৰ অন্তৰ,—

কিন্তু, সেই বুলি,

বাহ্য কিয় কৰিম মৃত্যুৰ ?

অভিমন্যুহস্তা কোষৰক

সবংশে বিনাশ কৰি,

প্ৰতিশোধ লৈ,

লম তেৱে মৃত্যুৰ শৰণ ।

নহলে,

কাপুৰুষ হৈ, ক্ষত্ৰিয়ৰ বিক্ৰম পাহৰি,

প্ৰতিশোধ-প্ৰতিজ্ঞা তিয়াগি,

মৃত্যু কিয় কামনা কৰিম ?

মহাবাজ !

শোক-দুখ পাহৰি পেলোৱা,—

অন্তৰ ভৰাই লৈ পাণ্ডৱ বিক্ৰম

নাশ কৰা কোষৰক পাল ।

যুধিষ্ঠিৰ ।—

নাই,—নাই আৰু বণৰ হেপাহ ।

নাই আৰু প্ৰয়োজন ৰাজ্য উদ্ধাৰৰ ।

সামান্য ৰাজ্যৰ বাবে,—
 জ্ঞাতিবধ, ভাতৃবধ মহা পাতকত
 পৰিবৰ ৰাধা নাই আৰু ।
 হয় ! কি কুৰুণত ৰাজ্যৰ আশাই
 ললে অন্তৰত ঠাই,—
 তাৰবাবে,
 দয়া, মায়া, চেনেহ, মৰম,
 বিস্মৃতিৰ সিক্ত বুৰাই,—
 মহা হৰষেৰে,
 নাশিছোঁ আত্মীয়কুল ।
 জালিছোঁ সমৰানল শান্তিৰ বুকত ।
 মোৰে বাবে,
 পৃথিৱীৰ মানী পূজ্য নৃপতি সকলে,
 এজন এজনকৈ,
 দিছে আহি জীৱন আহতি এই সমৰানলত ।
 নালাগে, নালাগে ভাই, এনে ৰাজ্য মোক ।
 যিফালে ফিৰাওঁ চকু—
 সেইফালে মৰ্মভেদী-কৰুণ বিলাপ ।
 ভাই বৃকোদৰ !
 এৰি দিয়া ৰণৰ হেপাহ ।
 সুখ-শান্তি বিৰাজক দেশৰ বুকত—
 বনবাসী জীৱ আমি—
 ৰাজ্য সপি দি দুৰ্য্যোধনক,
 পুনু যাওঁ বনবাসী হৈ ।
 ভাবি চোৱা ভাই !
 আছিলোঁ যেতিয়া, বনৰ ৰাজত,
 ফল মূল খাই,
 পাঁচোজনে এটা প্ৰাণ হৈ,—
 ক'ত দেখিছিলো এনে অশান্তি ভীষণ ?
 কত্ৰিয়ৰ প্ৰধান ধৰম,
 প্ৰতিহিংসা পাহৰি পেলাই,
 যাব খোজা বনবাসী হৈ ?—

ভীম ।—

বোৱা তেস্তে সকলোৱে,—
 নকৰেঁ। ৰাৰণ।
 অকলে ভীমেই লৰ
 শত্ৰুতাৰ প্ৰতিশোধ।
 প্ৰতিহিংসা চিত্ৰাগ্ৰিভ
 ভস্ম কৰি নিম কৌবৰক।
 হয় হ'ক অশান্তি নাশৰ মূল,—
 অশান্তিতে জালি পুনু অশান্তি অনল,
 অশান্তিৰ অগ্নিশিখা
 উজাৰিম অশ্বৰ আঙুৰি,—
 কোৱৰ সমূলে ভগ্ন হব তাত পৰি।
 বিশ্বত্ৰাস অশান্তিৰ
 জয়ডঙ্কা বজাম তুমুল।
 সকলোকে শুভাম বিশ্বৰ,
 গোলোক বিহাৰী কৃষ্ণ দয়াময় হৰি
 যতৰোব অশান্তিৰ মূল।
 তেওঁৰেই ইচ্ছা পূৰ্ণ হেতু—
 শোক জৰ্জৰিত এই অন্তৰৰ পৰা
 জলিছেই প্ৰতিহিংসানল।

যুধিষ্ঠিৰ।—

ভাই বৃকোদৰ!
 নজনাৰা প্ৰতিহিংসা আৰু।
 অশান্তিত অশান্তি চালিলে
 স্ফট নাশ হয়—
 বিধাতাৰ মহা ইচ্ছা নহয় পূৰণ;
 সেইবাবে বিধাতাই স্ফট বক্ষা হেতু,—
 যিমানৈ নিৰ্দ্দয় যেন দেখা পাওঁ আমি,
 কিবা এটা ঘটনাৰ গোণ ইচ্ছিতেৰে,
 অশান্তিত—শান্তি চালি দিয়ে।
 আমিহো নুবুজো তাৰ স্ফটৰ বহন্য,—
 ইও তাৰে ভেনে এটা কিবা হব পাৰে।
 ভাই, শান্ত হোৱা—

বিৰাট্যৰ নকৰা বিৰোধ ।—
 এৰি দিয়া প্ৰতিহিংসা ভাৱ ।
 যাব ইচ্ছামতে এই অমৰল যটি,
 শোকাগ্নিৰে জলাইছে পাণ্ডৱ অন্তৰ,
 তেওঁৱেই প্ৰতিকাধ কৰিব ইয়াৰ ।
 তুমি মই কোন ভাই ?
 (ওপৰলৈ প্ৰণাম কৰি)
 গোলোক বিহাৰী হৰি ।
 ভীমৰ কোপত পৰি
 হয় আজি জগতৰ মহা সৰ্বনাশ—
 জগত পালক তুমি—
 লোৱা আহি বশ্ৰ্কাভাৰ তোমাৰ স্ৰষ্টাৰ ।

(প্ৰস্থান ।)

তৃতীয় গৰ্ভাঙ্ক পাণ্ডৱ শিৱিৰৰ সমুখ

(শোকত সকলো নিস্তব্ধ হৈ আছে, অৰ্জুন আৰু শ্ৰীকৃষ্ণৰ প্ৰৱেশ ।)

অৰ্জুন ।— ইকি সখি !
 ক'লৈ আনিলা মোক ?
 শিৱিৰলৈ আহোঁ বুনি
 বেগাই চলালা বধ,—
 কিন্তু কিয়,
 মহাশ্মশানত আনি স্মুৱালা মোক ?
 চোৱা সখি !
 কি ভীষণ শ্মশান !
 যন কৃষ্ণ আত্মাৰ গাৱাট

কত অভাগাৰ জীৱশূন্য হৃদনেহ
পৰি আছে বাগৰি ধূলাত ?

শ্রীকৃষ্ণ ।— সখি !

নহয় শ্মশান এই—
স্থিৰ হৈ চোৱাচোন,
এয়েই পাণ্ডৱ শিৱিৰ ।

অৰ্জুন । সখি !

এয়ে যদি পাণ্ডৱ শিৱিৰ
ক'ত তেস্তে পাণ্ডৱ সকল ?
অন্যান্য দিনৰ দৰে
পাণ্ডৱৰ অশ্ৰুভেদী বৰ্ণজয়ী শ্বনি
হোৱা নাই কিয় আজি ?
কিয় বা নুশুনোঁ তেস্তে আনন্দ কল্লোল ?
কোৱা, কোৱা সখি !
পাণ্ডৱ শিৱিৰ কিয় গিৰানন্দ আজি ?

শ্রীকৃষ্ণ । কিয় সখি আকুল ইমান ?

সংসপ্তক বায়ু-মণ্ডল
আছিল নে ভৱপুৰ আজি অশ্লুস্ব বেণুৰে ,
সেই বাবে এনুৱা থলপি ?
শ্মশান দেখিলা ক'ত ?
পাণ্ডৱ শিৱিৰ এই—
আগবঢ়া ?

অৰ্জুন । সখি ?

সঁচাকে যদিহে এই পাণ্ডৱ শিৱিৰ
কিয় তেস্তে কোনো জনে নোক
সোধা নাই বৰ্ণৰ বাতৰি ?
আনদিনা শিৱিৰ সোমালে,
সকলোৱে আগ্ৰহেৰে
কত কথা সোধে নোক ?
আজি.

জয় কবি মাঝিগণী সেনা
 পালে'হি শিবিব আহি—
 তথাপি কোনেও কিয় সোধা নাই একো ?
 কোবরব ত্রীক্ষ সবে
 ছেনন করিলে নে কি পাণ্ডরব জীতা ?
 বাক,
 ময়ে সোধোচোন,—
 ধর্মবাজ ! দাদা !
 ক'ত তুনি ?
 তোমাব আশীষ লৈ তোমাব অর্জুনে
 সংস্পর্ক বণ জিতি আহিছে উভতি,—
 তেস্তে কিয় ?
 আনন্দব আলিঙ্গন দিয়া নাই মোক ?
 আর্ষ্য বৃকোদর !
 তোমাৰে বা মাত আজি শুনা নাই কিয় ?
 মেঘব গর্জনে যেন আনন্দব ধ্বনি
 কিয় বা নুশুনোঁ। আজি তোমাব মুখব ?
 সাত্যাকি, সহদেব, নকুল, ধৃষ্টপ্যুম্ন,
 কিয় আজি তোমালোকে
 সোধা নাই একো কথা মোক ?
 ক'ত মোব অভিমন্যু হৃদয়ব ধন ?
 ক'ত আজি তাব
 সুধাময় পিতা সস্বোধন ?

ছোকৰাব গীত ।

বাগিনী-ববগীত-ভৈবরী—তাল ঠেকা ।

ক'ত মোব অভিমন্যু প্রাণব নন্দন !
 পিতা বুলি এটিবাব কবা আহি সস্বোধন ।
 সংগ্রাম জয় কবি পলোহি শিবিব মই
 দেখা দিয়া আহি মোব জীবনব ধন ?

মাতিছে কাতৰ হৈ কিয়নো নামাত তই
কৰিছা নে মোৰ প্ৰতি কিবা অভিমান,

ভীম । — ভাই ধনৱ্য !

কি বা আজি স্মৃতিম তোমাক ?
পাণ্ডৱৰ প্ৰাণবোৰ
খণ্ড খণ্ড হৈ আজি
পৰি আছে মৃত্যুত বাগৰি ।
সেই জীৱশূন্য পৰাণেৰে
সংসপ্তক বিজয় বাতৰি স্মৃতি
আনন্দেৰে সন্তোষিত কিদৰে তোমাক ?
তুমি ভাই ।

সমৰ বিজয়ী হৈ আহিছা উভতি—
আৰু আমি যুগিত ক্লীবত্ব লৈ,
গুণানিৰ কলঙ্ক সানি ক্ষত্ৰিয় শৌৰ্য্যত,
শিৱিৰৰ চুকত লুকাই,
পৰি আছোঁ, ভয়ত আবষ্ট হৈ ;—
তেনে পাণ্ডৱৰ পৰা,
আনন্দৰ সম্বৰ্দ্ধনা পাবা কিয় তুমি ?
ভাই !

বীৰত্ব উজ্জ্বল সেই পৰমাণুবোৰে
গুচি গ'ল পাণ্ডৱক এৰি ।
সমৰ উন্মত্ত সেই উত্তপ্ত তেজৰ সোঁত
চোঁচা হ'ল পাণ্ডৱৰ শিৱৰ মাজত,—
নহলে,
পাণ্ডৱৰ হৃদয়ৰ অভিমন্যু ধন
দলিয়াই বিপক্ষৰ অন্তৰ মুখত,
প্ৰতিহিংসা এৰি,
এতিয়াও কিয়
প্ৰাণ লৈ থাকিব পাওৱে ?

অৰ্জুন । — কি কলা, কি কলা দাদা !
অভিমন্যু নাই ?—
কেশৱ ? (মুচুৰা গৈ পতন)

যুধিষ্ঠিৰ ।—

মূৰ্খ যুধিষ্ঠিৰ !

তোৰে ৰাজ্যলোভ হেতু
পৰিল পাণ্ডৱ আজি ধ্বংসৰ মুখত—
আঁতৰাই জীৱনৰ সুবৃত্তিবিলাক
কুবৃত্তিৰে অন্তৰ ভৰালোঁ,—
পৰিলে। উন্মত্ত হৈ ৰাজ্যৰ লোভত—
তোকেই নে লোকে কয় ধৰ্ম যুধিষ্ঠিৰ ?
যা—বুৰি যা অস্তিত্ব মোৰ
বিস্মৃতিৰ অতল সিঁহুত ।
জ্ঞাতিহন্তা, ভাতৃহন্তা, পুত্ৰহন্তা,
ৰাজ্যলোভী যুধিষ্ঠিৰ নাম,—
কোনেও নলয় যেন বিশ্ব-জগতত ।
কোনো কিবা ইচ্ছা যদি পুৰণৰ হেতু,
স্বজিছিল কোনোবাই মোক,—
উটীওক সেই ইচ্ছা অনন্ত সোঁতত—
অযোগ্য, অযোগ্য মই—
মোৰ পৰা কাৰো একো নহয় মঙ্গল—

(মুচৰ্চা পতন)

ভীম । —

কৃষ্ণ !

পাইছানে তৃপ্তি ?
লভিছা নে আনন্দ প্ৰাণত এৰে ?
অৰেও জীৱন ঢালি কৃষ্ণৰ সেৱাত,
লভিছিল যি পাণ্ডৱে আনন্দ অপাৰ,
তেনুৱা পাণ্ডৱ আজি এই ;—
আৰু, যিজনে ইচ্ছিতে ইচ্ছিতে,
দেখুৱাই পাণ্ডৱক
বিচিত্ৰ ভৱিষ্যতৰ বিমোহনী ছবি,
ৰাখিছিল শাস্তিত বুবাই,
সেই কৃষ্ণ তুমি,—
লভিছা নে মহা তৃপ্তি প্ৰাণত এতিয়া ?
কোৱা, কোৱা যদুনাথ ?
আৰু কিবা লাগে নে তোমাক ?

প্রকাণ্ড শরীর দেখি মোর
অন্তরত হিংসা হয় যদি,
কোরা, কোরা পাণ্ডুরনাথ !
হৃৎপিণ্ড উভাৰি তেনেই
তোমাক উছৰ্গা কৰি
ততানিকে উটুৱাও ত্পিতি তোমাৰ ।

শ্রীকৃষ্ণ । — দাদা বৃকোদৰ,
উপস্থিত কৰ্ত্তব্য পাহৰি,
ধৈৰ্য্যহীন হোৱা এৱে নহয় সময় ।
সকলোৱে মিলি
কৰা এৱে নৃপতিক উচিত শুশ্ৰূষা—
চাওঁ মই সখিক ইফালে ।

ভীম । — নালাগে,—
নুশুনো, নুশুনো আৰু বিহভৰা মিঠা কথা তোৰ,—
নোখোঁজেঁ। অকণো তোৰ স্নেহৰ বণিকা ।
তোৰে মাত্ৰ কপট ইচ্ছাত
জীৱনৰ গতি-মতি সমৰ্পণ কৰি
লভিলে পাণ্ডৱে আজি এই পৰিণাম ।
নালাগে, নোখোঁজেঁ। আৰু তোমাৰ সহায়,—
নচলেঁ। পাণ্ডৱে আৰু তোমাৰ ইচ্ছাত ।
নিদিৰা, নালাগে মুক্তি,—
কোন তমি মুক্তিৰ গৰাকী ?
জগতৰ কোনোবা কোণত,
মহা অন্ধকাৰময় অতল ওহাত,
পৰি বস হুকাৰি ভীষণ,—
জীৱনৰ সুখ-শান্তি সোভাগ্যৰ পৰা
সমূলি বঞ্চিত হৈ,
অনন্ত বিষাদ মাৰ্গে কৰিম আশ্ৰয়,—
আনন্দৰ হাঁহি এৰি
উৰু নাম বিকট ক্ৰন্দন,—
তথাপিতো নামাতে। তোমাক
পাণ্ডৱৰ বিপদ কালত ।

কেতিয়াবা যদি,
বেদনাৰ কাতৰ ধ্বনিৰে
ওলায় কোনোবা কথা অন্তৰৰ পৰা,
সিটো মাত্ৰ নামহে তোমাৰ ।
তথাপিহে সশৰীৰে নামাতো তোমাক ।
অৰ্জুনৰ দৰে
তোমাক সাৱথী লৈ সখি সখি বুলি
নোসোমাওঁ বৰ্ষৰ ক্ষেত্ৰত ।
নলওঁ নলওঁ খুজি অকাল মুকুতি—
তোমাৰ নামহে মাত্ৰ অন্তৰত লৈ
সমবত সোমাম হুঙ্কাৰি ।

অৰ্জুন—

(চেতনা লাভ কৰি)—অভিমন্য নাই ।
সুভদ্ৰাই যাক ভাবি জীৱনৰ ধন,
ৰাখিছিল হৃদয়ৰ আঁচনত বান্ধি,
সেই অভিমন্য আজি নাই ?
যাৰ মুখ চাই চাই অধম অৰ্জুনে,
গুণিছিল সুখভৰা কিমান কল্পনা,
সেই প্ৰাণধনে আজি এৰি গ'ল মোক ?

(শ্ৰীকৃষ্ণলৈ চাই)—অন্তৰ্যামী ।

জানা তুমি সকলো কথাৰে,—
কোৱা,
কোন ফালে গুচি গ'ল অভিমন্য মোৰ ?
এই গাণ্ডীৱেৰে মই
কিমান অসাধ্য কাম কৰিলোঁ সাধন,—
কোৱা কোৱা বিপদ তাৰণ,
নোৱাৰিম আনিবনে ফিৰাই অভিক ?
নাপাম নে আৰু মোৰ প্ৰাণৰ ধনক ?
যদিহে নাপাওঁ আৰু, কোৱা,—
গাণ্ডীৱ সস্থল মাথো লৈ
চৰাচৰ বৃদ্ধাও ঘৃণিম,—
তাতো যদি নাপাওঁ অভিক,
তোমাৰ কৃপাতে লভা বিজয়ী গাণ্ডীৱ

তোমাৰেই চৰণত সঁপি,
লুপ্ত হম অদৃশ্য দেশত ।

শ্রীকৃষ্ণ । — সখি ।

জানো মই পুত্ৰৰ শোকত
কিমান অস্থিৰ হয় পিতৃৰ অন্তৰ,—
সন্তানৰ শোকৰ কাষত
জগতৰ যিমান যন্ত্ৰণা
সকলোৱে মানে পৰাভৱ ।
কিন্তু, সেই বুলি ক্ষত্ৰিয়ৰ
অন্তৰ অধীৰ হোৱা নহয় উচিত ।
বিশেষতঃ—ক্ষত্ৰ সমাজত
বীৰ চুড়ামণি বলি তুমিয়ে বিখ্যাত ।
শ্লোক মাথোঁ—
মায়া-মোহ বিজড়িত
অজ্ঞানী সংসাৰী আৰু নাৰীৰ কাৰণে,—
স্থিৰ হোৱা, ভাবি চোৱা,—
কোনে কাক সংহাৰিব পাৰে ?
সকলোতে নিয়তিৰ অব্যৰ্থ বিধান ।
ক্ষত্ৰিয়ৰ ওপৰতে
জগতৰ শাসনৰ ভাৰ ।—
সেইবাবে, শোকে-দুখে
কৰিব নোৱাৰাকৈ অধীৰ বিকল
সৃষ্ট হ'ল ক্ষত্ৰিয় হৃদয় ।
এনুৱা ক্ষত্ৰিয় হৈ
হোৱা যদি তুমি আজি শোকত কাতৰ,
শৃঙ্খলা ৰাখিব কোনে শাসন নীতিৰ ?
অমূলক শোকাতুৰ হৈ
কৰ্ত্তব্য পাহৰা কিয় সখি ?

অৰ্জুন । — সখি !

মানৱ ধৈৰ্য্যৰ সীমা পাৰ হৈ
অৰ্জুনৰ হিয়া আজি
সোমাইছে অধৈৰ্য্যৰ পূৰ্ণ শাসনত ।

কিদৰে ধৰিম ধৈৰ্য্য মই ?
 তুমিতো নিজেই জানা—
 দুৰ্দৰ্ঘ শত্ৰুৰ কত স্ততীকু শৰেও
 নোৱাৰি তেদিব মোৰ বুকু
 ভাঙি পৰে পৰাতৰ মানি ;—
 দেখিছানে যদুনাথ !
 শত্ৰুৰ তাণ্ডৱ দেখি
 ধৈৰ্য্যহীন হোৱা কেতিয়াবা মোক ?
 আজি যে বাজিছে এই শোক অস্তৱত,
 নহয় সামান্য কথা এই ।
 যদুনাথ !
 তোমাৰ সখিৰ প্ৰাণ
 ছিণ ভিণ কৰে। বুলি এই শেল মাৰি,
 সংসপ্তক বণৰ ছলেৰে
 নিছিল নে দূৰলৈ মোক ?
 বিপদ ভঞ্জন !
 তোমাৰেই নাম-ধন অস্তৱত লৈ
 জগতৰ সকলো জীৱই
 আঁতৰায় বিপদ-বিষিনি,—
 কিয় তেন্তে দয়াময় !
 তোমাৰ লগত থাকি,
 এনে দূৰদশা আজি মোৰ ?
 কোৱা, কোৱা অনাথ বাহুৱ,
 কিয় আজি পাণ্ডৱৰ এই অমঙ্গল ?

শ্ৰীকৃষ্ণ ।—

সখি ?
 এই কাল নহয় শোকৰ ।
 তোমাক বিকল হোৱা দেখিলে শত্ৰুই,
 নঠে আশয় পাব :—
 পৰাভূত শত্ৰুদলে
 লাই পাই আক্ৰমিব বিপুল দাপেৰে ।
 তুমি যদি হোৱা এনে শোকত অধিৰ,
 পাণ্ডৱ পক্ষই তেন্তে,

কাৰ মথ চাই,
 কাক আশা কৰি,
 কাৰ অনুপ্ৰেৰণাত বলৱন্ত হৈ,
 সিংহ বিক্ৰমেৰে
 আক্ৰমিব শত্ৰুৰ সেনাক ?
 সোমাই পৰিছা আহি সমৰ ক্ষেত্ৰত,—
 শোকত অধীৰ হোৱা।
 উচিত নে এনুৱা সময় ?
 লক্ষ্য ৰাখি অনিবাৰ্য্য কৰ্ত্তব্যৰ ফালে
 কৰা এৱে প্ৰতিজ্ঞা পালন !

অৰ্জুন ।— যদুনাথ !
 কি কৰ্ত্তব্য কৰিম পালন ?
 পুত্ৰ, ভাতৃ, জ্ঞাতি, আত্মীয়ৰ
 শোক অগ্নি বুকুত জ্বলাই লৈ
 ভাবিছো মনত,
 উচিত কৰ্ত্তব্য মোৰ কৰিছোঁ পালন,—
 য'ক, থ'ক—
 অতন সিন্ধুত বুৰি এনুৱা কৰ্ত্তব্য ;—
 ধ্বংসৰ ধুমুহা আহি,
 অজ্ঞানক উৰুৱাই নি,
 পেলাওক প্ৰতিজ্ঞা তাৰ,
 নিৰুদ্ধিটো যোৰ আন্ধাৰত ;—

শ্ৰীকৃষ্ণ ।— চোৱা, চোৱা সখি ?
 তোমাৰ অৱস্থা দেখি
 পাণ্ডৱ পক্ষৰ সকলো সেনাই,
 কেনে নিৰুৎসাহ হৈ পৰিছে ৰণত ;—
 চোৱা, ধৰ্ম্মৰাজ নিজে,
 মৃত প্ৰায় পৰি আছে বাগৰি ধূলিত ;—
 ইনোৰ দেখিও বাক
 উচিত নে হোৱা তুমি ইমান অধীৰ ?
 জগতত প্ৰকৃততে,
 কোনো কাৰো নহয় আপোন ।

মায়াব কুহকী ছলনাতে—
 মোব মোব বুলি ফুবে সকলো প্রাণীয়ে ।
 পনলুব যেনেদবে,
 এটার পাছত এটা চোকোলা এবাই,
 অকনো নায়ায় পোরা—
 সেইদবে,
 মায়াশূন্য চিতেবে ভাবিলে
 অকনো নাথাকে এই জগতব সাব ।
 মায়াময় কামাটোবে যদি
 অলপো সধক্ক নাই আত্মার লগত,—
 পিতা পুত্র সধক্কত ভেস্তে
 কি সত্য থাকিব পারে ?
 তাববাবে যোরা কিয় কর্তব্য পাহরি ?

অৰ্জুন ।—

যি জনক বহুরাই
 হস্তিনাব রাজ-আসনত—
 পার্থ চব হৈ—
 ধৰ্ম্মরাজ্য স্থাপনব
 কবিছিলো কল্পনা কিমান ?
 যি জনব অঙ্গত কোনোরে
 একবিন্দু শেনিত কবিলে পাত,
 নকবি বিনাশ তাক,
 নলও জিবণি বুলি
 কবিছিলো কঠোর প্রতিজ্ঞা,—
 সেই দাদা আজি মোব বাগবে ধুলাত !—
 কোরা, কোরা সখি ।
 এয়ে নে কি পৰিণাম কর্তব্য বক্ষাব ?
 হায় !
 তোমাব কৃপাত সখি,
 এনেও দেখিব লগা হ'ল,—
 (পৰি থকা যুধিষ্ঠিবর ওচৰলৈ গৈ)
 দাদা, দাদা !—
 তোমাব দাগানুদাস অধম অৰ্জুনে

সংগপ্তক জয় কৰি
 নিৰাপদে আহিছে উভতি,—
 সোধা তাক বৰৰ বাতৰি ?
 অভিমন্যু পৰা শুনি অন্যায় বৰণত
 পোৱা নাই যন্ত্ৰণা যিমান,—
 তোমাৰ অৱস্থা এই দেখি
 ভাঙিছে অন্তৰ মোৰ টুকুৰা-টুকুৰ ।
 উঠা দাদা ! কথা কোৱা—
 দিয়া মোক সাধনা প্ৰাণত—।

ছোকৰাৰ গীত

(বাগিনী নাম-কীৰ্ত্তনাজ-তাল ঠেকা)

দাদা সাধনা দিয়াহে প্ৰাণত—
 দেখি তোমাৰ এই দশা
 বজ্জাঘাত পৰিছে বুকুত ।
 উঃ ! কি যন্ত্ৰনাত পৰি
 আছা তুমি ধূলাত বাগৰি,
 (দেখি বুকু ফাটি যায়)
 (তোমাৰ এনে দুখ দেখি বুকু ফাটি যায়)
 (মোৰ জীৱনত আৰু নাই প্ৰয়োজন)
 (পুত্ৰহাৰা জীৱনত আৰু নাই প্ৰয়োজন)
 কাৰ মুখ চাই আমি বাচোঁ আগলত ?

যুধিষ্ঠিৰ - — (মূৰ্চা মুক্ত হৈ) কিয় মোৰ জগালা চেতনা ?

মোহনিদ্ৰা কবলত
 পাহৰি শোক-যন্ত্ৰণা
 আছিলো নিচালে পৰি শান্তিৰ কোলাত,—
 কিয় মোৰ যাতনা জগালা ?
 ভাই যদুপতি ! কৈ দিয়া,
 কি দবে পাহৰো মই অভিমন্যু-শোক ?

ভীম - — ধৰ্ম্মৰাজ !

নকৰা, নকৰা এনে কথা,—

অভিমন্যু-শোক পাহৰাৰ
 নকৰিবা কৰুপনা কদাপি ;—
 পাহৰিলে অভিমন্যু-শোক—
 দুঃশাসনৰ বক্তৃপান কৰি,
 কিদৰে বান্ধিব দিম ।
 ক্ৰৌপদীৰ বিমোহিনী খোপা ?
 দুৰ্য্যোধনৰ উকু ভাঙি,
 বহুৰাম কিদৰে তোমাক
 হস্তিনাৰ ৰাজ আসনত ?
 পাহৰিলে অভিমন্যু-শোক
 নহব ভীমৰ একো প্ৰতিজ্ঞা পালন ।
 অভিমন্যু-শোক ।
 মূৰ্ত্তিমান হৈ তই
 সন্মুখত নাচিব সদায়,—
 আগ্নেয়গিৰিৰ দৰে দীপ্ত শিখা হৈ,—
 কুককুল নিৰ্ম্মূলৰ
 হৰি তই পথবস্তি,—
 এখন্তেকো তই
 নাথাকিব স্মৃতিৰ আঁৰত ;—
 কৌৰৱৰ সেই
 ষ্ঠণিত লাঞ্ছনাভৰা
 মহা অবিচাৰবোৰ
 দিন ৰাতি জ্বলাবি হিয়াত ।
 হৃদৰ ।
 গাবি সেই আৰ্জ্জুনিৰ
 মৰ্ম্মভেদী কৰুণ বিলাপ
 প্ৰতিহিংসা ৰাগিনীৰে অনল উগাবি ;—
 অন্যায় ৰণত পৰি অভিমন্যু ধনে
 যি কৰুণ সূৰ তুলি
 মাতিছিল পাণ্ডৱক প্ৰাণ বক্ষা হেতু,—
 সেই প্ৰাণভেদী সূৰ
 পিচলিব, কাচিভো নিদিবি

তোৰ অন্তৰৰ পৰা ।

শ্ৰীকৃষ্ণ । — ক্ষত্ৰিয় গোবৰ বক্ষা হেতু
এয়েহে আচল কথা ।
ধৰ্ম্মৰাজ !
অভিমন্যু শোকানল,
জলোৱা প্ৰাণত এনে উন্মত্ত তেজেৰে,
নিমিষতে যেন দুৰ্দ্ধান্ত কোবৰ
ভয় হৈ লুপ্ত হয় পৃথিৱীৰ পৰা ।
তেহে শান্তি লভিবা কিষ্কিণ ।

যুধিষ্ঠিৰ । — কৃষ্ণ !
প্ৰতিহিংসা অগ্নিজালি
নাশিলেও কোবৰ পক্ষক,
অভিমন্যু শোকানল,
নুনুমাৰ কদাপিতো অন্তৰৰ পৰা ।
আৰ্জ্জুনিক এৰি
কি আছে অতুল সম্পদ মোৰ ?

শ্ৰীকৃষ্ণ । — নবপতি ?
স্নেহৰ ধৰ্ম্মই এনে—
আ পক্ষ দেখা যায় সদায় অতুল ।

যুধিষ্ঠিৰ । — কৃষ্ণ ?
মনে মোৰ একোতেই নামানে প্ৰবোধ ।
ধাকি ধাকি শোকৰ যন্ত্ৰণা
উঠি আহে আলোড়ি অন্তৰ ।
ভাৰি চোৱা ভাই !
আৰ্জ্জুনিৰ অকাল মৰণ
অসম্ভৱ হয় নে নহয় ?

শ্ৰীকৃষ্ণ । — সঁচা কথা মহাৰাজ ।
কিন্তু,
নিয়তিৰ অব্যৰ্থ বিধান লিপি
ঋণাৰ সাধ্য নাই কৃষ্ণ-আৰ্জ্জুনৰ ।

ভীম । — কৃষ্ণ !

এনে ছলনার কথা শুনিলে তোমার
বিষাক্ত কৃপানে যেন হানে অন্তরত ।
কোরা,
নিয়তির লিপি কোন ?

শ্রীকৃষ্ণ । — মাজু দাদা !

নিজে মই নিয়তির লিপি ।

ভীম । — তুমিয়েই কবিছা ভেসে অভিনয় বধ ?

শ্রীকৃষ্ণ । — মাজু দাদা,

দুখ্ণ যেনে একোটি হলেও
খিট, সব, আছে তার নানান বিভাগ,—
সেইদবে,
বহু দেবদেবী,
মোবে পৰা সমুদ্ভূত হৈ
মোবে কার্য সাধনত নিযুক্ত সদায় ।
যদিওবা সকলোবে ময়ে মাখোঁ মূল,—
তথাপিতো,
সময়ে সময়ে সিঁহঁতব,
ময়ো মানি লব লাগে বশ্যতা স্বীকার ।
ভাবি চোরা,
নিয়তির শাসনত
নিজে মই ভোগ করোঁ যন্ত্রণা কিমান ?

ভীম । — কৃষ্ণ !

নিজে তুমি হলা বুলি
নিয়তির ক্লেশৰ অধীন,
তোমার ভক্তই কিয় ভুগিব যন্ত্রণা ?

শ্রীকৃষ্ণ । — দাদা,

ভক্তৰ লগত মোৰ
বিভিন্নতা একো নাই ।
পৃথিবীৰ পানী যেনে

নীল আকাশৰ ছায়া পৰি
নীল সাজ লয়,—
ভেনেকৈ,
নিজে মই থাকোঁ যেনেদৰে
ভকতেও ভেনেদৰে তৃপ্তি লাভ কৰে ।

ভীম । — নোৱাৰেঁ। বুজিব কৃষ্ণ
তুমিয়েবা কোন আৰু ভক্তই বা কোন ?
(দূৰত স্নেহদাৰ প্ৰৱেশ)

স্নেহদা । — এয়ে নে কি পাণ্ডৱ শিৱিৰ ?
ইয়াতে নে,
শত্ৰুজয় কৰি আহি
অভিমন্যু ধনে যোৰ লভিছে বিশ্ৰাম ?

যুধিষ্ঠিৰ । — কৃষ্ণ ! কৃষ্ণ !
সৰ্বনাশ উপস্থিত ।
চোৱা, চোৱা !
পুত্ৰ হেৰুওৱা ভদ্ৰাদেৱী,
সন্তান বিচাৰি
এইফালে আহিছে বেগাই ।
কোৱা হৃষিকেশ ?
কি বুলি সাধনা দিম
পুত্ৰ-শোকাতুৰা মাতৃৰ প্ৰাণত ?

স্নেহদা । — (আঙুৱাই আহি)—ইকি ?
আনন্দ দুন্দুভি ভবা পাণ্ডৱ শিৱিৰ
কিয় আজি নিঃশব্দ নিমাত ?
উখলিছে অশ্রু কিয়
পাণ্ডৱৰ দীপ্ত নয়নত ?
আনন্দৰ কমলোত উদ্ভাসিত পুৰী
কিয় আজি আন্ধাৰত লীন ?—
বিপদ ঘটিছে নেকি কিবা ?
ক'ত মোৰ প্ৰাণাধিক ধন ?
(চাবিওফালে চাই)

দেখিছোঁ তো সকলোকে পাণ্ডুর পক্ষৰ,
অভিক নেদেখো কিয় ?

মুখিটিব । — কৃষ্ণ ?

বাসৱৰ বজ্জ হানি
মুহূৰ্ত্ততে দীৰ্ঘ কবি দিয়া মোৰ শিৰ ।

সুভদ্রা । — ই কি মহাৰাজ !

নিমাত থাকিলা কিয় ?
যুগা কবি,
নিদিয়া উত্তৰ নেকি দুখুনী ভদ্রাক ?
কাতৰেৰে মিনতি কৰিছোঁ,
কোৱা,
ক'ত মোৰ দুখুনীৰ ধন ?

শ্ৰীকৃষ্ণ । — ভদ্রা, ভনী, শাস্ত হোৱা !

জ্ঞানশীলা নাৰীবস্ত তুমি,
সকলো কথাকে বুজি পোৱা,—
অভিমন্যু শোকাগ্নিত
যিমান কাতৰ হৈছে পাণ্ডৱ প্ৰধান,
জননী হৈও তুমি
হোৱা নাই সিমান কাতৰ ।
আৰু,
ধৰ্ম্মৰাজে নিজে
যুদ্ধলৈকে আদেশি অভিক,
লজ্জিত, জীৱনমৃত তোমাৰ কাষত ।
সেইবাবে
ভাবি তেওঁ পোৱা নাই কি দিব উত্তৰ ।

সুভদ্রা । — দাদা, যদুপতি !

নাই তেস্তে অভিমন্যু মোৰ ?
দুখুনী ভদ্রাৰ আঁচলৰ ধন তেস্তে
গুচি গল হিয়া ভাঙি মোৰ ?
নহয়, নহয় বিশ্বাস—

দাদা ।

চরণত ধৰেঁ,

নকরা ছলনা বোক,—

কোরা ! অভিধন ক'ত মোর ?

ভীম । — ভদ্রা দেবী ?

অভিনয় ধন আজি নাই সংসারত—

বাজ্যলোভী পশু

পাণ্ডর অধম ভীমে

নিজ হাতে সাজি তাক সমর সাজেবে

বিসজ্জি আহিছে কাল সমর ক্ষেত্রেত ।

সুভদ্রা । — কি ? কি ? (পতন আর মূচ্চা)

অর্জুন । — ভাল হ'ল,—

পুত্র-শোকাতুৰা অভাগিনী,

এই মোহতেই

শান্তি লাভ করে যেন অনন্ত মোহত ।

(সুভদ্রাক শুশ্রূষা করিবলৈ যোরা কঁকলৈ)

ইকি সখি ! ইকি ?

নকরা শুশ্রূষা,

নাভাঙিবা মোহ অভাগীব ।

সারটি অনন্ত নিদ্রা

পাহবক অভাগিনী পুত্র শোকানল ।

চোকবার গীত ।

(বাগিনী মিশ্রঝিলিত—তাল-পঞ্চ চোরাবি)

থাক অভাগিনী

অনন্ত নিদ্রা কবি আলিঙ্গন ।

পাহবি যাতনা

শোক দুখ বেদনা শিতলিছে দগ্ধ প্রাণ ।

ভাঙি দিলে মোহ

সন্তানৰ শোকে পিড়িৰ অন্তৰ,
পুত্ৰ পুত্ৰ বুলি
হৃদয় আকুলি কৰিব মহাবোধন ।
(সুশ্রুষা কৰি মূৰ পিহি পিহি)

শ্ৰীকৃষ্ণ । — স্নানীনা ভনীটি মোৰ ?
শান্ত হোৱা, শোক এৰা,—
কৃত্ৰিয় নন্দিনী তুমি কৃত্ৰিয় কামিনী,
অভিমন্যু বীৰপুত্ৰ, কৃত্ৰিয় গৌৰৱ,—
ষট্ৰুৰাই একেলগে
সাতবাব সপ্ত স্নৰথীক
অমৰ যশস্য লভি
বীৰত্বৰে পৰিছে গৈ অমৰ লোকত ।
বীৰ সন্তানৰ বীৰ মাতৃ তুমি,—
যোগ্যা মাতৃ বুলি বীৰ স্নপুত্ৰৰ
তুমিও লভিছা যশ কৃত্ৰ গমাজত ।
সামান্যা নাবীৰ দৰে
শোক অশ্রু ঢালি
নুনুমাৰা প্ৰতিহিংসানল ।
ধৈৰ্য্য ধৰি শান্ত কৰা শোকিত অন্তৰ ।

সুভদ্ৰা । — (চেতনা লৈ) দাদা ;
কিহেৰে কৰিম শান্ত অস্তিৰ অন্তৰ ?
ধৈৰ্য্যকে বা ধৰিম কিদৰে ?
সি দেখোন প্ৰাণৰ তৃপ্তি মোৰ !
ক্ৰণে ক্ৰণে দৃষ্টিৰ আগছি আগ
ধিয় হয় সন্মুখত আহি ?
দাদা, কাকুতি কৰিছো,
আনি দিয়া অভিধন মোৰ ?—
সি দেখোন মোৰেই ধন,
মই বিনা কোন আছে অভিৰ গবাকী ?
ঠিক জানো মই—
এবাৰ মাতিলে মই অতি অতি বুলি,
উপস্থিত হব আহি মোৰ ওচৰত ।

শ্রীকৃষ্ণ । —

সৰলা ভনীটি,
সেয়ে যদি সঁচা হয়,
ইমান মাতিছা তুমি অতি অতি বুলি
কিয় তেস্তে নাহে কাষলৈ ?

সুভদ্রা । —

বহুত দুৰত গৈ পৰিছে আনোবা,—
কাতৰ আহ্বান মোৰ
নাই হেনো শুনা মোৰ ধনে !
দাদা ?
হয়, আনি দিয়া অতি ধন মোৰ,
নাইবা, কৈ দিয়া,
কোন বাট ধৰি গ'লে
পাম মোৰ অভিমুখ্য ধন ?
ভগা হিয়া লৈ মই
যাম সেই বাট ধৰি,—
অতি অতি বুলি মই চিঞৰি চিঞৰি
জগতকে আকুল কৰিম,—
শুনিলে অভিযে মোৰ কাতৰ বিগনি
নোৱাৰি থাকিব স্থিৰ, .
নিশ্চয় লগাব মাত আই আই বুলি,—
লবি আহি সোমাবহি
বুকৰ মাজত মোৰ ।
বোপা ! অভিধন মোৰ ।
দিন বাতি দেখোঁ তই
অমৃত বৰষি আই আই বুলি মাতি
কৈছিলি কত কথা,—
আজি নো কি খং কৰি
মোক এৰি গুচি গ'লি কোন দেশলৈ ?
লুকালি গৈ জননীৰ চকুৰ আঁবত ?
না জান নে তই,—
দেখা তোক নাপালে খন্তেক
কিমান অস্থিৰ হয় সুভদ্রাৰ হিয়া ?
পাওৱে বিজয় কৰি সমগ্ৰ পৃথিৱী

হস্তিনার সিংহাসন উজ্জ্বলম বুলি
 তোকে দেখেঁ। ভাবিছিল আশার প্রদীপ ?
 কিহত আমনি পাই আজি
 উটাই সকলো আশা পাণ্ডুরকুলৰ
 লুকালি গৈ অদৃশ্য দেশত ?
 আহ বোপা,
 নাথাকিবি বেছি পৰ তেনে কুস্থানত ।

ছোকৰাব গীত ।

বাগিনী জয়জয়ন্তী মিশ্র—তাল যৎ

ক'তনো আছাহে পৰি প্রাণব সোণাই মোব ?
 ভাঙি ছিঙি পাণ্ডৱৰ সুখ কল্পনাবোব ।
 পাণ্ডৱৰ অন্তৰত সুখ স্বপ্ন আঁকি কত,
 উটাই সকলোবোব ক'তনো হলি আঁতৰ ?
 তই দেখো মোবে ধন,—নেদেখি ভাঙিছে প্রাণ,
 দেখা দি সাধনা দিহি আকুল মাতৃক তোব ।

(গীত গাই গাই দূৰত বিধবাব সাজেবে উত্তৰাব প্রবেশ)

সাহানা—একতাল

উত্তৰা (গীত)— হিয়াৰ যাতনা নধৰে হিয়াত

শুনিব বা কোনে আছে বা কোন ?
 তোমাকেহে কৃষ্ণ কম প্রাণখুলি
 মন পাতি তুমি শুনিবাচোন ।

যুধিষ্ঠিৰ । —

কৃষ্ণ, কৃষ্ণ ?
 কাৰ আৰু শুনো এই কৰুণ সঙ্গীত ?

(উত্তৰাব পুনৰ গীত)

কিয় দীন বন্ধু ! কবীলা নো তুমি
 এনুৱা বিলাই অকালতে মোব,
 সুখৰ ফুলনি পাতিছিলোঁ মই
 নসহিলে হেনো হিয়াত তো'ৰ ।

যুধিষ্ঠির । —

কেশব !

বুজিছা নে ?

সঙ্গীতের ছল করি কোন অভাগীয়ে

এবি দিছে মর্শ্বভেদী করুণ বিলাপ ?

(উত্তরার পুনর গীত)

তযু চবণর চিৰ দাস দেখোঁ

পৰম ডকত পাণ্ডৱকুল

সি কুলৰ মই কুলবধু হৈ

কিয় পালোঁ এই যন্ত্ৰণা অতুল ?

যুধিষ্ঠির ।—

আহা !

নোৱাৰেঁ। সহিব আৰু।

কৃষ্ণ, কৃষ্ণ,

মানা কৰা, মানা কৰা,

কোন সেই অভাগিনী,—

তুলিছে ই করুণ বিননি ?

(উত্তরার পুনর গীত—ক্রমে ওচৰ চাপি আহি)

জীৱনৰ মোৰ স্মৃথ শান্তি বুলি

অবপি দিছিল। হাতত যাৰ,

তাকে তুমি কিয় নিলা আজি কাচি—

বাঙ্কি দিলা মোক বৈধব্যৰ ভাৰ ?

(উত্তরার শিৰিবত প্রবেশ)

যুধিষ্ঠির ।—

ইকি কৃষ্ণ ?

ই কি দেখোঁ যদুনাথ !

কুললক্ষ্মী উত্তৰা দেখোন ?

আহিছে কি সাজ লৈ ?

ভীম ! ভীম !

অলোৱা, অলোৱা,

চিঠানল অলোৱা তুৰন্তে,—

নাই আর জীবনৰ প্ৰয়োজন ।
 আহা !
 কাক কওঁ কি যন্ত্ৰণা জলিছে হিয়াত ?—
 কৃষ্ণ !
 পাণ্ডৱ অধম যুধিষ্ঠিৰৰ ভাগ্যত—
 আছিল নে ইমানো যন্ত্ৰণা ?
 অতিমন্য স্মৃতি,—
 বালিকা উত্তৰা,—
 দেখি এই দৃশ্য নিদাৰুণ
 এতিয়াও আছোঁ মই
 প্ৰাণ লৈ জীৱিত পাষণ ।—
 লকা, লুকা মুখ পাপী যুধিষ্ঠিৰ—
 জগতৰ লোকচক্ষু অন্তৰাল হ’—
 এতিয়াও আশা কিয় পুহিছ প্ৰাণত
 হস্তিনাৰ সিংহাসন নভাব কাৰণে ?
 কৃষ্ণৰ লগত থাকি,
 ৰাজ্যনাশ, বনবাস, আত্মীয় নিধন,
 কিমান অসহনীয় দুখ-শোক ভাব
 কৰিছ বহন ।
 লাগে তোক আৰু কিমান দুৰ্ভোগ ?
 আশাৰ তৃপ্তি নুপুৰে ইয়াত,—
 শতদল কেতিয়াও নুফুলে মৰাত ।
 আশাৰ মোহত পৰি
 উদ্দেশ্য সিদ্ধিৰ বাবে যিমান অমিবি
 ভিমাণে নিবাশ হৰি,—
 পাবি দুখ-শোক,—
 নুপুৰিৰ আশা ।
 বাঢ়িব যন্ত্ৰণা পুনু দুগুণ তেজ্জৰে ।
 তাতকৈ তৃপ্ত হব সকলো বাসনা—
 লুপ্ত হৈ যা এই পৃথিৱীৰ পৰা ।

শ্ৰীকৃষ্ণ । —

ধৰ্ম্মৰাজ !
 মহাজ্ঞানী হৈ তুমি

হোৱা কিয় অবুজ ইমান ?

যুধিষ্ঠিৰ । — বুজিবৰ ঠাই আৰু কি আছে যাদৱ !

শ্ৰীকৃষ্ণ । — স্থিৰ হোৱা ধৰ্ম্মৰাজ !

যুধিষ্ঠিৰ । — কি মোহিনী চিত্ৰ দেখুৱাই আৰু
স্থিৰ হব কোৱা মোক ?
এই দৃশ্য দেখি,
কি সতেবে কোৱা মোক স্থিৰ হবলৈ ?
হায় !
কি হ'ল যাদৱ !
সুখৰ সংসাৰ মোৰ
কোনে দিলে চুন্‌মাৰ কবি ? (ৰোদন)

শ্ৰীকৃষ্ণ । — ধৰ্ম্মৰাজ,
নকৰিবা অশ্ৰুপাত,—
তোমাৰ অশ্ৰুই
ওপজায় প্ৰচণ্ড অনল,—
যি ঠাই তিতিব এই অনল অশ্ৰুবে
সেই ঠায়ে *মশানত হব পৰিণত ।

যুধিষ্ঠিৰ । — কৃষ্ণ !
*মশান হবলৈ,
বাকী আৰু আছে কি ?
কুৰুক্ষেত্ৰ অকল নহয়,
অশ্ৰু টুকি পাপী যুধিষ্ঠিৰে
শোকৰ অনল জ্বালি
গোটেই ভাবতবৰ্ষ
কৰি দিব ভীষণ *মশান ।
তেহে,
মনোবথ পূৰ্ণ হব তোমাৰ যাদৱ ।
আহা কৃষ্ণ !
‘আহা বাওঁ কুব্‌ গভাতলৈ—
সমৰ বিগ্ৰহ এৰি

রাজ্যভাব, সঁপি কোবরক
পুনু যাও বনবাগী হৈ,—
দুর্যোধনে শুনি এই কথা
নিশ্চয় সন্মতি দিব আনন্দ মনেবে ।
প্রাণীহন্তা সমবন ঘটিব বিবান ।

ভীম । — নহব, নহব এই বণব বিবান,
অভিমন্যু হস্তা কোবরক
নকবিলে গমূলি নিধূল
কদাপি নহব এই বণব বিবান ।

যুধিষ্ঠির । — আই উত্তবা ।
কোনে দিলে এই সাজ তোক ?

উত্তবা । — জেঠা !
শবীর রাজ্যব মোব
মন বোলা বজা জনে দিলে এই সাজ ।

যুধিষ্ঠির । — তাব কথা তই শুনিলি কিয় ?
নিচেই নির্দয় সি,—
আই !
দেখি তোব এই সাজ
হৃদয় বিদীর্ণ হয় মোব ।

উত্তবা । — জেঠা ?
নিদিবি, নালাগে বুলি বহ কলৌ তাক,—
নুশুনিলে বাধা মোব,—
নিজে সি নিজ হাতেবে
কাটি লৈ নিজা সাজ মোব
পিঙ্কালে এনুরা সাজ ।

যুধিষ্ঠির । — নুসুখিলা কিয় তুমি কাবণ ইয়াব ?

উত্তবা । — স্মৃধিছিলৌ—
হাঁহি হাঁহি কলে মোক সি,—
হতভাগী !
যাব প্রাণ নাই,

তাৰ কিয় শৰীৰত সাজ ?
 অভাগিনী !
 তই যদি গ'লি হয় তাৰ লগতেই
 ই সাজৰ নাছিল প্ৰয়োজন ।
 নোৱাৰিলি যাব—
 সেইবাবে,
 শোক চিহ্ন ৰাখি তাৰ
 জলি মৰ এই সাজ লৈ ।
 জেঠা !
 দয়াহীন মনৰাজে মোৰ
 কপালৰ মুচিছে সিল্পুৰ,
 কাটি নিছে অলঙ্কাৰবোৰ ।
 শেষত,
 পুতলা খেলোৱা মৰাটকো
 পুৰি দিছে ছাই কৰি ।

যুধিষ্ঠিৰ । —

দয়াময় ।
 বোধ কৰি নিশ্বাসৰ বাট
 ততালিকে মাৰি নিয়া মোক ।
 আই ।
 নাই বাট প্ৰতিবিধানৰ ।

উত্তৰা । —

আছে জেঠা প্ৰতিবিধানৰ বাট ।
 আপোনালোকৰ কিন্তু হাত নাই তাত ।
 যাদৱ বায়েহে পাৰে প্ৰতিবিধানৰ ।

শ্ৰীকৃষ্ণ । —

আই মোৰ ?
 মোৰো তাত হাত নাই ।

উত্তৰা । —

তেন্তে কিয়
 বালিকা বয়স মোৰ
 কৰি দিলা আলাই আখানি ?
 দয়াময় !
 কুমলীয়া জীৱনত
 এনে কিবা কৰিছিলেঁ পাপ ?

শ্রীকৃষ্ণ । —

আই !

নুতুলিবা সেই কথা আর—
আশীৰ্ব্বাদ করিছোঁ তোমাক—
থাকিবা যিমান দিন এই সংসারত
দিনে পাই স্বামীৰ সাক্ষাৎ
পাহৰিবা বৈধব্য যাতনা ।

যুধিষ্ঠিৰ । —

কৃপাময় হৰি !

বালিকাক কৃপা যদি কৰিলা ইমান,
পাপী পাণ্ডৱকো তেস্তে দিয়া কৃপাকণ ।
দিয়া বৰ—
প্ৰাণাধিক আৰ্জ্জুনিক
নিতে যেন দেখা পোওঁ আমি ।

শ্রীকৃষ্ণ । —

ধৰ্ম্মৰাজ !

পুৰিৰ তোমাৰ ইচ্ছা,—
বৰ দিলোঁ মই,—
তোমালোক পাচোঁ ভাই
ভদ্ৰা আৰু উত্তৰা আইৰ স'তে
একেলগে মিলি,
যি ক্ষণতে অভিমন্যু বুলি
ভাবি লবা মোক,—
তেতিয়াই আৰ্জ্জুনিৰ মধুৰ সুৰতি
দেখা পাবা চকুৰ আগত—

যুধিষ্ঠিৰ । —

বাৰ্ণাকল্পতৰু হৰি !

পাণ্ডৱৰ ওপৰত
অশেষ কৰুণা তয়ু—
যদুনাথ !
ইচ্ছা কৰোঁ, এতিয়াই পুৰোহিতা বাসনা ।

শ্রীকৃষ্ণ । —

ধৰ্ম্মৰাজ !

পূৰ্ণ হক অভিলাষ—

সকলোৱে একাথ্ৰ চিত্তেৰে

চিত্তা কৰা হৰিৰ চৰণ—

(সকলোৱে একাথ্ৰ মনেৰে চকু মুদি চিত্তা কৰে)

চোৱা, চোৱা ধৰ্ম্মৰাজ, সকলোৱে মিলি,

উজলায় আৰ্জ্জুনিযে

কেনেদৰে কুৰুক্ষেত্ৰ বীৰব সাজেৰে—

(শ্ৰীকৃষ্ণৰ অন্তৰ্দ্ধান আৰু অভিমন্যু মূৰ্ত্তিৰ আৱিৰ্ভাৱ)

গীত

বাগিনী ঝিঝিট ঝাঝাজ—একতাল ।

(অভিমন্যুৰ মূৰ্ত্তিতৈ চাই চাই)

- যুধিষ্টিৰ । — সকলোৱে মিলি চোৱা কৃষ্ণ বুলি,
সমৰ ভূমিত শোভিছে কুমাৰ—
- ভীম । — কেনে নো সুলভ, ৰূপ মনোহৰ,
দেখি আঁতৰিল যাতনাৰ ভাৰ—
- অৰ্জ্জুন । — চোৱাচোন চোৱা, হয় নেকি মোৰ
সঁচাসঁচিকৈয়ে অভিমন্যু ধন,
- সুভদ্ৰা । — সঁচা সিয়ে মোৰ আঁচলৰ ধন,
দুখুণী তদ্ৰাৰ হৃদয়বতন ।
- নকুল । — আহা কি সুলভ বীৰৰ মূৰতি
দেখি শিতলিল দগধ পৰাণ,
- সহদেৱ । — আহা, আহা, বোপা, উঠাহি কোলাত
তুমি পাণ্ডৱৰ হৃদয় বতন ।
- উত্তৰা । — কথাৰ ছলেৰে অবলাক তুলাই
আহোঁ বুলি নাথ ! কিয়নো পলালা ?
শোকৰ সিক্ত ভাহিছে দুখুণী
পতি হৈ এনে কিয়নো কৰিলা ?

(অভিমন্যু মূৰ্ত্তিৰ অন্তৰ্দ্ধান আৰু শ্ৰীকৃষ্ণ পুনৰ আৱিৰ্ভাৱ)

শ্ৰীকৃষ্ণ । — ধৰ্ম্মৰাজ ।

পুৰিছে নে ইচ্ছা সকলোৰে ?

মুখিটিব । — নাৰায়ণ ।
তোমাৰ কৃপাত,
সকলোৰে পুৰিছে বাসনা ।
(বৰ্ণৰ বেশেৰে দ্রোপদীৰ বেগাই প্ৰৱেশ)

দ্রোপদী । — ইকি দেখোঁ ?—
নিৰানন্দ পাণ্ডৱ শিৱিৰ
আনন্দত মতলীয়া কিয় ?
কোৱা কৃষ্ণ পাণ্ডৱৰ সখি ।
কোৱা পাণ্ডৱৰাজ ধৰ্ম্ম পূৰ্ণমণি ।
কোৱা বীৰ বৃক্শেদৰ ।
কোৱা পুত্ৰ-হাবা বীৰ ধনঞ্জয় ।
কিয় এনে আনন্দৰ বোল ?
কিয় দেখোঁ, প্ৰফুল্লিত মন সকলোৰে ?
অভিৰ মৃত্যুত যোৰ
ৰজ্জ্বাঘাত বাজিছে বুকুত,—
তোমাসৰে শুনি সেই দাৰুণ বাতৰি
কিয় হেৰুৱালা শোকৰ উচ্ছাস ?
বুজিব নোৱাৰোঁ একো ।
মুৰাৰি ।
স্মৃতিত্ৰিষ্ট হ'ল নে কি পাণ্ডৱসকল ?
পুত্ৰৰ শোকত কৰ্ত্তব্যৰ জ্ঞান
আঁতৰিল নেকি,
পাণ্ডৱৰ অন্তৰৰ পক্ষা ?
তাকেই দেখিছোঁ—
শোকৰ উচ্ছাস হেনো নধৰে হিয়াত
সেইবাবে আনন্দ ইমান ;—
নাইবা—,
অজেয় গাণ্ডীৰধাবী বীৰ ধনঞ্জয়ে
নাশিছে কুমাৰহন্তা গণ্ড শতুৰক—
সেইবাবে আনন্দৰ ইমান কমলোল ?
নাইবা,
ভুৱন বিজয়ী ৰথী দুৰ্দ্দদ অৰ্জুনে

পুত্ৰৰ শোকত জ্ঞান হেৰুৱাই
 অস্ত্ৰানল জ্বালি
 পুৰি দিছে ধৰিত্ৰীৰ বুক,—
 সেইবাবে,
 হৰষ-বিষাদ ভৰা মুখৰ আকৃতি ?
 কোৱা সবাসাচী !
 কি কাৰণে স্থিৰ এনে পাণ্ডৱৰ হিয়া ?

কৃষ্ণ । — “ (নিৰন্তৰ) —

দ্রৌপদী । — নিদিয়া উত্তৰ কিয় অৰ্জুন সাৰথি যদুনাথ ?
 সদায় আনন্দ ভৰা মুখ
 কিয় আজি মোক দেখি মলিন দেখিছে !
 ভদ্ৰা ! অভাগিনী !
 কোৱা !
 চকলো মচিছা কিয়,
 পাই কাৰ মঙ্গল বাতৰি ?
 সন্তান হত্যাৰ কথা
 মিছা বুলি ভাবিছা নে ?
 পাইছানে কুমাৰক তোমাৰ কোলাত ?
 নাইবা—
 অন্যায় সমৰ কৰি
 পুত্ৰ হত্যা কৰাসকলৰ
 দেখিছানে ছিনু মূৰ চকুৰ আগত ?
 সপ্ত শতকৰ শিব
 উপহাৰ সাঁপি স্বামীয়ে তোমাক,
 মচি দিছে অশ্রু নে কি আপোন হাতেৰে ?
 কি সতেৰে অভাগিনী পুত্ৰ হেৰুৱাই,
 উন্মত্তা নহৈ,
 আছা এনে স্থিৰ হৈ ?

অভদ্ৰা । — কিষ্কিৎ সাধনা লভিছোঁ মনত—
 দয়ালু হৰিয়ে
 দয়া কৰি শিৱিৰ মাজত

দেখুৱালে কুমাৰৰ মধুৰ মূৰতি,—
প্ৰাণৰ তৃপ্তিৰে দেখিছোঁ অভিক ?

দ্রোপদী । — সিবাৰে ভাহিছা হেনো আনন্দ সিদ্ধুত ?

সেইবাৰে হেনো আজি
শোকত নিমগ্ন হোৱা পাণ্ডৱৰ মুখ
আনন্দৰ আলোকেৰে হৈছে বঞ্জিত ?
সেইবাৰে হেনো এই আনন্দ উৎসৱ ?
অভাগিনী !

মহা ইন্দ্রজাল এই—
তাতে বিমোহিত হৈ,
হৃদয়ৰ দীপ্ত বৃত্তি বিসজ্জিবা কিয় ?
ছলি যদুৰায়ে
ছলনাৰে ইন্দ্রজাল পাতি
মোহিলে তোমাক,
মোহিলে অবলা যেন পঞ্চপাণ্ডৱক ।
অসম্ভৱ—অসম্ভৱ !

হীনপ্ৰাণা নেকি তুমি ক্ষত্ৰিয় কামিনী ?
তেজোদীপ্ত তোমাৰ ক্ষত্ৰিয় স্বামী,—
তেস্তে কিয় ?—

ক্ষত্ৰিয় নাৰীৰ বিজয় পাহৰি
নকৰি বিনাশ

পুত্ৰহন্তা সপ্ত শতুৰক
নিৰাশ্ৰয় অৱলাৰ দৰে
ভোল গ'লা হৰিৰ মায়াত ?

কিয় পাহাৰিব দিলা
পুত্ৰশোক পতিক তোমাৰ ?
কোৱা, এয়েনে ধৰম ক্ষত্ৰিয় জায়াৰ ?

চাই লোৱা—

দ্রোপদীৰ ধোলা ধোপা
এতিয়াও বন্ধা নাই—

কাৰণ কি জানানে ইয়াৰ ?
পঞ্চপতি অন্তৰত

পুত্ৰশোক নাৰ যায় বুলি ।
 নিতে ফৰেঁ। পঞ্চপতি সতে,—
 খোলা খোপা দেখি মোৰ
 হুকাৰি হুকাৰি উঠে বৃকোদৰ বীৰে,—
 গণি চায় ক্ষণে ক্ষণে,—
 কেতিয়া কৰিব স্নান
 দুঃশাসন নাৰকীৰ বুকৰ তেজেৰে—
 বান্ধি দিব খোলা খোপা মোৰ ;—
 মুক্ত চুলি দেখি মোৰ,
 চকি উঠে বীৰ ধনঞ্জয়ে,—
 দৃঢ় কৰে পণ—
 কোনদিনা প্ৰিয়তমা লাক্ষণাকাৰীক
 অস্ত্ৰ অনলেৰে কৰিব দহন,—
 মেলা খোপা দেখি মোৰ,
 চকি উঠে দুয়ো মাত্ৰীসুত,—
 কোনদিনা সমৰ ক্ষেত্ৰত
 ধ্বংস কৰি পাপী কোৱৰক
 আঁতৰাব মনৰ বেদনা,—
 নুমাৰ প্ৰিয়তমাৰ ক্ৰোধ হতাশন ;—
 জানা ভদ্ৰা !
 প্ৰতিহিংসা অগ্নি জালিবব
 এই মেলা চুলিতাবে অমোঘ সঞ্চল ।

সুভদ্ৰা ।—

কাক কোৱা হীনপ্ৰাণা সতী ।
 নাজানানে,—
 মৃগয়াৰ ছল কৰি অৰ্জুনে যেতিয়া
 হৰণ কৰিলে মোক,—
 বলৰাম স'তে মিলি
 সয়লৰ যদুবীৰ দলে
 আক্ৰমণ কৰিলে পাৰ্থক,
 ফাল্গুনীয়ে বিপদ গণিলে,—
 সেই সময়তে মই প্ৰবোধি পাৰ্থক,
 ধৰিলেঁ। বধৰ হাল,—

যুঁজালোঁ প্রচণ্ড বিক্রমেবে
যদুবীর স'তে অর্জুনক,—
কৃষ্ণ সহোদব। মই,—
মই ডবোঁ শত্রু নিধনত,—
এনেও ভাবিব পাৰা তুমি ?

দ্রোপদী ।— আঁহা তেস্তে মোৰ স'তে বীৰব ঘবণী, !
চাই ল'ক বীরশ্রেষ্ঠ ক্ষত্রিয় সমাজে,
চাওক পঞ্চ পাণ্ডৱে,
চাওক পাণ্ডৱসখি দেৱ নাৰায়ণে,
নাৰীৰ প্ৰাণত
প্ৰতিহিংসা কিমান প্ৰৱল ।
পুত্ৰহন্তা শতুৰক ভয় কৰি দিয়া ।
কিমান প্ৰচণ্ড অগ্নি
বুকুভৰি আছে জগনীৰ ।
থাকা ধৰ্ম্মৰাজ !
থাকা কৃষ্ণ কমলনোচন,
থাকা বীৰ ভীম ধনঞ্জয়
বীৰত্ব ভেমত ফুলি,—
থাকা, থাকা যত বীৰ পাণ্ডৱ পঞ্চব,
স্বভদ্ৰাক লৈ আজি আহিল দ্রোপদী
মৃত পুত্ৰ মুখ চিন্তি প্ৰতিশোধ লব,—
আহ অভাগিনী ! (স্বভদ্ৰাক হাতত ধৰি টানে)

অর্জুন ।— পাঞ্চালী ।
ক্ষন্তেক অপেক্ষা কৰা,—
কেশৱ ! অন্তৰ্য্যামী তুমি,
কোৱা,
কোন মোৰ পুত্ৰহন্তা অৰি ?

ধিষ্ঠিৰ ।— সবাসাচী !
ময়েই তোমাৰ পুত্ৰহন্তা,—
মোৰে আজ্ঞা মানি,

ব্যুহত সোমাই,
 প্রাণ দিছে প্রাণৰ কুমাৰে ।
 লোৱা তীক্ষ্ণ শব ধনঞ্জয়,
 বিনাশা পুত্ৰহস্তাক বুকুত গছানি ।

শ্ৰীকৃষ্ণ ।— ভুল কোৱা কিয় নৰপতি !
 তুমি কিয় হবা পুত্ৰহস্তা ?
 অতিমন্যু হস্তা হ'ল দুষ্ট জয়দ্রথ ;—
 শিৱৰ বৰড,
 অধমে অজেয় হৈ,
 বোৰাখিলে সোমোৱা বাট ব্যুহৰ মাজত
 পাণ্ডৱৰ কোনো বীৰে ।
 পাৰ্থ নোহোৱাত,
 বাৰে বাৰে চেষ্টা কৰি আন চাৰি বীৰে
 নোৱাৰিলে ব্যুহে ভেদি যাব,
 নোৱাৰিলে কুমাৰক কৰিব সহায়,—
 অকলে কুমাৰে যুঁজি শত্ৰুৰ লগত
 গপ্ত স্নৰথীক
 সাতবাৰ পৰাজয় কৰি,
 অস্ত্ৰ অভাৱত পৰি তেজিলে জীৱন ।

অৰ্জুন ।— দামোদৰ ! দামোদৰ !
 উঃ !
 গপ্তৰথী একেলগে আক্ৰমণ কৰি
 নাশিছে অভিক মোৰ ?
 কিমান কাতৰ হৈ,
 কিমান মাতিছে মোক পিতা পিতা বুলি—
 ভাগৰি বাটৰ ফালে চাইছে কিমান ।
 নহয়, নহয়,
 কদাপি নহয় কাপুৰুষ পুত্ৰ মোৰ,
 খুজিব সহায় মোৰ বণৰাস্ত হৈ ;—
 যদুনাথ !
 তুমি তাৰ মাতুল দেখোন ?

শ্রীকৃষ্ণ ।— (নিজে নিজে) আহা !
 কাতৰ হৈছে পাৰ্থ পুত্ৰৰ শোকত ।
 (প্রকাশ্যে) শুনা সখি ।
 হোৱা নাই এতিয়াও প্ৰতিজ্ঞা পূৰণ,—
 বুক বান্ধি লোৱা বল প্ৰতিবিধানৰ,—
 শোকৰ সময় আছে ।

অৰ্জুন ।— বুজিছোঁ, বুজিছোঁ কৃষ্ণ,
 অভিমন্যু হস্তা সেই পাপী সিদ্ধুৰাজ—
 বাক্য,
 চাই লম কালি মই সমৰ ক্ষেত্ৰত
 কিমান বীৰত্ব আছে তোৰ ।
 ত্ৰিলোক শক্তিও যদি একেলগ হৈ,
 বাৰ্খিবৰ পণ কৰে তোক
 নোৱাৰিব বাৰ্খিব তথাপি,—
 বধিম, বধিম তোক কবিলোঁ প্ৰতিজ্ঞা ।
 অতল সিদ্ধুতো যদি
 বাধ স্ককুৱাই ভুগ্য প্ৰাণ তোৰ,—
 তাতো তোৰ পৰিত্ৰাণ নাই ;—
 তাতো গৈ পাৰ্থৰ অনলে
 ভস্ম কৰি দিব তোক ;—
 কিম্বা যদি সোমা পতালত—
 গাণ্ডীৰৰ অব্যৰ্থ সন্ধানে
 পতালৰ স'তে তোক কৰিব সংহাৰ ।
 সাক্ষী হোৱা চন্দ্ৰ, সূৰ্য্য, যম, হতাশন,
 সাক্ষী হোৱা দেৱতা তেত্ৰিশ কোটি,—
 সাক্ষী হোৱা তুমি যদুনাথ ।
 পাৰ্থৰ প্ৰতিজ্ঞা শুনা,—
 জয়ব্ৰত দুৰ্দ্ভৱতক
 নিশ্চয় কৰিম বধ কালিৰ ৰণত ।

শ্রীকৃষ্ণ ।— কি কবিলা সখি ধনঞ্জয় ।
 কবিলা কি প্ৰতিজ্ঞা তীষণ ?

অৰ্জুন ।— কি ভীষণ সখি ?
 দুনাই তোমাক কওঁ—
 আকাশ পতাল যদি একেলগ হয়,
 সতীয়ে তিয়াগে যদি নিজৰ পতিক,
 যজ্ঞৰ স্নফলো যদি নাপায় কোনেও,
 তথাপি নহব মোৰ প্ৰতিজ্ঞা বিফল,—
 আৰু শুনা দামোদৰ,—
 বঙা সূৰ্য্য মাৰ গ'লে কালি
 থাকে যদি জয়দ্রথ ধৰাত জীৱিত,
 নহয়, নহয় যেন,
 গতি মোৰ পিতৃ পুৰুষৰ ।
 তেস্তে যেন চন্দ্ৰবংশ,
 ধ্বংস হয় সেই মুহূৰ্ত্ততে ।
 তেস্তে যেন পাপী ধনঞ্জয়ে
 হেৰুৱাই তোমাৰ কৰুণা,
 প্ৰতিজ্ঞাত ব্যৰ্থ হোৱা বাবে
 পৰেবৈগৈ মহা নৰকত ।

শ্ৰীকৃষ্ণ ।— ধৰ্ম্মৰাজ ।
 ঘটে হেনো পুনু আজি মহা সৰ্বনাশ ।
 ক্ৰুদ্ধ হৈ ধনঞ্জয়ে
 কৰিলে যি মহাপণ,
 কি জানোঁবা নহব পূৰণ ।

যুধিষ্ঠিৰ ।— কি হব কেশৱ তেস্তে ?
 পাণ্ডৱৰ চিন্তা তুমি সদায় মঙ্গল,—
 সদায় কৰুণা ত্যু পাণ্ডৱৰ প্ৰতি,—
 চিন্তা কৰা যদুনাথ ।
 বন্ধা যাতে হয় আজি প্ৰতিজ্ঞা পাৰ্থৰ ।

শ্ৰীকৃষ্ণ ।— বক্ষ্যম সংশয় ।—
 শিৱৰ নিজৰ বব মতে,
 জয়দ্রথ বধ কৰা শিৱৰো অসাধ্য ।

ভীম ।— জয়দ্রথ বধ কৰা অসাধ্য শিৱৰ
কিন্তু,
পাণ্ডৱৰ অসাধ্য নহয় ।
ধ্বজ বজ্জাঙ্কুশ অঁকা
চৰণ যুগল তযু,
মনে-প্ৰাণে অন্তৰত সাৱটি ধৰিলে,
অসাধ্যও সাধ্য হয় তোমাৰ কৃপাত ।

শ্ৰীকৃষ্ণ ।— শিৱ শিষ্য জয়দ্রথ—
শিৱশক্তি ভৱপুৰ অন্তৰত তাৰ,—
যাৰ প্ৰভাৱত কালি বীৰ বৃকোদৰে
বাবে বাবে পৰাভৱ গানি
উভতি আহিছে নাজ পাই ।
সুখী যাতে হয় শিৱ,
এতিয়া কবিৰ লাগে তাৰেহে উপায় ।
আহা সখি !
নিৰ্জৰ্জনত দুয়ো মিলি
ধ্যান কৰেঁ। শিৱৰ সাক্ষাৎ ।
ধন্ববাজ !
কৌৱৰ শিবিৰলৈ দূত পঠিয়াই
ঘোষি দিয়া অৰ্জুনৰ পণ ।
বীৰ বৃকোদৰ !
উদিল অৰুণ সোৱা পূৱ আকাশত,—
সমবৰ কৰা আয়োজন ।
যোৱা কৃষ্ণ ! যোৱা ভদ্ৰা !
বৰ তুষ্ট হলেঁ। আজি দুয়োৰে কথাত ।
যোৱা আই উত্তৰা সতী !
সোমোৱা পুৰীত গৈ—
সকলোৰে পুৰিৰ বাসনা,—
সন্ধ্যাৰ আগতে কালি
নিশ্চয় মৰিব জয়দ্রথ ।

দ্রৌপদী ।— নাৰায়ণ !
পালিলেঁ। আদেশ বাৰ,

যুদ্ধ আশা এৰিলে। এতিয়া—
কিন্তু হৰি।

যুদ্ধ সাজ নেবিব কৃষ্ণাই,—
কালি যদি বীৰ ধনঞ্জয়ে
পালন নকৰে পণ,—
তেন্তে, যোৰ পণ এই—
মৰিম বণত—

কিন্ধা,
বিনাশিম নিজ হাতে
পুত্ৰহস্তা পাপী অধমক।

শ্রীকৃষ্ণ।—

ভাল কথা বীৰাঙ্গনা—
যোৱা এৱে সকলোৱে—
আহা সখি।

(সকলোৱে প্ৰস্থান)

চতুৰ্থ গৰ্ভাঙ্ক

জয়দেৱৰ বাজ অন্তেষপুৰ

ফুলনি, বাতি-দুপৰ।

দুঃশলা।—

কিয় আজি হিয়া মোৰ চকল ইমান ?
আন দিনা হলে,
কিমান মধুৰ কল্পনা কলৌল
হিয়া মন ভৰি থাকে,—
আজি দেখোঁ থাকি থাকি
উবি যায় সকলোবিলাক ?—
কিবা কিবি বেদনাত ভৰি উঠে প্ৰাণ ?—
প্ৰবোধিছে। যিমানে মনক
সিমানে উপছি উঠে দুঃগণ তেজৰে ?
(সখীসকলৰ প্ৰৱেশ আৰু গীত)

গীত

ঝিঝিট—কারালী তাল

কিয় আজি কোরা সখী এনেকুৱা বিমন,
বিষাদ উপছি পৰা হাঁহি ভৰা বদন ?
গাধি হাব কুসুমৰ সজাম তোমাক লৈ
প্ৰেমিক স্বামীয়ে দেখি প্ৰেমতে মজাব মন ।

দুঃশলা । — নাজানোঁ কি কাৰণত
এনুৱা চকল আজি মন ।
একোতে নাপাওঁ শান্তি—
কোনে জানে কি আছে ভাগ্যত ।

সখী । — চোৱা সখী ।
ৰাতি নুপুৱাতে সো
আহি পালে প্ৰেমিক তোমাৰ (জয়দ্রথৰ ফালে দেখুৱাই)
(জয়দ্রথৰ প্ৰৱেশ আৰু সখীসকলৰ প্ৰস্থান)

জয়দ্রথ । — হিয়া আকাশৰ মোৰ ইন্দুনিভাগনী—
কিয় আজি বিষাদিত দেখিছে। তোমাক ?
তোমাক দেখিলে এনে
কি শক্তিয়ে জিতিম সময় ?
তোমাৰ মুখনি দেখি শক্তি লবলৈকে
আহিছে। ইমান ৰাতি বণক্ষেত্ৰ এৰি ।

দুঃশলা । — হৃদয় ঈশ্বৰ মোৰ ।
মোক এৰি,
নিদ্রিম তোমাক আৰু বগলৈ যাব ।
তুমি সুধাকৰ, মই চকোৰিনী
দুয়ো বম একেলগে সুধাপান কৰি ।
চবণৰ দাসী মই—

জয়দ্রথ । — দাসী হবা কিয় তুমি ?
হৃদয়ৰ ৰাণী তুমি মোৰ ।—
তুমি ধ্যান, তুমি প্ৰাণ,
তুমি মোৰ তৃপ্তিৰ অমৃত ।

তুমি মোৰ জীৱনৰ অমূল্য সম্পদ ।
 তুমি প্ৰাণ—মই কায়া ;—
 প্ৰাণ ৰাখি পুৰীৰ মাজত
 কায়া যায় সমৰ কৰিব ।
 যেতিয়া মনত জলে,
 প্ৰেমময়ী লাজসনা বদন তোমাৰ,
 চকু মুদি মুদি
 কি আনন্দ কৰেঁ। উপভোগ,
 নোৱাৰো বুজাব ।
 প্ৰাণেশ্বৰী কোৱা—
 ক'ত নো শিকিল। এনে মধুৰ কুহক
 শিকিলি বান্ধিব এই মত্ত মাতঙ্গক ?
 সোনাওঁ যেতিয়া সমৰ ক্ষেত্ৰত,
 বিজয় হুঙ্কাৰ তোলেঁ,—
 চকু দুটি পাহৰিব নোৱাৰেঁ। তোমাৰ ।
 তোমাৰ বহস্য ভৰা প্ৰেমৰ ডোলত
 মনপৰী বান্ধি থৈ
 ভ্ৰান্ত হওঁ খোজে পতি,—
 তোমাৰ মোহিনী মুখ
 হিয়াৰ মাজত লৈ,
 ইচ্ছা হয়,
 দিনে ৰাতি চাই থাকোঁ,—
 সেইবাবে ৰাতিতেই বণস্থল এৰি
 আহিলো তোমাক চাবলৈ ।
 নাজানে কোঁৱৰৰাজে—
 ৰাতি থাকোঁতেই
 ফিৰি যাব লাগিব পুনৰ ।
 স্নলোচনা ।
 দিয়া আলিঙ্গন,—
 সোনকালে তৃপ্ত কৰা প্ৰেমৰ পিয়াহ ।
 যুদ্ধ গাজ লবলৈ
 এতিয়াই বাজিব দুন্দুভি ।
 কি সকাম সমৰত নাথ ।

প্রেমলী নানাগে ভাল ?
 নিজান ফুলনি—বহা প্রাণেশ্বর—
 নিজ হাতে বনদের সজাওঁ তোমাক,
 মই হওঁ বনদেবী ;—
 সম্ভোগ বিভোর হওঁ
 দুয়োজনে প্রেমৰ খেলাত ।
 অরলা বমণী মই,
 বণৰ কি বুজোঁ নাথ ।
 বুজোঁ মাত্ৰ স্বামীৰ মৰম ।

জয়দ্রথ । —

বুজা মাথোঁ স্বামীৰ মৰম
 নুবুজা ক্ষত্ৰিয় নীতি ?
 বীৰ অঙ্গনাই,
 ভাল জানে, সমৰ কালত,
 স্বামীৰ গোবর ক'ত ।—
 তোমাৰ সকলো ভায়ে শত্ৰুৰ লগত
 যুঁজি আছে প্রাণপণ কৰি,—
 এনেকুৱা সময়ত উচিত নে মোৰ,
 তোমাৰ আঁচল ধৰি আঁতৰত থকা ?
 মঙ্গল কামনা কৰা কোবরৰ—
 সমূলে নিৰ্গূল কৰি কোবর শত্ৰুক
 বণজয়ী বীৰ দাপ লৈ
 উভতি পামহি পুনু তোমাৰ ওচৰ ।

(দুঃশলাৰ গীত)

বাগিনী আসোৱাৰী—ভাল আড়াঠেকা

নাযাবা ই অধিনীক এৰি নাথ বণলৈ,
 নকৰা নিৰাশ যোক এনে নিৰদয় হৈ ।
 তুমি মোৰ হৃদয়ৰ
 ধন স্মৃথ সম্পদৰ
 হৃদয়ৰ আশা মোৰ নেপলাবা দলিয়াই ।

চৰাই সজীত শুনি
চকি উঠে ছিৰাখনি
কি জানোবা সুৰ টানে বিধহ আকুল হৈ ।

দুঃশলা । —

নাথ !
নিবারণ এনেয়ে কৰোনে মই
যাবলৈ সমৰ ক্ষেত্ৰক ?
দেখিছোঁ সপোন আজি অমঙ্গল ভৰা—
সেই মুহূৰ্ত্তৰ পৰা
চকি উঠে প্ৰাণ মোৰ,
নাচে আগ চকু—
অলক্ষণ দেখোঁ ক্ষণে ক্ষণে ।
সেইবাবে,
নোখোজে অন্তৰে মোক এবিধ তোমাৰ ।
কাকুতি কৰিছোঁ নাথ চৰণত ধৰি
থাকা মোৰ ওচৰত,
নাযাবা পুনৰ আৰু বৰ্ণক্ষেত্ৰলৈ ।

জয়দ্রথ । —

স্বপ্নৰ ভয়ত বম
তিৰোতাৰ আঁচল সাৱটি ?
অন্ধৰাজ পুত্ৰী !
খোজা নে কৰিব মোক ক্ষত্ৰ সমাজত
কলঙ্কিত কাপুৰুষ সৃণিত এজন ?
মিছা সপোনৰ কথা—
হাঁহি হাঁহি আনন্দ মনেৰে
জানোৱা বিদায় মোক প্ৰিয়া ?—
ভাল ফল ফলিব বৰণত ।
শঙ্কা যদি কৰিছা তথাপি
আহা তেতিয়া,
পূজোঁ দুয়ো শঙ্কৰৰ অভয় চৰণ ?

(প্ৰথম অঙ্ক সমাপ্ত ।)

দ্বিতীয় অঙ্ক

প্রথম গর্তাঙ্ক

কৰ্ণৰ শিৰিষ (অকলে কৰ্ণ)

কৰ্ণ । (নিজে নিজে) অস্থিৰ হৃদয় মোৰ—
ভাৰেঁ কেতিয়াবা,
নাশ কৰি আত্মীয় বৰ্গক
শলাগি লোৱাতকৈ পাপৰ শাসন,
কোনো জন বীৰৰ হাতত
শ্ৰেয় মোৰ প্ৰাণ এৰা আপোন ইচ্ছাবে ।
আৰু চিন্তা কৰেঁ,—;
তাতো আছে ক্ষত্ৰিয়ৰ মহা অপবাদ,—
বিসৰ্জিত বীৰৰ ধৰ্ম
বিনাযুদ্ধে প্ৰাণ এৰা আনৰ হাতত
ক্ষত্ৰিয়ৰ নহয় উচিত ।
বাঢ়ে তাত ক্ষত্ৰিয়ৰ ঘৃণিত কলঙ্ক ।
আৰু কেতিয়াবা ভাৰেঁ,—
ইমান দেখাতকৈ আত্মীয় বিনাশ,
আত্মহত্যা কৰেঁ নিজে মই,—
কিন্তু—
মনে মোৰ কৈ দিয়ে,—
নকৰিবি তেনে কৰ্ণ,
আত্মহত্যা মহাপাপ,—
পাণ্ডৱ আপোন তোৰ—
এতিয়াও মিল হ' পাণ্ডৱৰ স'তে,—
ইমান বিষাদ তৌৰ নাথাকিব তেনে ।
নানাগিৰ দেখা পাব আত্মীয় বিনাশ ।
জ্যেষ্ঠা বুলি মান কৰি ধৰ্ম যুধিষ্ঠিৰে,
বহুবাৰ তোক,

হস্তিনাব বাজ আসনত ।
 কিন্তু,
 জননীৰ ওপৰত অভিমান আহি
 কৈ দিয়ে এনে কথা নুস্তনিব মোক,—
 কুস্তী-মাতৃ !
 তুমিয়েতো জন্মদাতৃ মোৰ,—
 কিয় তেস্তে, লোকনিন্দা লুকাবৰ বাবে
 সন্তানৰ চেনেহত দিলে জলাঞ্জলি ?
 আহা ।
 পাণ্ডৱ অগ্রজ মই—
 আচৰিছোঁ সিহঁতৰে শত্ৰুতা তথাপি ।
 যিমান লাঞ্ছনা আজি ভুগিছে পাণ্ডৱে,—
 সকলোৱে একমুখে কয়,
 মূল তাৰ কৰ্ণহে কেৱল ।
 কিন্তু জানিব বা কোনে,
 পঞ্চ পাণ্ডৱলৈ
 কিবাবে কৰিছোঁ মই শত্ৰুতা ইমান ?
 কৰিছোঁ ইমানখিনি,
 দুৰ্য্যোধন দুৰ্ম্মতিৰ
 জ্ঞান চকু উন্মিলন হেতু ।
 একমাত্ৰ শ্ৰীকৃষ্ণই জানে সেই কথা ।
 নহলে,
 নিজে কুমন্ত্ৰণা কৰি
 আৰ্জ্জুনিক বিনাশি বণত
 বুকু ফাটি বব কিয় শোকৰ উচ্ছাস ?
 কৰ্ণপত্নী পদ্মাৱতী
 হব কিয় কাতৰ ইমান ?

ছোকৰাব গীত ।

বাগিনী কানেড়া—স্বাপতাল ।

নাজানে কোনেও মোৰ অন্তৰৰ কথা,
 অন্তৰ্যামী কৃষ্ণে মাত্ৰ জানে এই ব্যথা ।

তেওঁলোক পাঁচো ভাই, ভাবে বাধা সূত মই,
 মহাপাপী বুঝতি পাপহে আশ্রয় যোৰ,—
 কত কুমন্ত্রণা কৰি, পাণ্ডৱক হিংসা কৰি,
 দুঃখময় লাঞ্ছনাৰে জমাইছোঁ পাপভাৰ।
 পাণ্ডৱ আপোন যোৰ, সিহঁত যে চেনেহৰ,
 জানে মাথোঁ হৃষিকেশে কত যোৰ স্নেহ গথা।
 (নিজৈ নিজৈ)

কৰ্ণ । — ইকি ?
 মহাৰাজ দুর্যোধন
 সিদ্ধুবাজ জয়দ্রথ গতে,
 বেগাই আহিছে মোৰ শিৱিৰৰ ফালে ?
 (বেগেৰে দুর্যোধন আৰু জয়দ্রথৰ প্ৰৱেশ)

দুর্যোধন । — সখি ! সখি !
 বক্ষা কৰা, বক্ষা কৰা,—

জয়দ্রথ । — অঙ্গৰাজ ! মহাবলী !
 বক্ষা কৰা, বক্ষা কৰা—

কৰ্ণ । — আচৰিত হলোঁ মহাৰাজ দুর্যোধন !
 ইমান আঁতুৰ হৈ
 কি কাৰণে শিৱিৰত সোমোলা কৰ্ণৰ ?

জয়দ্রথ । — ভীষণ বিপদগ্ৰস্ত আজি মই—

কৰ্ণ । — কি বিপদ সখি ?

দুর্যোধন । — সখি !
 সিদ্ধু নৃপতিক জানি
 অৰ্জুনিৰ বধৰ কাৰণ,
 অৰ্জুনে কৰিছে পণ
 সূৰ্য্যাস্তৰ আগতেই আজি
 ধনঞ্জয়ে বিনাশিব সিদ্ধু নৃপতিক—

কৰ্ণ । — কেতিয়া বাতৰি পালা এই ?

দুর্যোধন । — পাণ্ডৱৰ দুতে আহি অলপ আগতে
 দিলেহি বাতৰি এই।

কৰ্ণ । — মহাবাজ ।
 ইটো অতি সামান্য কাৰণ,—
 সিৰাবে ইমান কিয় বিচলিত হোৱা ?
 বাক,
 শুনিছানে দূতৰ মুখত আৰু
 অৰ্জুনে যদ্যপি
 কৰিব নোৱাৰে তাৰ প্ৰতিজ্ঞা পালন,
 কি কৰিব প্ৰায়চিত্ত প্ৰতিজ্ঞা ভঙ্গৰ ?

জয়দ্রথ । — শুনিছোঁ,—
 নোৱাৰিলে প্ৰতিজ্ঞা পালিব
 তেতিয়াই অগ্নি জ্বালি
 বিসজ্জিব পাৰ্ধই জীৱন ।

কৰ্ণ । — বুজিলোঁ,
 শত্ৰুহীন অতদিনে হব কুৰুকুল ।

জয়দ্রথ । — তেন্তে অঙ্গনাথ !
 পাৰিবা ৰাখিব মোক
 সূৰ্য্য অন্ত যোৱালৈকে ?

কৰ্ণ । — পাৰিম,
 যদিহে পাৰ্ধই
 সমৰত সোমায়ৈ
 মোৰ স'তে কৰে ৰণ ।

জয়দ্রথ । — আপোন ইচ্ছাৰে যদি প্ৰথমতে
 পাৰ্ধই নকৰে ৰণ তোমাৰ লগত—
 তেন্তে,
 নিজে তুমি কৰিবা আহ্বান ।

কৰ্ণ । — ৰণ-নীতি মতে,
 দোষ আছে তাত ।
 দুপক্ষৰ সেনাপতি দুয়ো
 প্ৰথমতে পৰস্পৰে কৰিব সমৰ ।
 উপস্থিত সমৰত কোঁৱৰ পক্ষৰ
 দ্ৰোণাচাৰ্য্য সেনাপতি—

ধনঞ্জয়, ধুষ্টদ্যুম্ন পাণ্ডৱ পক্ষৰ—
সেইবাবে প্ৰথমতে মই
নোৱাৰিন অৰ্জুনক কবিব আহ্বান ।

দুৰ্য্যোধন । — কি উপায় তেস্তে সখি ?

কৰ্ণ । — শুনিছে নে আচাৰ্য্যই এই কথা ?

দুৰ্য্যোধন । — তোমাৰ শিবিৰলৈ আহিবৰ বাবে
জনাইছোঁ বাতৰি ডেউক ।

কৰ্ণ । — আহক আচাৰ্য্য তেনে—
কোৱৰ পক্ষৰ মঙ্গলামঙ্গল
নিৰ্ভৰ কৰিছে আজি
আচাৰ্য্যৰ মন্ত্ৰণাতে মাত্ৰ ।
পণ যদি কৰে আচাৰ্য্যই
বেলিমাৰ নোযোৱালৈকে
ৰাখিব পাৰিব বুলি সিহু নৃপতিক
তেস্তে মোৰ নাথাকিব প্ৰয়োজন ।

জয়দ্রথ । — যদিহে নকৰে তেওঁ পণ,
তেনেহলে কি হব উপায় ?

কৰ্ণ । — নাই তেস্তে আন একো দিশা ।

দুৰ্য্যোধন — ইকি সখি ।
ইমান কালৰ পৰা সাৱটি আমাক
আজি কিয় এৰি দিব খোজা ?
এয়েনে উচিত কথা মহাৰা কৰ্ণৰ ?

কৰ্ণ । — মহাৰাজ ।
তোমাৰ কাৰণে,
বিসজ্জিব সকলো কৰ্ণই ।
আজি যে কৈছোঁ এনে কথা,
আচাৰ্য্যই কোৱৰৰ সেনাপতি বুলি ।
ভাবি চোৱা,
গুৰু মাননীয় সকলো কথাতে—

গুৰুদেৱে নিজে যদি
সেনাপতি পদ মোক নিদিয় আপুনি,
তেন্তে মই হাস কৰি গুৰুৰ গন্মান
কি শক্তিয়ে যুঁজিম ৰণত ?

দূৰ্য্যোধন ।—

বাক,
সেনাপতি পদ পালে
পাৰিবাৰে বিফলিৰ পাৰ্ধৰ প্ৰতিজ্ঞা ?

কৰ্ণ ।—

নিশ্চয় পাৰিম—
কিন্তু,
মোৰ পক্ষে অসম্ভৱ সেনাপতি হোৱা—
আচাৰ্য্যই কৰিছে প্ৰতিজ্ঞা
যেতিয়ালৈকে তেওঁ নিজীতিৰ ৰণ
কিন্ধা,
নকৰিব মৃত্যু-আলিঙ্গন,
কোনেও নেপাব সেনাপতি পদ ।
সোৱা দেখোঁ, আচাৰ্য্য আহিছে ।
(দ্রোণ, শকুণি আৰু দুঃশাসনৰ প্ৰৱেশ)

কৰ্ণ ।—

আহক আচাৰ্য্যদেৱ !
পদধূলি পাই,
পৰিশুদ্ধ হ'ল আজি কৰ্ণৰ শিৱিৰ ।

দ্রোণ ।—

অজ্ঞনাথ !
বাহিৰত দেখিছোঁ তো আক্লাদ তোমাৰ—
কিন্তু,
বিষাদৰ ছায়া কিয় মুখ-মণ্ডলত ?

কৰ্ণ ।—

আৰ্য্য !
বিপদৰ পূৰ্ব্বেচিন দেখিছোঁ আগত ।
দেখিছেনে কোৱৰপতিয়ে
বুৰি আছে বিষাদ সিন্ধুত ।

দ্রোণ ।—

আচৰিত বিপদৰ এনে কি কাৰণ ?

দূৰ্য্যোধন ।—

তৰিষ্যত আশঙ্কাৰে ভৰিছে অন্তৰ ।

দ্রোণ ।—

ভবিষ্যৎ আশঙ্কাতে যদি
 আতঙ্কর ইমান কাৰণ,—
 কিয় তেস্তে জন্মা নাই আগতে ই জ্ঞান ?
 তেনেহলে,
 সমর যজ্ঞত এই
 লক্ষ লক্ষ জীবন আহুতি—
 কদাপিতো নহ'লহেঁতেন ।
 কর্ণ,—
 সঁচাতে তোমার সবি কুরুষাঙ্গে
 কদাচিতো চিন্তা নাই ভবিষ্যতলৈ ।
 চতুর জনেছে ভারে
 ভবিষ্যৎ পৰিণাম,—
 কুরুপতি দুৰ্য্যোধন আত্ম-অভিমানী ;
 মত্ত হৈ অন্ধাভিমানত,
 নিজে নিজে অলাইছে সমর অনল,—
 অনুতাপানল এবে পৰিণাম তাব,—
 মহাৰাজ দুৰ্য্যোধন ।
 মনত পেলোৱাচোন অতীতৰ কথা,—
 পাপময়ী শকুণিৰ পৰামৰ্শ লৈ
 পাশাৰ পণত য়েৰে
 সৰ্ব্বস্ব হৰণ কৰি,
 পক্ষ পাণ্ডৱক,
 খেদিছিল বনবাসী কৰি,—
 অসহায় পাঞ্চালীক
 গুরুজন ভবি ধকা সভাৰ মাজত
 খুজিছিল বিৰজা কবিব,—
 পৰেনে মনত সেই ঘৃণনীয় কাম ?
 মহাৰাজ !
 মনত পৰিছে আৰু,—
 অসহায় দ্রৌপদীয়ে য়েৰে
 ধাৰাসাবে অশ্রু টুকি,
 কাকুতি মিনতি কৰি,
 কৈছিল আৰ্ত্তৰাৱ তুলি,—

মহাবাজ ! কুলবধু মই আপোনাত
 বক্ষা কৰা লাজ-মান যোৰ—
 দয়া কৰি দুঃশাসন দেৱৰক
 বাধা দিয়া বিৱস্তা কৰিব,—
 হিয়া ভাঙি অশ্রু ঢোকা
 ভ্ৰোপদীৰ সেই কথাবোৰ,
 মনত পেলোৱা আজি,—
 ক'ত যাব পৰিণাম তাৰ ?

শকুণি ।—

(নিজে নিজে) দেখিছ, ক'ৰ পানী আহি ক'ত পৰিল ।
 মই জানেঁ। ইহঁত ঘৰ পোহা ইন্দুৰ । খাইছে-দাইছে যাব,
 সৰ্ব্বনাশ চিন্তিছে তাৰ । (প্রকাশ্যে) বোলোঁ বীৰাচাৰ্য্য ।
 অকল দুৰ্য্যোধনৰেইনো এনে বিপদ হৈছেনে ? পাণ্ডৱ
 জানো হোৱা নাই ?

ভ্ৰোণ ।—

পাণ্ডৱৰো নিশ্চয় ষটিছে—
 কিন্তু পাণ্ডৱ তুলনাত
 কোৱৰৰ ক্ষয়-ক্ষতি অতি ভয়ঙ্কৰ ।
 বহুদিন চলিছে সমৰ,—
 ইমান দিনেও কিন্তু পাণ্ডৱ পক্ষৰ
 মহাবতী হোৱা নাই এজনো নিহত ।
 কিছুমান সাধাৰণ সৈনিক মাথোন
 পৰিছে বণত ।
 গণি চোৱা ।
 বৰ্ত্তমান মহাবতী কোৱৰ পক্ষত,—
 দেৱভায়ে ডৰে যাক—
 তেনে যেন মহাবীৰ
 ভীষ্ম আদি পৰিছে বণত,—
 আৰু
 যিবিলাক কোৱৰ সেনানী
 বণত নিপুণ বুলি বিখ্যাত ধৰাত,
 সিহঁত আপতে মৰে
 পাণ্ডৱৰ শৰৰ মুখত ।
 যি আছিল কোৱৰৰ প্ৰধান সম্বল

সিসকল নাৰায়ণী সেনা
কালিৰ বণত পাৰ্ধৱ হাতত,
সকলোৱে মৃত্যু পৰিছে।

শকুণি।—

আৰু এইকালে কেনে সৰ্বনাশটো হৈছে! বোপাই যে
বণজয় কৰি আহি পুত্ৰমুখ দেখা পাব—গিও নহ'ল।
মোৰ বিশ্বাস, অভিমন্যু বধ কৰাত যিমান লাভ হৈছে,
অৰ্জুনক বধিলে তিমান নহ'লহেঁতেন। ঔৱা—ল'ৰা
কালতেই তাৰ কিমান প্ৰতাপ! সাত সাতজন মহাবীৰ,
সাত সাত বাৰ পৰাজিত। এনেকি, মহাবীৰ কৰ্ণও
যাওঁ যাওঁ হৈ পৰিছিল।

দ্রোণ।—

সৌৰল,
অন্যায় বণেৰে অভিমন্যু বধ পাপে
জলাৰ যি প্ৰচণ্ড অনল,
কোৱৰ আশ্ৰিত যত বীৰ
ভস্ম হৈ যাব তাত পৰি।

জয়দ্রথ।—

বণাচাৰ্য্যদেৱ।
কি হ'ব গতি তেস্তে মোৰ?
বীৰশ্ৰেষ্ঠ অৰ্জুনৰ
কোপত পৰিছোঁ মই,—
মোকে ভাবি পুত্ৰহন্তা,
কৰিছে প্ৰতিজ্ঞা তেওঁ,
সংহাৰিব প্ৰাণ মোৰ সূৰ্য্যাস্ত আগতে,—
দ্বিজবৰ! বন্ধা কৰা প্ৰাণ মোৰ!
চৰণত ধৰি মাগিছোঁ আশ্ৰয়।

ছোকৰাৰ গীত।

বাখা মোক দ্বিজবৰ ধৰোঁ। চৰণত,
মাগিছোঁ শৰণ পৰি পাৰ্ধৱ কোপত—
পাৰ্ধৱ বিক্ৰম মই জানো ভালদৰে,—
যমকে অস্থিৰ কৰে তাৰ তীক্ষ্ণ শৰে,—
বিশুকো বুৰায় সি প্ৰলয় সাগৰত।

দ্রোণ ।—

মহাৰাজ দুৰ্য্যোধন ।
এয়ে নে ষটিছে সৰ্বনাশ ।
সেইবাবে আহ্বানিছে
কৰ্ণৰ শিবিৰলৈ যোক ?
মহাৰাজ !

নোৱাৰেঁ। কৰিব মই উপায় ইয়াৰ,—
নাই একো প্ৰতিকাৰ—
যথার্থতে ধনত্বে যদি
কৰিছে প্ৰতিজ্ঞা এই,—
নাই এনে বীৰ জগতত
নিৰাপদে ৰক্ষা কৰে সিদ্ধ নৃপতিক ।

জয়দ্রত ।—

মহাৰাজ দুৰ্য্যোধন ।
কৰিলে কি সৰ্বনাশ মোৰ ?
পাৰ্থৰ কোপানলত—
ভয় হৈ যাম মই নিশ্চয় বুজিছোঁ ।
এয়ে নেকি আছিল ভাগ্যত ?

দুঃশাসন ।—

মামা ! সিদ্ধুৰাজ বলিয়া হ'ল নে কি ?

শকুনি ।—

বলিয়া হ'ল নে কি ! কবহে লাগিছে ? আচাৰ্য্যদেৱে
যি শঙ্কা-ফটিকা খুৱালে, তাত সিদ্ধুপতিয়ে বলিয়া নহৈ
কোন হ'ব ? মোৰো প্ৰাণটোৱেই কেনে কেনে লাগিছে ।
কি জানোবা ময়ো বলিয়া হওঁ ।

দ্রোণ —

(শকুনিটলৈ চকু বঙা কৰি চাই)
শঠ ! কুট ।
এতিয়াও নুগুচিল কুটিলতা তোৰ ?
এতিয়াও নৰকৰ প্ৰলয় কম্বল
কাণত সোমোৱা নাই তোৰ ?
নোৱাৰেঁ। বুজিব,
কোন বিধাতাই তোক কৰিছে সৃজন ।
ভাবিছনে,
তোৰ কুমন্ত্ৰণা লোৱা দুৰ্য্যোধনে
জয় কৰি কুব্জক্ষেত্ৰ বণ

নিষিদ্ধে ভুগিব রাজ্য হস্তিনাপুর ?

যি পক্ষত যদুবায় থাকি

নিরস্ত্রিছে অদৃষ্টব গতি,—

ভাবিছ সনতানে কি,

সি পক্ষব হব পবাজয় ?

শকুনি ।—

যিমান দিন বাচিম, তিমান দিন আশাই গাব পাণ্ডব
পবাজয়, কোবরবাজ দুৰ্য্যোধনব ক্ষয় ।

দ্রোণ ।—

দুৰাশা মাধোন সিটো—

দেখা যাব আজিৰ বণতে

কোবরব দুৰাকাঙ্ক্ষা,

ভাঙি যাব চুঁৰমাব হৈ,—

চাৰিকালে দেখিব মাধোন

নিৰাশাব দন্ধ হুমুনিয়া ।

শকুনি ।—

তেন্তে আজি আচাৰ্য্যবো শেষ দশা হব পায় ?

দ্রোণ ।—

মোৰ শেষ দশা ?

জীৱনৰ যৱনিকা মোৰ

বহুকাল আগতে পৰিছে ।

অকলে নহয় মোৰ—

যি পক্ষত আছোঁ মই

সিপক্ষবো তেনে দশা বাটীছে আগতে ।

আজি যে দেখিছোঁ

কোবরব ইমান যুঁজাৰ,—

সি মাধোন নল-ঋগন্ধিব মেবা,—

পাণ্ডবৰ সমবৰ

এটা মাত্ৰ মৃদু ধুমুহাতে—

বাগৰি বিচূৰ্ণ হব ।

দঃশাসন ।—

মিছা কথাত সময় নষ্ট কৰিবৰ প্ৰয়োজন নাই । অন্ধনাথ ।
আপুনি আছে, দাদা আছে, আচাৰ্য্যদেৱ আছে, আ-
তীক্ষুবুদ্ধি মামাও উপস্থিত আছে । এই সময়তে কৰ্ত্তব্য
স্থিৰ কৰা যাওক । সিদ্ধপতিয়ে গাণ্ডীৱপতিৰ প্ৰতিজ্ঞা
শুনি প্ৰাণৰ আশা তেনেই এৰি দিছে । এই সময়ত

তেওঁৰ অলীক ভয়টো যাতে গুচি যায়, উৎসাহ দি তাৰে
চেপ্টা কৰা হওক। আৰু আশ্ৰয় অতিমানী অৰ্জুনৰ প্ৰতিজ্ঞা
কি কৰিলে নিষ্ফল হয়, তাৰে সন্মণা কৰক। সৌৰা
স্তনক, তুৰ্য্যধ্বনি আৰম্ভ হ'ল—যুদ্ধৰ সময় আহিল।

কৰ্ণ ।—

(দ্রোণৰ ফালে চাই)

আচাৰ্য্যদেৱ !

কৰ্ত্তব্য কি এতিয়া আপোনাৰ ?

দ্রোণ ।—

কৰ্ত্তব্য এতিয়া মোৰ—

মঙ্গল সাধন কৰা প্ৰতিপালকৰ।

কৰ্ণ ।—

আওকাণ কৰি ধৰ্ম্ম অধৰ্ম্মৰ ফালে,

পালকৰ উপকাৰ হেতু,

ধৰিছে যি কৰ্ত্তব্য-পালনব্ৰত,—

তাকে তেস্তে পালন কৰক।

দ্রোণ ।—

কৰ্ণ।

দেখিছা কেতিয়া তুমি

প্ৰতিপালকৰ মঙ্গলৰ হেতু

কৰা নাই প্ৰাণপণ মোৰ ?

নিজ ধৰ্ম্ম পৰিহৰি,

যি দুৰ্য্যোধনৰ পৰা

একমুঠি অনুৰ কাৰণে,

ধৰ্ম্মাধৰ্ম্ম দিছোঁ বিসৰ্জ্জন,—

কেতিয়া কৰিছে দ্রোণে

অৱহেলা তেওঁৰ আদেশ ?

পাণ্ডৱক নিষপাপ জানিও,

অধীনতা বেড়ী পিন্ধি,

বুৰাই স্বাধীন চিন্তা

অনুদাতা প্ৰভুৰ আজ্ঞাত,—

কাহানি নিশ্চিত আছেঁ

পাণ্ডৱৰ নকৰি বিৰোধ ?

পৰেনে মনত কৰ্ণ কালিৰ সময় ?

কুমলীয়া অতিমনা,

অক্ৰিয়ৰ জীৱন্ত মূৰতি—

নাশি তাক অন্যায় বণত,
 অন্তৰত কৰিছোঁ যদিও
 অধৰ্মৰ কঠোৰ তীব্ৰতা অনুভৱ,-
 কাৰ মুখ চাই দাঁড়োঁ
 এতিয়াও সামৰি জীৱন ?
 যি সিংহ বালক বীৰে
 গুপ্ত স্নৰধীক কৰি
 সাতবাৰ পৰাজিত সিংহ বিক্ৰমেৰে,
 ধাপিলে অক্ষয় কীৰ্ত্তি ক্ষত্ৰ সমাজত,—
 ক্ষত্ৰিয় গৌৰৱ সেই বালক বীৰৰ
 অজ্ঞহীন অৱস্থাত নাশিছোঁ জীৱন,—
 কৰ্ণ !
 লাগে নে ইয়াতকৈও প্ৰভুতক্তি আৰু ?
 ইয়াতো অধিক যদি আজি
 লাগে কিবা অধৰ্ম সাধিব,
 নিম্নাতে সাধিম তাকো,—
 তথাপিহে প্ৰভু জোহী নহ'ম কদাপি ।

দুষ্টোদ্ধাৰন ।—

গুৰুদেৱ !
 ক্ৰুদ্ধ হ'লে অধৰ্মৰ প্ৰতি
 কিদৰে পৰিম বন্ধা
 এই মহা শঙ্কট কালত ?
 কোৱৰৰ দুৰ্গতিৰ একো নাই বাকী ;—
 এনেইতো আত্মীয়সৱৰ, মৃত্যু বাতৰিয়ে,
 ভাঙি দিছে অন্তৰৰ তেজাল উৎসাহ,—
 তাতে আৰু আপোনাৰ তীক্ষ্ণ বাক্যবাণ,—
 গুৰুদেৱ !
 নোৱাৰোঁ সহিব আৰু,—
 মিনতি কৰিছোঁ,
 হয়,
 সেনাপতি হৈ আপুনি
 বন্ধা কৰি লিঙ্ক নৃপতিক
 কোৱৰৰ মঙ্গল সাধক—

- কিহা,
 তিয়াগক সেনাপতি পদ;—
 কবি মই সেনাপতি সৌৰাষ্ট্ৰপতিক
 মোকলাওঁ সিদ্ধপতি বক্ষাব উপায় ।
- দ্রোণ ।— আনন্দেবে নিলৌ অৰুণ (ধনু শব পেলাই যাব খোজে)
- শকুণি ।— গ'লেই বক্ষা পাওঁ—
- কৰ্ণ ।— বণাচাৰ্য্যদেৱ ।
 কোৰৱৰ ভাগ্যবৰি
 আগুৰিছে বিপদ ডাৱৰে,—
 উচিত নে এই সময়ত,
 ক্ৰোধ কৰা কোৰৱপতিক ?
 বিশেষকৈ,
 ব্ৰাহ্মণৰ ক্ষমাই প্ৰধান গুণ ।
- দ্রোণ ।— কৰ্ণ !
 নাই ক্ষমা মোৰ ওচৰত,—
 নহওঁ ব্ৰাহ্মণ মই,—
 যেতিয়াৰ পৰা মই ব্ৰাহ্মণ গোৱৰ
 এমুঠি তাতৰ বাবে
 সাঁপ দিছো ব্ৰাহ্মণত্ব ক্ষত্ৰিয় পদত,—
 তেতিয়াৰে পৰা মই ব্ৰাহ্মণ স্নলভ
 ক্ষমা, দয়া সুবৃত্তিবিলাক
 ৰেদি দিছোঁ অস্তৰৰ পৰা ।
 নহ'লে,
 জীৱহত্যা ঘৃণিত কামত—
 আত্মা মানি কোৰৱপতিৰ,
 ঢালিলোঁহেঁতেন কিয় দ্রোণৰ কৌতুক ?
 তপস্বী ব্ৰাহ্মণ হলে মই
 দুৰ্য্যোধনে এনে মহা অপমানী কথা
 কিয় কব পাৰিলেহেঁতেন ?
 বুজিলোঁ যি হক,—
 নিজ ধৰ্ম্ম এৰি যেয়ে

পৰধন্থ আঁকোৱালি লয়,
এয়ে তাৰ পৰিণাম ।

কৰ্ণ ।—

গুৰুদেৱ ।

সমৰৰ বিৰুদ্ধ গতিয়ে

চঞ্চল কৰিছে মন কুৰু নৃপতিৰ,—

ক্লুৰ হৈ তেওঁৰ কথাত,

উচিতনে এৰা তুমি সেনাপতি পদ ?

(দুৰ্য্যোধনৰ ফালে চাই)

মহাবাজ !

প্রকৃততে অপমান কৰিছে গুৰু,—

ক্ষমা ভিক্ষা কৰা,—

দুৰ্য্যোধন । —

গুৰুদেৱ ।

নিচেই অধম মই শিষ্য আপোনাৰ,—

চিন্তাৰ বিকাৰে মোক

কৰি দিছে তেনেই অজ্ঞান;—

অজ্ঞানতা একান্ত পৰি

আপোনাৰ অন্তৰত

দুঃখ দিছোঁ কঠোৰ কথাবে,—

ক্ষমা ভিক্ষা কৰিছোঁ কাতৰ হৈ—

নাযাব আঁতৰি এই অধমক এৰি ?

দ্রোণ - —

বাক, মহাবাজ !

হলোঁ মই সন্তুষ্ট তোমাৰ প্রতি ।

কিন্তু

জয়দ্রথ বক্ষাতাৰ নোৱাৰিম লব ।

আছে যদি এনে বীৰ কোৱৰ পক্ষত,

নিষ্ফল কৰিব পাৰে

মহাবলী পাৰ্শ্বৰ প্রতিজ্ঞা,—

আজিৰ কাৰণে, সেনাপতি পদ মোৰ

তেওঁকে কৰিলোঁ দান ।

কিন্তু,

প্রতিজ্ঞাত বন্ধ হৈ অৰ্জুনে যিদৰে

বিসজ্জিব খুজিছে জীৱন,—
সেইদৰে,
সিদ্ধুৰাজ বন্ধাৰ দায়িত্ব লোৱাজনে
প্ৰাণপণ কৰিব লাগিব ।

কৰ্ণ —

(নিজে নিজে)
কি কৰা কৰ্ত্তব্য এৱে ?
শ্ৰীকৃষ্ণ সাৰথি হৈ যাৰ
নিয়ন্ত্ৰিছে ভাগ্য গতি,—
ভুবনবিজয়ী সেই অৰ্জুনৰ
প্ৰতিজ্ঞা নিষফল কৰা
অসম্ভৱ কথা ।
কিন্তু যদি অৰ্জুনতকৈও
শ্ৰীকৃষ্ণৰ আছে কোনো ভক্ত মহাভাগ,
তেওঁহে পাৰিব,
নিষফলিৰ প্ৰতিজ্ঞা পাৰ্ধৱ ।
কিন্তু,
কোন তেনে ভাগ্যৱান ভাৰিতো নাপাওঁ ।
বাৰ,
চাওঁচোন চিন্তা কৰি—
(চিন্তিত হৈ কৰ্ণই ইফালে সিফালে ঘূৰে আৰু দুৰ্বেশাধন,
দ্রোণ আদিয়ে আনফালে চিন্তাত মগ্ন হয় । এনেতে
কৰ্ণৰ অনামনস্কতাতে শ্ৰীকৃষ্ণৰ ব্ৰাহ্মণ বালকৰ বেশেৰে
প্ৰৱেশ) ।

বাঃবেশী শ্ৰীকৃষ্ণ ।—কৰ্ণ ! পালানে বিচাৰি চিন্তা কৰি ?
কোন ভাগ্যৱান ভক্ত অৰ্জুনৰ দৰে,—

কৰ্ণ । — কোন তুমি ?
কিদৰে জানিলা তুমি কি চিন্তিছোঁ মই ?

বাঃবেশী শ্ৰীকৃষ্ণ ।—ব্ৰাহ্মণ বালক মই চিৰব্ৰহ্মচাৰী—
চিৰদিন তপস্যাতে থাকোঁ,—
ধ্যানেৰে বুজিছোঁ মই কি চিন্তিছা তুমি ।

কৰ্ণ । — অৰ্জুনৰ দৰে কাকো নেদেখোঁ দেখোন ?

বাঃবেণী শ্রীকৃষ্ণ । —অৰ্জুনতকৈও আছে স্তুভক্ত এজন
দেখিও নেদেখা তুমি তাক ।
ভ্রান্তি আঁতৰায় বুলি
সাক্ষাতত আহিছোঁ তোমাৰ ।

কৰ্ণ । — কি আচৰিত,
সামান্য বালক হৈ
কিয় কোৱা এনে কথা ?
তুমি মোৰ ভ্রান্তি আঁতৰাবা ।

বাঃবেণী শ্রীকৃষ্ণ । —পাৰ্থৰ বাহিৰে আৰু
নাই কোনো কৃষ্ণভক্ত—
মহাভ্রান্তি সেইটো তোমাৰ ।

কণ । — ক'তা ?
কোন তেনে ভাগ্যৱান ?

বালকবেণী কিদৰে দেখিবা তুমি ?
তোমাৰ যে আত্ম-অভিমান নাই !
বাৰু, চাবা নেকি কোন সেইজন ?

কৰ্ণ । — নিশ্চয়,
তেনে ভক্ত সঙ্গসুখ
নিশ্চয় প্ৰাণৰ আকাঙক্ষা মোৰ ।

বাঃবেণী শ্রীকৃষ্ণ । —মোৰ ওচৰত
দৰ্পণ এখন আছে—নাম প্ৰীতি—
সেই দৰ্পণত
প্ৰতিবিম্ব পৰে প্ৰকৃত সাধুৰ ।
সন্মুখত ধৰেঁ। মই,
মন স্থিৰ কৰি চোৱা,—
দেখিবা ভকত শ্ৰেষ্ঠ অৰ্জুনতকৈ,—
(দৰ্পণ দেখুৱাই)
চোৱা কৰ্ণ,
কোন এওঁ দৰ্পণত
অস্থিতীয় কৃষ্ণভক্ত ?

কৰ্ণ । — (দৰ্পণলৈ চাই)

ইকি বালক !

কাৰ এই প্ৰতিবিম্ব ?

বাঃবেশী শ্ৰীকৃষ্ণ । — চিনি পাৰা,

মন স্থিৰ কৰি চোৱা—

কৰ্ণ । — ক'তা —

নিচিনোঁ দেখোন ।

বাঃবেশী শ্ৰীকৃষ্ণ । — বাক ।

কাৰ প্ৰতিমূৰ্ত্তি যেন লাগে ?

কৰ্ণ । — কিদৰে নো কম মই ?

অখিল ব্ৰহ্মাণ্ড এই

অনুকপ বিশ্ব বচোঁতাৰ,—

তেওঁৰ ৰূপ তো মই

কেতিয়াও দেখা নাই পাপৰ চকুৰে ?

কেনেকৈ জানো এই প্ৰতিমূৰ্ত্তি কাৰ ?

বাঃবেশী শ্ৰীকৃষ্ণ । — দৃশ্য এৰি সঁচা কোৱা,

কাৰ প্ৰতিমূৰ্ত্তি এই,—

কৰ্ণ । — নিতান্ততে নেৰা যদি,

কওঁ তেনেহলে,—

পৰঅনুভোজী, কৃষ্ণভক্তিহীন

কৰ্ণাধম নামে আছে ক্ষত্ৰিয় এজন,

তাৰে অনুকপ যেন তাৰ হয় মোৰ ।

বাঃবেশী শ্ৰীকৃষ্ণ । — অনুকপ কিয় ?

পুন্যাস্ত্ৰ কৰ্ণৰে এই নিখুঁত সৃষ্টি ।

পৰম সাধক তুমি,—

তুমিহে সক্ষম মাথো

নিষ্ফলিৰ অৰ্জুনৰ পণ ।

কৰ্ণ । — বিণ্যাস নহয় মোৰ ।—

কৰ্ণই যদিহে পাদে

নিষ্ফলিৰ অৰ্জুনৰ পণ,—

কিয় তেস্তে অৰ্জুনৰ সাৰথি কৃষ্ণক
নোৱাৰে আনিব টানি নিজ বথলৈ ?

বা: বে: শ্ৰীকৃষ্ণ ।—ইকি কৰ্ণ ।

জ্ঞানী হৈ কোৱা কিয় অজ্ঞানীৰ দৰে ?
নিজ বথ কাক কোৱা তুমি ?
য'ত নিজে আৰোহণ কৰি,
যুদ্ধ কৰে শত্ৰুৰ লগত,
নকয়নে তাকে নিজ বথ ?

কৰ্ণ । — হয় তাকে কয় নিজ বথ—

বা: বে: শ্ৰীকৃষ্ণ ।—তেস্তে চোৱাচোন—

প্ৰাণবধী যি বথত আৰোহণ কৰি
যুদ্ধ কৰি জয় কৰে
পক্ষ ইন্দ্ৰিয় শত্ৰুক,
সেইখনি কি বথ ?

কৰ্ণ । — সেইখনি দেহবথ—

বা: বে: শ্ৰীকৃষ্ণ ।—কোন সেই বথৰ সাৰথি ?

কৰ্ণ । — কৰ্ম্মকপী ভগৱান ।—

বা: বে: শ্ৰীকৃষ্ণ ।—অৰ্জুনৰ সাৰথিক তেস্তে,
আনিব আপোন বথলৈ
বাকী কি ৰাখিছা তুমি ?

কৰ্ণ । — বালক !

নজন্মে বিশ্বাস মোৰ তোমাৰ কথাত ।

বা: বে: শ্ৰীকৃষ্ণ ।—কিয় ?

শিশু বুলি মোৰ কথা
নকৰা প্ৰত্যয় হেনো ?

কৰ্ণ । — শিশু যেন শিশু হ'লে
নিশ্চয় বিশ্বাস কৰিলোহেঁতেন ।

বা: বে: শ্ৰীকৃষ্ণ ।—তেস্তে সামান্য বালক বুলি ভাবা নেকি মোক ?

কৰ্ণ । — নোৱাৰে। ভাবিব তেনে,—

তুমি যে গোলোকপতি তুলোক পালক,
আগতে বুজিছোঁ মই,—

কৃষ্ণ !

অভক্ত কৰ্ণক যদি
কৃপা কৰি দিলা দৰশন,
দেখোৱা স্বৰূপ তেস্তে ছদ্মবেশ এৰি,—
যি কপত জগত মুগ্ধ, মুগ্ধ ব্ৰজবাসী,
দেখুৱা, দেখুৱা কৃষ্ণ সেই বিশুকপ—
সাৰ্থকো জীৱন আজি অধম কৰ্ণৰ ।

কৰ্ণৰ গীত ।

আগতে চিনিছোঁ হৰি,
তুমি যে গোলোকবিহাৰী,—
দেখা দিছা অধমক এনে ছদ্মবেশ ধৰি ।
দিছা যদি দৰশন, ভক্তনাথ কৃপা কৰি,
দেখুৱা এবাৰ তেস্তে সেই বিশুকপ হৰি,
যি কপত ব্ৰজনাৰী স্বামী-পুত্ৰ-পুত্ৰী এৰি,
(সেই বিশুমোহন মাধুবী—
প্ৰাণ মতলীয়াকাৰী
সেই বিশুপ্লাবিত কপ—
সেই অনন্ত অমৃত কপ—
দেখি সেই প্ৰেমভৰা কপ,
দেখি সেই পুণ্যময় কপ,)
হৈছিল মতলীয়া আপোন জ্ঞান পাছৰি ।

শ্ৰীকৃষ্ণ । —

কৃষ্ণভক্ত কৰ্ণৰ বাসনা
হ'ক তেস্তে পুৰণ এতিয়া—
(ছদ্মবেশ এৰি নিজ কপ ধৰে)

কৰ্ণ । —

নহলে ইমান দয়া,
জগতত তেস্তে
দয়াময় নাম ত্যু
কিয় হব প্ৰচাৰ ইমান ?
আহা ।
কেনে প্ৰাণ-মনোহৰ স্মৃতিৰ মুৰতি,

অমিয় বসব খনি হৃদয়ৰ পতি ।
 স্নেহৰ আকৰ কেনে অমৃত মধুৰ,
 শ্যামল মুখনি কেনে প্রেম ভৰপূৰ ।
 কেনেনো স্নেহৰ হাঁহি স্নেহৰ কাছোন,
 দৰশি ত্ৰিভঙ্গ রূপ মুগ্ধ জীৱন ।

চোকৰাৰ গীত ।

হেৰা বিশ্বৰ কাণ্ডাৰী, নিদিবা কদাপি এৰি,
 মই মহা অধমক থাকা যেন কৃপা কৰি ।
 মোৰ অন্তৰত পৰিলে পাপ,
 তুমি অমৃত কিৰণ লৈ
 তুমি মঙ্গল মলয়া লৈ
 হবাহি উদয়, দয়া কৰি গুচাবাহি তাপ ।
 এই প্রেমময় হাঁহিটিৰে
 এই বিশ্ব-ভুলোৱা ভঙ্গিমাৰে,
 তুমি হবাহি উদয় দয়া কৰি ।

শ্রীকৃষ্ণ । —

কৰ্ণ । ভক্তমণি ।
 হ'লনে বাসনা পূৰণ ?

কৰ্ণ । —

পূৰ হ'ল মনৰ বাসনা,—
 কিন্তু,
 কি ইচ্ছা পূৰণ হেতু
 দেখা দিলা অধম কৰ্ণক আজি ?

শ্রীকৃষ্ণ । —

(নিজে নিজে)
 মহাজ্ঞানী কৰ্ণ—
 বুজিছে উদ্দেশ্য মোৰ অন্তৰে অন্তৰে ।
 (প্রকাশ্যে)
 শুনা ভক্তশ্ৰেষ্ঠ,
 বৰ আজি পৰিছোঁ শঙ্কাত—

কৰ্ণ । —

শুনিলোঁ নতুন কথা আজি,—
 যাৰ মাত্ৰ নাম শুনি
 মৃত্যুদূত আঁতৰি পলায়,—

তেওঁ আজি সশঙ্কিত হৈ
আহিছে কৰ্ণৰ ওচৰত
দীনবন্ধু !
পানীয়ে হৰণ কৰে অগ্নিৰ উত্তাপ,—
কিন্তু আজি কিয় দেখোঁ এই বিপৰীত ?

শ্রীকৃষ্ণ । — কিয় ভক্তমণি !
জলপতি সিদ্ধিৰ গৰ্ভত—
নাথাকেনে বাবৰ অনল ?
যদিও নামত মোৰ
তুদুতুতো দূৰ হয়,—
সময়ে সময়ে কিন্তু
ময়ো হব লাগে সশঙ্কিত ।

কৰ্ণ । — ভয়হাৰী !
কোন তেওঁ শঙ্কাদাতা ?

শ্রীকৃষ্ণ । — বন্ধা পৰে। যাৰ ওচৰত,
সেই ভক্ত—

কৰ্ণ । — ভক্ত ভগৱানৰ শঙ্কা,—
আচৰিত কথা !
বাক,
ভক্ত-হৃদয়বিহাৰী !
কোন তেন্তে তেনে ভক্ত ?

শ্রীকৃষ্ণ । শ্রীমান কৰ্ণ আৰু অৰ্জুন—

কৰ্ণ । — নহয় মাধৱ !
কৰ্ণ তেনে নহয় ভকত—
অৰ্জুনৰ ওচৰতে ভয় পোৱা তুমি ।

শ্রীকৃষ্ণ । — পাৰ্থ, কৰ্ণ, দুয়ো মোৰ সমান ভকত—
ভয় পাওঁ দুয়োৰে কাষত ।

কৰ্ণ । — বজিছে। যাদৱ !
পাৰ্থৰ কোনোবা কাম উদ্ধাৰৰ হেতু
দেখা দিছা অভক্ত কৰ্ণক আজি ।

শ্রীকৃষ্ণ । —

জ্ঞানীপ্রব ।

প্রকৃততে,

আন কারো কার্য্য মই নকৰেঁ। সাধন,—

নিজৰ কার্য্যকে মৃদ্ধা কৰেঁ।।

জানা তুমি মতিমান,

কৰ্ম্মৰ ক্ষেত্রেত মাত্র কৰ্ম্মসূত্র লৈ

দিন-রাতি খেলি থাকেঁ। মই ।

কৰ্ণ । —

নাৰায়ণ ।

সন্দেহ তো নাই একো তাত ?

কিমান নতুন খেলা

খেলি আছা দিনে দিনে নতুন ছলেৰে ।

যোৱা কালি আদেশি পার্থক

বুজালা সংসপ্তকত

নাশি অষ্ট অশ্বোহিনী নাৰায়ণী সেনা,—

এইফালে আৰু,

সপ্তৰথী উপলক্ষ্য কৰি—

বিনাশালা তযু

ভগিনীৰ আঁচলৰ ধন,—

নিজে তুমি আৰ্জ্জুনিক কবिला বিনাশ,—

আৰু,

নিজে তুমি দুখী হৈ ভগ্নীৰ শোকত

কান্দিলা দুখেৰে,—

আৰু, নিজে তুমি

কোপানল উজৰাই পার্থৰ মনত

ইজিতেরে বুজালা পার্থক,

একমাত্র জয়দ্রথ

অভিমন্যু বধৰ কাৰণ ।

বৰ ধেমেলীয়া তুমি,—

শান্তি স্থাপনৰ বাবে অৰ্জ্জুন ভজক,

জয়দ্রথ বিনাশৰ প্রতিজ্ঞা কবাই,

কিবাবে বহস্যবাজ,

আহিছা কৰ্ণৰ ওচৰত ?

শ্রীকৃষ্ণ । —

কৰ্ণ,
ধেমালিতে দিন যায় মোৰ ।
ধেমালিয়ে প্রাণ মোৰ,
ধেমালিয়ে জ্ঞান,—
ধেমালিকে ভাল পাওঁ মই ।

কৰ্ণ । —

দীননাথ ।
কোটিবার কৰেঁ। প্রণিপাত ।

শ্রীকৃষ্ণ । —

কৰ্ণ,
নোৱাৰেঁ। থাকিব বেচি পৰ,—
সৎ লগৰীয়া পাই,
সৎ আলাপত,
সুখেৰে কটালোঁ বহুপৰ,—
কিন্তু, নোৱাৰেঁ। থাকিব আৰু,
কৰ্মসোঁতে আকৰ্ষণ কৰিছে যনাই ।
বীৰমণি,
অনুবোধ এটা বক্ষা কৰা মোৰ ।
সূৰ্য্য অন্ত নোযোৱালৈকে
বক্ষা কৰেঁ। বুলি তুমি সিদ্ধ নৃপতিক
কৰিছা যি প্রতিজ্ঞা মনত,—
পাহৰি পেলোৱা সেই পণ ।
অৰ্জুনতকৈও তুমি শ্রেষ্ঠ ভক্ত মোৰ,—
তুমি যদি দৃঢ় হোৱা
ব্যর্থ কৰেঁ। বুলি পাৰ্শ্ব পণ,
তোমাৰ প্রতিজ্ঞা বক্ষা
ময়ে তেস্তে কৰিব লাগিব,—
আৰু যদি—
বাখো মই তোমাৰ প্রতিজ্ঞা,—
পাৰ্শ্বই নোৱাৰে যদি
বিনাশিব সিদ্ধ নৃপতিক,—
সৃষ্টি জুৰি ঘটিব বিপদ ।
ভক্তবীৰ ।
সিৰাবে শক্তিত আজি মই ।

কৰ্ণ । — শঙ্কাহাৰী ?
 নাই একো শঙ্কা,—
 কোঁৱৰৰ দ্ৰোণাচাৰ্য্য সেনাপতি এয়ে,—
 পালিম যদিহে থাকে তুমি আদেশ—
 আচাৰ্য্যৰ পৰা তেস্তে
 গলুওঁ সেনাপতিহে মই ।

শ্ৰীকৃষ্ণ । — কৰ্ণ,
 ধন্য তুমি—
 তুমি মাথোঁ ভক্তধন
 বুজিছা প্ৰাণৰ কথা মোৰ ।
 হওঁ তেস্তে চকুৰ আঁতৰ ।

কৰ্ণ । — যোৱা হৰি ।
 চকুৰ আঁতৰ হোৱা—
 কিন্তু,
 কদাপিতো হৃদয়ৰ নহবা আঁতৰ,—
 হিয়া মন্দিৰত মোৰ—
 থাকা যেন চিৰকাল জ্বলি ।

শ্ৰীকৃষ্ণ । — কৰ্ণ,
 নোৱাৰিব কৃতান্তেও ওচৰ চাপিব,—
 দেহান্ত হলে তোমাৰ
 লভিবা আশ্ৰয় তুমি বৈকুণ্ঠধামত ।

কৰ্ণ । — নালাগে বৈকুণ্ঠ মোক—
 লাগে মাত্ৰ তোমাৰ অভয় পদ ।

(শ্ৰীকৃষ্ণৰ প্ৰস্থান আৰু কৰ্ণৰ নিজ শিৱিৰত প্ৰৱেশ
 আৰু শিৱিৰত চিন্তামগ্ন দুৰ্য্যোধন-দ্ৰোণৰ আগত
 উপস্থিত— দুঃশাসনৰ প্ৰৱেশ)

দুঃশাসন । — বোলে, সকলো দেখোন নিমাত । এইটো জানো নিশ্চিত
 থাকিবৰ সময় ? শুনক, বিপক্ষই কেনে ঘনঘনকৈ
 বণ-দুলুভি তুলি আছে । মোৰ অনুমান, পাণ্ডৱ সৈন্য
 বণক্ষেত্ৰত সোমাইছেহি ।

দূৰ্য্যোধন । — (কৰ্ণৰ প্ৰতি) সখি,
 শুনিলে তো আচাৰ্য্যৰ কথা—
 নিজে তেওঁ সম্পূৰ্ণ অক্ষয়
 নিষ্কলিৰ পাৰ্থৰ প্ৰতিজ্ঞা ।
 তাৰ ওপৰত,
 নিষ্ফল কৰিম বুলি অৰ্জুনৰ পণ
 যেয়ে তাৰ কৰিব গ্ৰহণ,
 তেৱেঁ। পণ কৰিব লাগিব
 অৰ্জুনৰ দৰে ;—
 নহলে নেৰিব তেওঁ সেনাপতি পদ ।

কৰ্ণ । — ভাল কথা—
 এৰে যদি আচাৰ্য্যই সেনাপতি পদ
 নিশ্চয় কৰিম প্ৰাণপণ মই ।

দ্রোণ । — কৰ্ণ,
 ভাবি-চিন্তি কথা কৰা—
 কৃষ্ণ যাৰ বথৰ সাবধি,
 সেই অৰ্জুনৰ পণ ব্যৰ্থ কৰা
 বাতুলৰ কথা ।

কৰ্ণ । — ব্ৰাহ্মণ !
 কোঁৱৰ পাণ্ডৱ
 দুপক্ষৰে অস্ত্ৰশুৰ তুমি,—
 নোখোজোঁ তোমাৰ মান লাঘৱ কৰিব,—
 প্ৰকাশি আপোন শৌৰ্য্য সমৰ ক্ষেত্ৰত
 খুজিছোঁ তোমাৰ মাত্ৰ সন্তোষ বচাব ।

দ্রোণ । — স্তম্ভী হলোঁ কৰ্ণ,
 এনে বীৰবাক্য শুনি তোমাৰ মুখত
 পৰম সন্তোষ পালোঁ ।
 ক্ষত্ৰিয়ৰ ওচৰত
 ময়ো নতি নকৰেঁ। স্বীকাৰ ।
 শুনা মোৰো পণ—
 সূৰ্য্যঅস্ত্ৰ যোৱালৈকে

যদিহে সিদ্ধুবাজক
নিৰাপদে নোৱাৰেঁ। ৰাখিব,
বিশ্বপতি চৈতন্যত বিশ্বাস হেৰাই
পৰে যেন আত্মা মোৰ মহা নৰকত,—

শকুণি । — এতিয়াহে ধনুৰ্দ্ধৰ দ্রোণাচাৰ্য্যৰ দৰে কথা কোৱা হৈছে।
ব'লা, বোপা জয়দ্রথ, বুৰুৰ ছাতি এইবাৰ কুৰি হাতলৈ
তুলি দিয়া। অৰ্জুনেৰ অকলে তো কথাই নাই। পঞ্চ-
পাণ্ডৱ আৰু শ্ৰীকৃষ্ণই স্বয়ং একেলগ হৈও যদি আক্ৰমণ
কৰে, তথাপি তোমাৰ ছায়াটোও ছুৰ নোৱাৰিব।

কৰ্ণ । — নিশ্চয়।
আচাৰ্য্যই কৰিছে যি পণ
কিঞ্চিত্তো নহব ব্যতিক্ৰম।

দুৰ্য্যোধন । — সখি।
সিদ্ধুবাজৰ কাৰণে
নাথাকিল একো তেস্তে শঙ্কাৰ কাৰণ ?

কৰ্ণ । — সূৰ্য্য অন্ত যোৱালৈকে
নাই একো শঙ্কাৰ কাৰণ।

দুৰ্য্যোধন । — সূৰ্য্য অন্ত যোৱালৈকে যদি
নিৰ্ভয়ে কটাব পাৰেঁ। আমি,
নাই একো চিন্তাৰ কাৰণ ;—
প্ৰতিজ্ঞাৰ চিতানল জ্বলি
নিশ্চয় তেজিব প্ৰাণ ধনঞ্জয়ে ;—
শত্ৰুহীন হব কুৰুকুল।

দুঃশাসন । — কিন্তু এটা কথা। অৰ্জুনে যদি প্ৰাণৰ মায়াত প্ৰতিজ্ঞা
পালন নকৰে।

দ্রোণ । — মূৰ্খ দুঃশাসন !
কৃষ্ণ যাৰ বথৰ সাৰথি,
সেই ধনঞ্জয়ে
নকৰিব প্ৰতিজ্ঞা পালন।
কদাপিতো নাভাৰা মনত।

শকুনি । — কি এনে সাক্ষাৎ ধৰ্ম্মৰ অৱতাৰ ? — প্ৰাণৰ মায়া নাৰাধি
ধৰ্ম্ম প্ৰতিজ্ঞা ৰক্ষা কৰিব ?

দ্রোণ । — সৌৰল !
পাণ্ডৱ যে ধৰ্ম্মৰ অৱতাৰ
নাই তাত অলপো সন্দেহ ;—
এই যে দেখিছা ৰণ কুব্জ-পাণ্ডৱ
যথার্থতে ধৰ্ম্ম-অধৰ্ম্মৰ ৰণ ;—
পাণ্ডৱ ধৰ্ম্মৰ অৱতাৰ
কৌৰৱ অধৰ্ম্মৰ ছায়া ।
প্ৰমাণ—
য'তে ধৰ্ম্ম তাতে কৃষ্ণ,
য'তে কৃষ্ণ তাতে জয় ।

শকুনি । — সেইবোৰ পুৰণি কথাৰ প্ৰয়োজন নাই । সেইবোৰ কথা
বহুত দিনৰপৰা ভীষ্মৰ মুখত আৰু আপোনাৰ মুখত
শুনিয়ে আহিছোঁ । এতিয়া ৰণমুখী হৈ যাতে আপোনাৰ
পণ ৰক্ষা পৰে, তাৰে দিহা কৰক,—আহক—

দ্রোণ । — সৌৰল !
নিজ নিজ শিবিৰত গৈ সকলোৱে
কৰাটো ৰণৰ উদ্যোগ ;—
লোৱাটো ৰণ-সজ্জা সকলোৱে ;—
যাম মই অলপ পিচতে ।

দূৰ্য্যোধন । — (কৰ্ণলৈ চাই)
সখি !
লোৱাটো তুমিও তেস্তে সমৰৰ সাজ,
হওঁগৈ আমিও প্ৰস্তুত ।
(সকলোৰে প্ৰস্থান)

বিভীয়া গৰ্ভাঙ্ক

হস্তিনা ৰাজ্যোদ্যান

(অকলে দুঃশলা ।)

দুঃশলা । —

ভালদৰে নপৰে মনত—

ছায়া-মায়াকৈ হয় মনত উদয় ;—

দেখিলোঁ সপোন, যেন,

বহিছে তিৰোতাজনী গছৰ তলত,—

মোৰে দৰে যেন তেওঁ ;—

আহা ।

দিপলিপ শিশু এটি যেন

তেওঁৰ কাষত থাকি

খেলি আছে আপোন মনেৰে,—

কেতিয়াবা হাঁহি হাঁহি যায় দূৰল'কে,—

কেতিয়াবা মুক্তা যেন দাঁতকিটি মেলি,

আই আই বুলি,

জপিয়াই পৰে আহি মাকৰ কোলাত ।

কেতিয়াবা আৰু,

বসন্তৰ কুঁহি যেন

মুখখনি ওলোমাই

ভেম কৰে মাকৰ কাষত ।

এনেতে সুল্লৰী এজনীয়ে

খুলবগা সাজ পিন্ধি

থিয় হ'ল ওচৰত আহি,—

বৰণটো সুউজ্জ্বল

কিন্তু, চকু দুটি অশ্ৰুতৰা ।

কিছুপৰ সুল্লৰীজনীয়ে

ল'ৰাটোৰ মুখলৈকে একেধিৰে চাই

সম্বোধন কৰি কলে পুত্ৰৰ মাতৃক—

অভাগিনী ।

সুখৰ সুবন্দ্য তোৰ অন্ত গ', আজি,—
 আজিৰ পৰাই এই নবীন শিশুটি
 পিতৃহীন হ'ল,—
 নিদাৰুণ কথাষাৰ শুনি,
 কান্দিলে নাৰীজনীয়ে আৰ্ত্তনাদ কৰি ।
 এনে সময়তে,
 চৌপনি ভাগিল মোৰ, সাৰ পালোঁ ।
 (মণিভদ্রৰ প্ৰৱেশ)

- মণিভদ্র । — (দুঃশলাৰ পাচফালৰ পৰা)—
 আই !
- দুঃশলা । — (ফিৰি চাই)
 কোন ! মণিভদ্র ?
 পাঠৰ সময় এৰি
 আহিলা ইয়াত কিয় ?
- মণিভদ্র । — আই !
 বিপদ ঘটিছে নেকি কিবা ?
 দেখিলোঁগৈ ৰাজসভা বিষণ্ণ ভাৱত,—
 অশ্বেষ-পুৰতো,
 গান্ধাৰী দেৱীয়ে,
 নিমাতে চকুলো টুকি আছে ।
 কোৱা আই !
 কি বিপদ ঘটিছে আমাৰ ?
- দুঃশলা । — (নিজে নিজে)
 ক্ষুদ্ৰ এই শিশুৰ মনত—
 এতিয়াই সোমাইছে বিপদ ডাৱৰ,—
 (প্ৰকাশ্যে)
 প্ৰাণৰ সোণাই মোৰ,—
 তোমাৰ জ্যেষ্ঠ মাতুল দুৰ্য্যোধনে নিজে
 জ্বলাইছে গৰ্বনাশী ধ্বংসৰ অনল এই,—
 সেইবাবে সকলোৱে আছে বিষাদত ।
- মণিভদ্র । — আই !

কিবা এনে সৰ্বনাশ ঘটালে মামাহ ?—

দুঃশলা । — সোণাই ।
কৰিছে প্ৰতিজ্ঞা তেওঁ—
পঞ্চ-পাণ্ডৱক
নিদিব স্বেচ্ছা তুৰি যুদ্ধ ব্যতিৰেকে—
সেই পণে হ'ল এই ধ্বংসৰ কাৰণ ।

মণিভদ্ৰ । — আই ।
নাইনে উপায় একো
নুমাবব এই ধ্বংসানল ?

দুঃশলা । — আছে মোৰ সোণাই ।
ধৰ্ম্মৰাজ যুধিষ্ঠিৰ দয়াৰ সাগৰ,—
তোমাৰ জ্যেষ্ঠ মাতুলে যদি
যুদ্ধৰ বিৰাম হেতু
একেঘাৰ কয়গৈ পাণ্ডৱ শ্ৰেষ্ঠক,
ততালিকে শান্ত হব এই যুদ্ধ জুই ।
সকলোৰে বিষাদ গুচিব ।

মণিভদ্ৰ । — কওঁগৈ মাতুলক তেস্তে—

দুঃশলা । — নাযাবা, নাযাবা বোপা—
তোমাৰ জ্যেষ্ঠ মাতুল
অতি অভিমানী—অতি দৰ্পী,—
কাৰো কথা শুনা নাই তেওঁ,—
তোমাৰ কথাও নুশুনিব ।

মণিভদ্ৰ । — আই ।
পাণ্ডৱৰ বেচি বল নে কি ?

দুঃশলা । — নহয় সোণাই !
সৈন্যবল, অৰ্থবল নাই পাণ্ডৱৰ,—
কিন্তু,
সিপক্ষত ধৰ্ম্মবল বেচি ।

মণিভদ্ৰ । — ধৰ্ম্ম কোন আই !

দুঃশলা । — স্বয়ং শ্ৰীকৃষ্ণ—

- ধর্মর দোলেবে বন্ধা পাণ্ডবর স'তে,—
 মণিভদ্র । — আই ।
 শ্রীকৃষ্ণক কোবর পক্ষই
 বান্ধি লব নোরাবিলে কি ?
- দুঃশলা । — অজলা সোণাই ।
 শ্রীকৃষ্ণক বান্ধি লোরা
 নহয় মুখর কথা ।
 পাণ্ডরেহে পাবিছে মাধোন
 বান্ধি লব শ্রীকৃষ্ণক ভক্তিৰ ডোলেবে,—
 আনৰ অসাধ্য সেই কাম ।
- মণিভদ্র । — কিয়, আই ।
 ভক্তি ডোল নাই নেকি কোবর পক্ষত,—
- দুঃশলা । — প্রাণব সোণাই,
 স্বার্থান্ন পক্ষব ফালে
 ভক্তি ডোল নাথাকে কদাপি ।
- মণিভদ্র । — আই ?
 দিয়া মোক বণ সাজ,—
 গৈ মই বণক্ষেত্ৰলৈ
 বাধ্য কৰি শ্রীকৃষ্ণক
 টানি আনোঁ। আমাৰ পক্ষক,—
 জয় হক কোববৰ ।
- দুঃশলা । — অবোধ সন্তান মোব,—
 জগতৰ পতি শ্রীকৃষ্ণক
 বাধ্য তই কৰিবি কিহেৰে ?
- মণিভদ্র । — আই ।
 প্রেমব ফুলত সানি ভকতি চন্দন
 একান্তে পূজিম গৈ শ্রীকৃষ্ণ চবণ,—
- দুঃশলা । — সেই সময়ত যদি বিপু বৈবী হয়,
 ভক্তি যদি নাচাপে ওচৰ ?—
- মণি । — কায়-মনো-বাক্য সাধনাৰে

- তুবন্তে কৰিম ৰিপু জয়,—
নিজে আহি ভক্তিডোল পৰিব হাতত ।
- দুঃশলা । — কি সাধনা শ্ৰেষ্ঠ বাক কোৱাচোঁ, সোণাই,
মণিভদ্ৰ । — শিক্ষা দিছে গুৰুদ্বাৰে
শ্ৰেষ্ঠ বুলি ভক্তিৰ সাধনা,—
এয়ে হেনো বেদৰো নিৰ্দেশ ।
- দুঃশলা । — যেয়ে ধৰে প্ৰথমতে সাধনাৰ বাট
কিনো কাৰ্য্য কৰে তেওঁ জানানে সোণাই ।
- মণিভদ্ৰ । — প্ৰথমতে নাশ কৰি ৰিপুৰ প্ৰভাৱ
প্ৰাণ সমৰ্পিব লাগে শ্ৰীহৰি সেৱাত,—
- দুঃশলা । — তাৰ পাছে লাগে আৰু কি কাৰ্য্য সাধিব ?
মণিভদ্ৰ । — চৰণ সেৱাবে লাগে ভক্তি ৰস পিব ।
- দুঃশলা । — তাৰ পাছে প্ৰাণধন ।
কি ফল ফলিব ?
- মণিভদ্ৰ । — শ্ৰীহৰিয়ে মোক্ষফল
নিজে আনি দিব ।
- দুঃশলা । — ধন্য তুমি পুত্ৰ মোৰ,—
পাই এনে ৰত্ন মোৰ বকৰ মাজত
বৰ ভাগ্যৱতী মই ।
- মণি । — আই ।
দিয়া মোক বিদায় এতিয়া । —
মাতুল বংশৰ বিদ্বি আঁতৰাম মই ।
পাণ্ডৱ সাৱথি শ্ৰীকৃষ্ণক
বৰি আনি লম্ব মই
কোৱৰ সাৱথি কৰি ।
- শলা । — হয় যদি পাণ্ডৱ বিবাদী তোৰ
আশা পূৰ্ণ কৰিব কিদৰে ?
- মণি । — শ্ৰীকৃষ্ণ চৰণ ধৰি হৃদয়ত মোৰ

জিনি লয় পঞ্চ পাণ্ডবক ।

দুঃশলা । — নিশ্চয় পাৰিবি তই,—
কিন্তু মোৰ হৃদয়ৰ ধন
কাম নাই বণ্টলৈ গৈ,—
একমনে ধ্যান কৰি শ্রীকৃষ্ণ চৰণ
মজল কামনা কৰ মাতুল বংশৰ ।

মণি । — দিয়া তেহে আশীৰ্বাদ আই,
পাওঁ যেন শ্রীকৃষ্ণ সাক্ষাৎ ।

দুঃশলা । — সিদ্ধ হক বাঞ্চা তোৰ,—
লাভ কৰ শ্রীকৃষ্ণ কৰুণা ।
(মণিভদ্রৰ প্ৰস্থান ।)

দুঃশলা । — (নিজে নিজে)—
এনে হৰিভক্ত পুত্ৰ লাভ কৰা
অশেষ তপস্যা ফল,—
দীনবন্ধু হৰি !
শিশু মণিভদ্র মোৰ,
স্থান দিয়া তাক চৰণ ধূলাত !
(এখন পত্ৰ লৈ ভানুমতীৰ প্ৰৱেশ)

ভানুমতী । — ৰাজনন্দিনী ।
কিমান সহিম আৰু দক্ষ পৰাগত ?
দিনে দিনে শুনোঁ মাথোঁ অশুভ বাতৰি ।

দুঃশলা । — ৰাণী !
কি শুনিলা অশুভ বাতৰি ?

ভানুমতী । — ভনী ? সকলোকে হেৰুৱালোঁ—
পঢ়ি চোৱা পত্ৰখনি (চিঠিখন দুঃশলাক দিয়ে)

দুঃশলা । — বাৰ পত্ৰ ৰাণী ?

ভানুমতী । — লিখিছে তোমাৰ পতি—

দুঃশলা । — অন্ধ মোৰ কঁপিল দেখোন—
ৰাণী !

নাজানোঁ কি বজ্র আছে পত্নব মাংস ।

(পত্ন পটি)

বাণী ।

যেতিয়াই শুনি পালোঁ,

স্বামী মোর অভিমুখ স্বধৰ কাৰণ,—

তেতিয়াই বুজিলোঁ মনত,

জীৱনৰ সুখ-শাস্তি

ইয়াতেই শেষ মোৰ ।

তানুমতী । — ভনী ।

একেবাৰে নহবা নিৰাশ,—

আশাবে হৃদয় বান্ধি

চিন্তা কৰা এক ধ্যানে

বিশ্ব জননীৰ অভয় চৰণ ।

দুঃশলা । — নাই,—

একো নাই ইয়াৰ উপায়,—

ধৰ্ম্মবীৰ অৰ্জুনৰ অব্যর্থ প্রতিজ্ঞা

কদাপিতো নহব খণ্ডন,—

বিশ্বপতি নিজে,

আৰু বিশ্বৰ সকলো,

ধৰ্ম্মশীল পাণ্ডৱৰ ফালে,—

তানুমতী । — নহবা নিৰাশ তেনে,—

শিৱৰ বৰতে কালি তোমাৰ স্বামীয়ে

বিনাশিছে আৰ্জ্জুনিক সমৰ ক্ষেত্ৰত ।

দুঃশলা । — ভক্তনাথ ভোলানাথে

ছিলিলে স্বামীক মোৰ মিছা বৰ দি,—

দিছিল আশীষ তেওঁ—

অৰ্জ্জুনক এনি,

আন চাৰি পাণ্ডৱক এদিনৰ বাবে

সমবত জিনিৰ পাৰিব,—

সেইবাবে বালি নোপ স্বামীৰ হাতত

বকৌদৰ প্ৰশান্তি হ'ল,—

নোরাবিলে আৰ্জুনিক কবিৰ সহায় ।

নিজে ধনত্বে য়েৰে বাৰিছে প্ৰতিজ্ঞা,

কিদবে পৰিব তেওঁ বন্ধা এইবাৰ ?

কিঙ্ক বাণী ?

আছে এটা বন্ধাৰ উপায়—

ধৰ্ম্মবাজ যুধিষ্ঠিৰে ইচ্ছা কৰে যদি

ভঙ্গ হব পাবে অৰ্জুনৰ পণ ।

ভানুমতী । —

ভনী,

মৰুভূমি হ'ল প্ৰাণ,—

মনত ধাৰণা,

সমৰত নহব মঙ্গল,—

ভায়ে ভায়ে বিৰোধৰ নাই প্ৰয়োজন,—

কৌৰৱ শিৱিৰলৈ নিজে যাওঁ মই,—

কওঁ গৈ কৌৰৱ পত্নিক

নাই আৰু বণত সকাশ ।

দুঃশলা । —

বাণী ?

গৰ্ব আৰু অভিমান

দুয়োটাই ধ্বংসৰ কাৰণ,—

কৌৰৱ পতিয়ে,

দুয়োটাতে আছে উচচনিৰ,—

নিশ্চল নহয় মানে

দুয়ো শত্ৰু অন্তৰৰ পৰা ;

কাৰ সাধ্য নিবাবে তেওঁক ?

ভানুমতী । —

পুত্ৰহীনা অভাগিনী মই

নিশ্চয় পাৰিম,—

আত্মীয় স্বজন আৰু সন্তানৰ শোকে,

নৃপতিৰ জ্ঞান চকু নিশ্চয় খুলিছে,—

এই বণ বিহ বুলি,

নিশ্চয় বুজিছে তেওঁ,—

যাওঁ তেন্তে ভনী,

কৌৰৱ পত্নিক মই চৰণত ধৰি

নিবেদিম নুম্ৰাবলকে

এই কাল সমর অনল । (প্রস্থান)

দুঃশলা (নিজে নিজে)—উন্মাদিনী !

নহব একোতে ফল ।

ভক্ত-খুবা বিদূৰ্বৰ ই

বহুদিন শুনিছো মুখত,

কুবকুল নাশ হেতু

দুর্য্যোধনে লভিছে জনম ।

যি পর্য্যন্ত এটি পৰানীও

কৌৰৱ পক্ষত থাকিব জীয়াই

নিদিব কদাপি তেওঁ বণৰ বিৰাম ।

(অলপ ভাবি)

বৰ বিপদত আজি মোৰ স্বামী,—

পাৰ্ধৱ ভীষণ পণ

কদাপিতো নহব খণ্ডন—

আজিতে অভাগিনীৰ স্মৰণ সুক্ৰম

মাৰ যাব কাল সাগৰত ;—

বাক, নটহ নিৰাশ এনে,

কৰোঁচো' পতিৰ মোৰ বক্ষাৰ উপায় ।

ধৰ্ম্মৰাজ যুধিষ্ঠিৰ মহা দয়ালান,

তেওঁৰ কাষত গৈ

স্বামী ভিক্ষা মাগো চৰণত,—

তথাপি নিৰ্দ্দয় হৈ

নকৰে যদিহে মোৰ প্রাৰ্থনা পূৰণ,—

দেখিম তেতিয়া,

সতীৰ কোপতকৈ

অৰ্জ্জুনৰ অস্ত্ৰবল কিমান প্রবল,—

সাৰ্বভৌম সতীয়ে যদি

মৃত্যুৰ হাতৰ পৰা

আনিছিল পতিক ফিৰাই,

ময়ো তেনেহলে,

আছে যদি নিখুঁত সতীৰ মোৰ,—

নিশ্চয় পাৰিম মৃত্যুক খেদাই

নিরাপদ কবিৰ পতিকা,—
 দীনবন্ধু !
 অধিনীক কবিবা কৰুণা,—
 সিদ্ধপতি শত্ৰু বুলি
 তুমি ভক্ত পঞ্চ পাণ্ডৱৰ,
 নিৰ্দ্দয় নহবা তুমি অৱলাৰ প্ৰতি ।

ছোকৰাৰ গীত ।

মই অভাগিনী নাৰী নাৰায়ণ,
 নিৰদয় হৈ নহবা বিমন,—
 মোহৰ জালত পতি জ্ঞান হেৰুৱাই,
 আচৰিছে এই মহা অধৰ্ম্ম অনায়া,—
 পতি মোৰ তুমি ভক্ত পাণ্ডৱ শত্ৰুৰ
 সেই বুলি মোৰ ফালে নহবা নিষ্ঠুৰ ।
 সকলোৱে কয় তুমি দয়াময় প্ৰাণ,
 স্বামীক কৰুণা কৰি দিয়া জ্ঞান দান,—
 অৱলা দুৰ্ব্বলা মই কৰা কৃপা দান,
 ৰক্ষা কৰা অধিনীৰ পতিৰ পৰাণ ।
 দিলে ই অভাগিনীক বৈধব্যৰ ভাৰ,
 নহবনে দয়াময় কলঙ্ক তোমাৰ ?

(ছদ্মবেশী শ্ৰীকৃষ্ণৰ প্ৰৱেশ ।)

শ্ৰীকৃষ্ণ । —

তুমিয়েনে অন্ধৰাজ পুত্ৰী,

দুঃশলা । —

হয়, ময়ে সেই দুৰ্ভাগিনী—

শ্ৰীকৃষ্ণ । —

এনে কথা কোৱা কিয় ?
 ৰাজাৰ নন্দিনী তুমি ৰাজাৰ ভাগিনী,
 ৰাজাৰ ৰমণী—
 কিয় হ'ল দুৰ্ভাগিনী তুমি ?

দুঃশলা । —

বোঁগ তুমি !
 প্ৰহৰী বশিত এই অশেষপুত্ৰ
 কি গাহেৰে সোমাল্যাহি তুমি ?

শ্রীকৃষ্ণ । — ভগৱান শঙ্কৰৰ প্ৰিয় শিষ্য মই,—
 শিৱৰ পৰম ভক্ত
 তোমাৰ স্বামীৰ প্ৰতি
 অৰ্জুনৰ পণ শুনি
 শঙ্কৰৰ কঁপিছে অন্তৰ,—
 সেইবাবে ভোলানাথে
 মঙ্গল কামনা কৰি তোমাৰ পতিৰ
 এই মহা অস্ত্ৰ দি পঠিয়ালে মোক,—
 লোৱা এই অস্ত্ৰ তুমি ।
 বিশ্বাসী কোনো এজন দূতৰ হাতেদি
 এই অস্ত্ৰ,
 পঠোৱা তোমাৰ পতিলৈ,—
 এই অস্ত্ৰ পালে তেওঁ
 নোৱাৰিব ধনঞ্জয়ে একোকে কৰিব ।

দুঃশলা । — (আচৰিত ব্যস্ততাৰে অস্ত্ৰ হাত পাতি লয় ।)
 দেৱ ।
 অতিকৈ কৃতার্থ হলো,—
 ভক্তাধীন শঙ্কৰ অত্যন্ত পদত
 কোটি কোটি প্ৰণিপাত মোৰ ।

ছঃ বৈশ্যী বাঃ শ্রীকৃষ্ণ । — যাও তেস্তে মই,—
 চতুৰ বিশ্বাসী চাই ভূত্য এজনক
 পঠোৱা পতিলৈ তুমি এই অস্ত্ৰ দি,—

দুঃশলা । — নিজে মই যাম অস্ত্ৰ লৈ,—

ছঃ বৈশ্যী বাঃ শ্রীকৃষ্ণ । — নাযাবা, নাযাবা তুমি নিজে,—
 নিজে তুমি গ'লে এই অস্ত্ৰ লৈ,
 নষ্ট হব অস্ত্ৰৰ প্ৰভাৱ ।

দুঃশলা । — নাযাও তেস্তে মই,
 পঢ়িয়াম আন এজনৰে ।

বঃ বৈশ্যী শ্রীকৃষ্ণ । — বিশেষ গতৰ্ক হৈ
 সূচতুৰ এজনক নিযুক্ত কৰিবা,—

মগত বাঁধিবা,
চক্ৰীহৰি পাণ্ডৱৰ প্ৰধান সহায় ।

(প্ৰস্থান ।)

দুঃশলা । —

নোৱাৰিলোঁ একোকে বুজিব,
মগত সন্দেহ হয়,—
সঁচাতেনে শিৱ দূত এওঁ ?—
নহয় বিশ্বাস মোৰ শিৱ দূত বুলি—
যিমান সময় তেওঁ আছিল ইয়াত,
পৰিত্ৰ ভাবৰ এটা শাস্তি লভিছিলোঁ ।
তেন্তে,
শ্ৰীহৰিয়ে নিজে আহি ছলি গ'ল নেকি ?
সিও অসম্ভৱ—
এনে পুন্য কৰা নাই মই,
তেওঁৰ অভয় পদ পাম দৰ্শন,—
যিহওক,—
দেৱকৃপা মঙ্গলৰ চিন ।
যাওঁ—
জগনীৰ হাতেৰেই অস্ত্ৰখনি
পঢ়িয়াও স্বামীৰ কাষক ।

(প্ৰস্থান)

(ছদ্মবেশেৰে শ্ৰীকৃষ্ণৰ পুনৰ প্ৰৱেশ)

শ্ৰীকৃষ্ণ । —

(নিজে নিজে) এতিয়াও নিশ্চিত হব পৰা নাই মই,—
দুঃশলাক দিয়া অস্ত্ৰখনি
যি পৰ্য্যন্ত আন কৌশলেৰে
নোৱাৰিম ফিৰাই আনিব,
নহম নিশ্চিত মই,—
কিমান দুখেৰে মই
অসংখ্য কৰ্তব্য লাগে কৰিব সাধন—
একফালে অৰ্জুনৰ
জয়দ্ৰথ বধ হেতু কঠোৰ প্ৰতিজ্ঞা,—
আনফালে,—

স্রোণাচার্য্য প্রতিবাদী তাত,—
 দুয়োজন সমভক্ত মোর,—
 দুয়োকে প্রতিজ্ঞা লাগে কবিব পূরণ ।
 আর এইফালে,
 দুঃশলাব অটল সঙ্কল্প,
 যুধিষ্ঠিরে ওচরত গৈ
 প্রাণতিকা কবিব পতিব,—
 যুধিষ্ঠিরে নিদিলে তিকা দান,
 সতীত্ব বলেবে রক্ষা কবিব পতিক,—
 উজু এই নহয় সঙ্কট,—
 যুধিষ্ঠিরে বর স্নেহ করে দুঃশলাক,—
 দুঃশলাব বৈধব্য যন্ত্রণা ভাবি
 নিবস্ত কবিব পাৰে
 অর্জুনক প্রতিজ্ঞা পৰা,—
 অর্জুনের লক্ষ লক্ষ ভীষণ প্রতিজ্ঞা
 ভঙ্গ হব পাৰে,—
 কিন্তু, নোরাবে নুগুনি তেওঁ জ্যোষ্ঠর আদেশ ।
 সেইবাবে,
 দুঃশলাব সাঙ্ঘনান বাবে
 দিনো এই গালা অস্ত্র,—
 এতিয়া,
 কৌদবদ দুতন বেশেবে
 নাগা অস্ত্র হদিব পাবিলে,—
 পূর্ণ হব সকলোনে পণ,—
 যাওঁ,—
 তাৰে চেষ্টা কৰোঁ গৈ এয়ে ।

তৃতীয় গর্তাঙ্ক

কৌবর শিৱিৰ—বণস্থলৰ একাঘ

শকুনি আৰু দুঃশাসনৰ প্ৰৱেশ ।

দুঃশাসন । — মামা, মামা,—

শকুনি । — কি বোপা ?

দুঃশাসন । — তেন্তে আজি দুয়ো মামা ভাগিনে মিলি সেই ভাঁমটোক শেষ কৰিম । কি কোৱা ?

শকুনি । — নিশ্চয়, নিঃসন্দেহে—

দুঃশাসন । — বাৰু মামা, তুমি তাক বৰ ভয় কৰা নেকি ?

শকুনি । — কোৱা কি ভাগিন ? মোৰ দৰে অসামান্য, অজেয়, অদ্ভুত বীৰ এজনে সেই মাংসপিণ্ড ডোখবক ভয় কৰিব ? ভয় কৰিবৰ আৰু ঠাই নাই ।—

দুঃশাসন । — মই কিন্তু ভাৰোঁ, তুমি তাক বৰ ভয় কৰা ।

শকুনি । — তুমিয়ে বা কি কম ভয় কৰা ? তুমি দেখোন তাক যমতকৈও বেছি ভয় কৰা ?

দুঃশাসন । — অৱশ্যে মিছা কথা নহয় । তাৰ সকলো কথা বিপৰীত ।

শকুনি । — বিপৰীততকৈও বেছি বিপৰীত । তাৰ প্ৰকাণ্ড শৰীৰটো এটা বিপৰীতৰ অৱতাৰ ।

দুঃশাসন । — যি আছে কপালত । আজি হয় তাকেই মাৰিম, নহয় নিজেই তাৰ হাতত মৰিম ।

শকুনি । — বোপা, তেনে পণ নকৰিবা । তুমি যে এজন মহাবীৰ, মই ভালকৈয়ে জানো । কিন্তু মাৰিম কথাটোৰ ঠাইত মৰিম কথাটোহে সঁচা হ'ব । ওৱা ! তাৰ গলৰ মাত শুনিলে পিলাইব সৈতে গোটেইটো শৰীৰ চমকি উঠে । তাক মাৰিম বুলি আগবঢ়াটো মৰিমৰে লক্ষণ । বোপা,

নাগুরাৰা, নাগুরাৰা, হঠাৎ তাৰ ওচৰ নাচাপিৰা ।

দুঃশাসন । — কোৱা কি মায়া ?

শকুনি । — ইচ্ছা কৰি নো কওঁ নে বোপা ! তাৰ চক্ৰ গতাৰ তেজ
ভয়ানক । তাকেটহ ভয় কৰেঁ ।

দুঃশাসন । — য'ক মায়া । পাছ কথাটলৈ আৱশ্যক নাই । আহা, যি
আছে কপালত—কামত লাগি যাওঁ গৈ ।

শকুনি । — ব'লা, যিমান দিন জী আছোঁ, তিমান দিন তো ৰেহাই
নাই ? তাৰ পাছ কেতিয়াও নেৰিম ।

(দুয়োৰো প্ৰস্থান)

দ্রোণৰ প্ৰৱেশ ।

দ্রোণ । — (নিজে নিজে)

আজি দহ দিন,—

কুৰুক্ষেত্ৰ সমৰ অনল

উন্মত্ত তেজেৰে,

জলিবৰ হল আজি দহ দিন,—

বিশ্বক তথা লগাই মহাশ্মা ভীষ্মই

অসীম শৌৰ্য্যেৰে যুদ্ধ কৰি,

পৰি আছে শৰৰ শয্যাতে ।

দুইদিন আজি মই

সেনাপতি কোৱৰ পক্ষৰ—

কিন্তু,

কিমান পলম আৰু সেই দিনটো ?

যিদিনা,

কৃষ্ণ-অৰ্জুনৰ সেই মধুৰ মিলন,

চকুৰ আগত লৈ

চাই চাই তেজিম ভীৰৱ ?

কেতিয়া আহিব সেই মাৰুদ্ৰ স্মৰণ ?

হবনে সোভাগ্য তেনেকুৱা গোৰ ?

নহব, নহব তেনে,—

জীৱনৰ শাস্তিময় সৰল বাটত

নিজে মই বহুই ধলোঁ দূৰৰ কণ্টক,—
 সপ্তৰথী লগ লাগি অন্যান্য বণেৰে
 নাশ কৰি নিৰ্দোষী শিশুক,
 বান্ধিলোঁ হেঙাৰ নিজে বুদ্ধি দূৰাবত,—
 অৰ্জুনৰ অন্তৰত দিহোঁ যি যন্ত্ৰণা,
 তাৰবাবে ভক্তাধীন বান্ধুদেৱে
 নিশ্চয় নিদিব মোক চৰণত ঠাই,—
 কিন্তু,
 একেটি আশাৰ স্থল আছে,—
 পাৰ্শ্ব মোৰ প্ৰিয় শিষ্য,—
 সৰু কালৰেই পৰা
 ওৰলৈকে ভক্তিমান তেওঁ ।
 সেইবাবে মই,
 আপোন পুত্ৰতকৈও
 স্নেহ কৰোঁ অৰ্জুনক ।
 অৰ্জুন, অৰ্জুন, ক্ষমা কৰা মোক,—
 পুত্ৰহন্তা বুলি মই,
 তোমাৰ কৃষ্ণক
 নকৰাবা মোলৈ বিমণ ০—
 প্ৰিয় শিষ্য !
 গুৰু হৈও নিচেই অজ্ঞান মই,—
 সেই বুলি নহবা বিমুগ্ধ ।
 তুমি মোৰ শিষ্য হৈও
 বিশ্বপতি শ্ৰীকৃষ্ণ চিৰলগাবীয়া—
 অন্তৰৰ ভাব মোৰ
 নিশ্চয় দেখিছা তুমি জ্ঞান দাপোণেৰে—
 নিচেই নিৰ্দোষী মই —
 পাপ-দাসত্বই মোক
 কলঙ্কিত কৰিছে ইম'ন ।
 পুত্ৰৰ শোকত যদি
 কৰা দোষী গুৰুক তোমাৰ—
 সোবা তেস্ত তোমাৰ সখিক—
 তেওঁ মাথোঁ বুজে মোৰ

অন্তরত যন্ত্রণা কিমান—

সেই যন্ত্রণার

পোষপি জুবারনৈকে

গুরু হৈও,

তোমার শরণাগত হলোঁ ;—

প্রিয় শিষ্য !

কর মোর মুক্তির উপায় !

ছোবদার গীত ।

কালেংড়া—তাল দহকুছি ।

হরি হে ! করিবা করুণা দয়াময়,

মই মূঢ় প্রাণী অধীনতা মানি

পাপকেহে মাথোঁ করিছোঁ আশ্রয় ।

তমু পাণ সখি অর্জুনক মই

দিছোঁ যি সন্ত্রণা নিবদয় হৈ,

সেই বুলি হরি. মোক কোপ রুবি

নহবা নির্দয় (অধমক কোপ করি তুমি নহবা নির্দয়)

(মই মহা অধবনী, তুমি নহবা নির্দয়)

(ভারি শত্রু বুলি, অধমক ভুলি

নাঁতরাবা মোক নিবদয় হৈ)

মই কদিছোঁ কাকুতি, খুজিছোঁ মুকুতি,

অস্তিত্ত যেন মোর গতি হয় ।

তোমাকো খাটিছোঁ প্রিয় শিষ্য মোর

যি যন্ত্রণা দিছোঁ আঘাতি অন্তর,

তোমাং সখীক নুভুলাবা মোক,

(মই নিরাশ্রয়)

(জ্ঞানহীন গুরু তোমার মই নিরাশ্রয়)

(পাপী কোনরূপ দাস মই মহা নিরাশ্রয়)

(অন্ধ গুরু মই, দয়াবান হৈ মুক্তির উপায়

দিয়া ধনঞ্জয়)

মই তোমার সাহসে করিছোঁ নির্ভর,

নহবা গুরুর প্রতি নিবদয় ।

(জয়দ্রথৰ বেগেৰে প্ৰৱেশ ।)

(নিজে নিজে)

জয়দ্রথ । —

হ'ল মোৰ প্ৰাণৰ সংশয়,

কি জানো কি হয় মোৰ সূৰ্য্য অস্ত গ'লে ।

কোনে মোৰ অন্তৰত কৈ দিয়ে যেন

—নাই তোৰ বন্ধা এইবাৰ—

অৰ্জুন কৃতান্ত তোৰ ।

হায় !

অকালতে জীৱনৰ সুখ-শান্তি এৰি

সপিৰ লাগিৰ প্ৰাণ পাৰ্থৰ হাতত ।

প্ৰাণৰ দুঃশলা মোৰ,

বিদায় কালৰ সেই

অশ্ৰুতৰা চকু দুটি আৰু

নেদেখিম এই জীৱনত ।

আহা !

পদুমী চকুত তোৰ

কি মধুৰ ৰস সানি

চাই চাই মোৰ ফালে দিছিলি বিদায়,—

নেদেখিম আৰু

সুধা সনা সেইখনি মুখ,—

প্ৰাণপুত্ৰ মণিভদ্ৰ মোৰ !

আনন্দ অমৃত ভৰা তোৰো মুখখনি

নাই আৰু দেখিবৰ আশা,—

তোৰেবাবে, মাত্ৰ তোৰেই কাৰণে,

ৰাখিছিলোঁ যি অন্তৰ স্নেহেৰে ভৰাই

সেয়ে আজি নাশ হব পাৰ্থৰ হাতত ।

তোৰে মুখ চাই চাই

কৰিছিলোঁ আনন্দৰ কল্পনা যিমান,

বুবিব সকলো আজি মৃত্যু সাগৰত,—

(সূৰ্য্যৰ ফালে চাই)হেৰা দিবাৰ ! মিনতি কৰিছা,

ৰাখা এই অধমক আজি,—

অস্তাচল এনা আজি তুমি,—

যেনেদৰে থাকি তুমি মধ্য আকাশত

বিলাইছা উদ্দীপ্ত কিরণ
 থাকা ঠিক তেনেদৰে বিশ্ব পোহৰাই—
 তেজোময় তোমাৰ দীপ্তিৰ
 চিকিমিকি পৰি যেন পাৰ্শ্বৰ চকুত
 নিদিয়ে দেখিব মোক,—
 নোহোৱা নিৰ্দ্দয় যেন ।
 তোমাৰ পৰাই দেৱ,
 লাভ কৰে জগতে জীৱন,—
 আজি তুমি অন্ত যোৱা বাবে
 নাশ হলে মোৰ দৰে ক্ষুদ্ৰ প্ৰাৰ্থী এটি,
 নহব নে কলঙ্ক তোমাৰ ?
 চোৱা দেৱ—
 (মৃত্যু-বিভীষিকা দেখি চকি উঠি)
 উহুহু—
 ইকি মূৰ্ত্তি ভয়ঙ্কৰ,—
 বিকট বদন মেলি
 কালান্তক অগ্নি শিখা লৈ দুচকুত
 বেগাই আহিছে মোৰ ফালে ।
 কোন তুমি ভীমদণ্ড লৈ
 ধৰিব আহিছা মোক ?
 কুৰুৰাজ ! কুৰুৰাজ !—
 ইকি দেখোঁ ?
 সহস্ৰ সূৰ্য্য আজি উঠিছে শূন্যত
 এক-দুই-তিনি-চাৰি—
 অসংখ্য—অসংখ্য—
 কোটি কোটি সূৰ্য্য জ্বলি আকাশ ভৰাই,—
 গ'ল—গ'ল—অলি গ'ল দুই চকু মোৰ,—
 ইকি !
 যেন একান্ত অন্ধ নুহিল জগত,—
 নিমাত—নিমাত—নিমাত সবলো—
 ইকি ! ইকি !
 পুনৰ উঠিল সূৰ্য্য, পুনৰ বুৰিল—
 উল্কাবৃষ্টি—উল্কাবৃষ্টি—নিফালে,—

উঃ । দক্ষ হ'ল নিখিল জগত,—
ক'লৈ যাওঁ । ক'ত গৈ লুকাওঁ,—
চাৰি ফালে দীপ্ত দাবানল ।
নাপাওঁ বিচাৰি পথ ।
ইকি ?

কোন তুমি গাণ্ডীৰ হাতত লৈ ?
অৰ্জুন ! নামাৰিবা, নামাৰিবা মোক,—
উঃ । তীব্ৰ শব—তীব্ৰ শব—
কুম্বৰাজ ? ব'কা কৰা—ব'কা কৰা মোক—

দ্রোণ । — ইকি সিদ্ধুপতি ?
উন্মাদ হৈছা তুমি প্ৰাণৰ ভয়ত ?
অৰ্জুনৰ শত্ৰু হল্য বুলি
হোৱা কিয় আতঙ্কত বিহ্বল ইমান ?
স্বিৰ হোৱা সিদ্ধুৰাজ !—
নাই ইয়াত অৰ্জুনৰ ভয় ।

জয়দ্রথ । — তৃতীয় পাণ্ডৱ ।
উপহাস কৰা কিয় ?
পৰিছেহি শত্ৰু বুলি হাতৰ তলত
কৰা কিয় স্বৰ্ণাৰে বিক্ৰপ ?

দ্রোণ । — ভীতব্ৰাস্ত বীৰ !
চোৱা চকু মেলি
নহওঁ অৰ্জুন মই,—
কিন্তু,
অৰ্জুনৰ অস্ত্ৰগুৰু দ্রোণাচাৰ্য্য মই,—

জয়দ্রথ । — সঁচানে আপুনি
অস্ত্ৰগুৰু দ্রোণাচাৰ্য্য ?—

দ্রোণ । — কিয় ?
দ্রোণাচাৰ্য্য বুলি,
হোৱা নাই অনুমান ?

জয়দ্রথ । — প্ৰভু !
চিনিবলোঁ ইমান পৰে,—

গুরু !

দয়া করি প্রাণবক্ষা করা মোর ?—

দ্রোণ । — নিশ্চিন্তে থাকা তুমি,—
পণ মই করিছোঁ যেতিয়া,
বক্ষা তুমি পবিবা নিশ্চয় ।
আহা এরে বণক্ষেত্রলৈ,—
বচিম' দুর্ভেদ্য ব্যুহ আজি,—
সুমুখাই তাব ভিতরত
নিরাপদে রাখিম তোমাক ।
সূর্য্য অন্ত যোরালৈকে
প্রাণপণ করিও পার্থই,
নোরাবিব সোমাব ব্যুহত ।

জয়দ্রথ । — গুরুদেব ।
তথাপিতো মনে মোর নামানে প্রবোধ ।
ক্ষণে ক্ষণে যেন
অর্জুনের উগ্র মুক্তি
দেখা পাওঁ চকুর আগত ।
যিমানে ফুরাও চকু,
পার্থময় দেখো সকলোতে ।

দ্রোণ । — অতিবিজ্ঞ ভয়র লক্ষণে এনেকুরা—
দৈর্ঘ্য ধরি
দিয়া এরে মনক উৎসাহ ।
নিশ্চয় বিফল হব অর্জুনের পণ ।

জয়দ্রথ । — প্রভু ।
আপোনার ভরষাতে তেত্তে
থাকিলোঁ নির্ভয় হৈ—
আপোনাতে প্রাণ মোব করিলোঁ অর্পণ ।
সময়ত বণ উল্লাসত
নোযোরা পাহবি যেন অধম শিষ্যক ।
(দুর্যোবে প্রস্থান)

চতুৰ্থ গৰ্ভাঙ্ক

যুধিষ্ঠিৰৰ শিল্পিৰ

(কৃষ্ণ-অৰ্জুনৰ প্ৰৱেশ)

- যুধিষ্ঠিৰ । — ভাই অৰ্জুন !
অনুবোধ এটা ৰক্ষা কৰা মোৰ,—
- অৰ্জুন । — সদায় প্ৰস্তুত দাদা—
- যুধিষ্ঠিৰ । — ভাই !
বৰ দুখ বাজিছে প্ৰাণত,—
কৌৰৱ-পাণ্ডৱ মিলি এশ পাঁচ ভাই আগি,—
তাৰ ভিতৰত মাত্ৰ এজনী ভগিনী ;—
এনেই তো পুত্ৰশোক
সকলোৰে দহিছে অস্তৰ,—
তাতে আৰু দিনে দিনে
আত্মীয় নাশৰ ৰাতৰিয়ে,
ভিলে ভিলে পুৰি নিছে
অস্তৰৰ স্তম্ভ ভাববোৰ,—
নিজেই বুজিছা তুমি,
পাইছা কিমান পুত্ৰ-শোকৰ যন্ত্ৰণা,—
ভাই—
প্ৰাণধন আৰ্জুনিক
কৌৰৱে কৰিলে নাশ অন্যায় ৰণেৰে,—
তাৰবাবে কি কৰিবা শাস্তিৰ বিধান ?
বিধাতাৰ ইচ্ছাতেই জন্ম লাভ কৰি
বিধাতাৰ ইচ্ছাতেই পুনু গুচি গ'ল ;—
বিধাতাৰ ওপদত কি আছে বিধান ?
তাৰবাবে,
পুত্ৰ শোকাকুল হৈ
কিয় আৰু জালি দিয়া শোকৰ অগণি ?
ভাই ধনঞ্জয় !

পুত্রব শোকত
 দণ্ড হোৱা এই অন্তবেবে,
 যিদবে সহিবা তুমি
 চকুৰ আগত লৈ
 দুঃশলাৰ বৈধব্য যন্তণা ?
 ভাই ! চিৰদিন বাধ্য তুমি মোদ,—
 এবি দিয়া,
 জয়দ্রথ বধব প্রতিজ্ঞা !

শ্রীকৃষ্ণ । — ভাল কথা ধৰ্ম্মৰাজ !
 ধনগুণে নিশ্চয় পালিব আদেশ তোমান,—
 তৃতীয় পাণ্ডৱ !
 নাই প্রযোজন তেস্তে সমব সাজত,—
 কৰা আয়োজন এৱে চিতা সাজিবন,—
 সকলোৱে দেখক বিশ্বন,
 প্রতিজ্ঞা বিমুখ হৈ পাৰ্থ মহাবীৰ
 আত্মহত্যা কৰে আজি চিতাব অগ্নিত,—
 দলিয়াই পেলোৱা গাণ্ডীৰ
 সো গাণ্ডীৰ অতন তলিত,—
 (ভীমৰ প্রৱেশ)

ভীম । — কিয় কৃষ্ণ !
 কিয় লাগে গাণ্ডীৰ পেলাব
 দলিয়াই গিহুৰ বুকত ?

শ্রীকৃষ্ণ । — ধৰ্ম্মৰাজৰ আজ্ঞা পালন হেতু,—

ভীম । — পুত্রব শোকত হেনো
 ক্ষিপ্ত হ'ল ধৰ্ম্মৰাজ আজি ?

শ্রীকৃষ্ণ । — মাজুদাদা, হোৱা নাই ক্ষিপ্ত ধৰ্ম্মৰাজ,—
 কিন্তু, জয়দ্রথ বধ হলে
 দুঃশলাৰ বৈধব্য বেষ
 কি গতেবে বৰ চাই চকুৰ আগত—
 তাকে ভাবি ধৰ্ম্মৰাজ আকুল, অধীৰ ।

ভীম । — ধৰ্ম্মৰাজ !

পুত্ৰহস্তা শতুৰৰ কাৰণে ভাবিছা
 উত্তৰাৰ বৈধব্য পাহৰি .
 কিয় তেস্তে আছা তুমি সংসাৰ ক্ষেত্ৰত ?
 কিয় তেস্তে জ্বালি এই সমৰ অনল
 ঢালি দিছা লক্ষ লক্ষ প্ৰাণীৰ আহুতি ?
 তোমাৰে আদেশ মানি
 ৰাজ্যনাশ, বনৰাস, অজ্ঞাতবাস, জতুগৃহ দাহ,
 ভুগি আছোঁ অশেষ যন্ত্ৰণা,—
 ভুগিছে পত্নীয়ে কত ষ্ণিত লাঞ্ছনা ;—
 আজি আৰু তোমাৰে অজ্ঞাত
 প্ৰতিজ্ঞা বিমুখ হৈ তৃতীয় পাওৰে,
 নাশিব জীৱন নিজে চিতাৰ অগ্নিত ;—
 ভাল কথা,
 নিকটকে কোৱৰব ৰাজ্যলাভ হব ।
 তেস্তে ভাই অৰ্জুন !
 কৰা আয়োজন চিতা গাতিবৰ,—
 হোৱা সাজু মৃত্যুৰ কাৰণে,—
 দাদাৰে আদেশ মানি
 নিৰ্মাতে ভুগিছা কিমান যন্ত্ৰণা,—
 আজি আৰু তেওঁৰে আদেশ মতে,
 ভগ্ন হৈ চিতাৰ অগ্নিত
 যন্ত্ৰণাৰ কৰা অৱসান ।
 যুধিষ্ঠিৰ । — (নিজে) ভীষ্মৰ বাবেই মই শক্তিত সন্দায়,—
 ভাই বৃকোদৰ !
 যন্ত্ৰণাৰ মূল বুলি তোমাৰ দাদাই
 ক্ৰুদ্ধ তুমি হৈছা ইমান ?
 ধ'ক তেস্তে অপূৰ্ণ ইচ্ছা মোন,—
 ভীষ্ম । — অপূৰ্ণ থাকিব কিয় তোমাৰ ইচ্ছা ?
 জয়দ্রথ বধিব
 নাই আৰু প্ৰমোজন ;—
 স্নেহৰ অৰ্জুন !
 পালা তুমি দাদাৰ আদেশ,—

- এবি দিয়া প্রতিজ্ঞা তোমাব,—
 প্রাণাহতি দিয়া আজি চিতাব অগ্নিত,—
 চিতাগ্নিত তোমাব বিনাশ দেখি
 পাহবক ধর্ম্ববাজে অভিমন্যু শোক ।
- যুধিষ্ঠির । —
 প্রাণাধিক বুকোদন,
 কিয় কবা বিক্রপ ইমান ?
 ভাই !
 জয়দ্রথ বধব কারণে
 যেতিগাই দানিছে শঙ্করে
 পাশুপাৎ অস্ত্র অর্জুনক,—
 দুঃশলাব বৈধব্য ভাগ্য
 নিয়তির অঞ্চল বিধান বুলি
 তেতিগাই বুজিছে। গঠিক ।
- ভীম । —
 সি কি ধর্ম্ববাজ ?
 স্তম্ভদ্রাবে বৈধব্য যন্ত্রণা
 নিয়তির অঞ্চল বিধান,—
 দুঃশলাব হব কিয় ?
 সিন্ধুপতি জয়দ্রথ
 মহাবন্ধু আপোনাব,—
 সেইবাবে জয়দ্রথে কালিব বণত
 আর্জুনিক নাশ কবি অন্যায় ছলেবে
 স্মৃগ দিছে তোমাব প্রাণত,—
 কিদবে গহিবা তুমি
 দুঃশলাব বৈধব্য যন্ত্রণা ?
- যুধিষ্ঠির । —
 কৃষ্ণ ! কৃষ্ণ ।
 শুনা ভাই ভীমন বিক্রপ,—
- শ্রীকৃষ্ণ । —
 মাজুদাদা ক্ষান্ত হোনা—
 তোমাব কথাত
 ধর্ম্ববাজে অন্তনত
 মর্শ্বাস্তিক পাইছে বেদনা,—
- ভীম । —
 কিমান সহিম কৃষ্ণ ?
 বি শঙ্করে অন্যায় বণত কালি

বিনাশিছে প্রাণের পুত্রক,
 তারবাবে ইমান দয়ালু -
 নহয় নে অসহ্য প্রাণত ?
 ধর্মরাজ ! দাদা !
 নোরাধা সহিব যদি ভীমের বিক্রপ,
 আনন্দ মনেরে তেস্তে
 পার্থক আদেশ দিয়া
 বিনাশিব জয়দ্রথ পাশগুণ প্রাণ ।
 যুধিষ্ঠির । — ভাই ধনঞ্জয় !
 আনন্দেব দিলেঁ অনুমতি,—
 কৃষ্ণের সন্মতি আর পবামর্শ লৈ
 জয়দ্রথ বধ হেতু কবা আয়োজন ।
 শ্রীকৃষ্ণ । — মধ্যম দাদা,
 হৈছে নে বাসনা পূরণ ?—
 অগ্রসর হোরা এরে কুব্জক্ষেত্রলৈ,—
 যোরা ধর্মরাজ, সোমোরা শিবির,—
 আহা সখি !
 কবেঁ গৈ সমর উদ্যোগ ।
 (সকলোবে প্রস্থান)

তৃতীয় অঙ্ক

প্রথম গর্তাঙ্ক

শকত ব্যুহৰ সম্মুখ

(বণ-সজ্জাবো দ্রোণ ।)

দ্রোণাচাৰ্য্য। — (নিজে নিজে) দীৰ্ঘবন্ধু হবি !
নিজ ধৰ্ম্ম ত্যাগী বুলি মোক
নিদিবা নে প্রতিজ্ঞা পালি ?
ভক্তিৰ চন্দন সানি অস্তৰ-দেশত
তোমাকে দেখোন মই পূজিছোঁ সদায় ?
দিবানে কবিব মোক প্রতিজ্ঞা পালন ?
পাৰ্বিনে নিষ্ফলিব অৰ্জ্জুনৰ পণ ?
(দৰত কৃষ্ণাৰ্জ্জুনক দেখি) ইকি দেখোঁ !
আহা !

ভূৰনমোহন ৰূপ লৈ
কৃষ্ণাৰ্জ্জুন আহিছে দেখোন ?
(কৃষ্ণাৰ্জ্জুনৰ প্ৰৱেশ)
আহা মোৰ প্ৰিয় শিষ্য ধনঞ্জয় !
আহা জগন্নাথ !

অৰ্জ্জুন । —
গুৰুদেৱ ! প্ৰণিপাত কৰোঁ চৰণত—
পুত্ৰশোক প্ৰপীড়িত অধম শিষ্যব
লোৱা আজি অস্ত্ৰৰ পৰীক্ষা,—
গুৰুদেৱ !
শুনিছোঁ সখিব মুখে—
জয়দ্ৰথ পুত্ৰহত্যা মোৰ ;—

সেইবাবে কবিছোঁ প্রতিজ্ঞা,—
 সূর্য্যাস্তৰ আগতেই াজি
 নাশিম সিদ্ধুবাজক,—
 গুৰুদেৱ !
 কৃপা কৰি অধমক দিয়া আশীৰ্ব্বাদ
 হয় যেন প্রতিজ্ঞা পালন মোৰ ।

দ্রোণ । —

প্ৰিয় শিষ্য !
 আশীৰ্ব্বাদ কবিছোঁ তোমাক,
 লাভ কৰা বিজয় গৌৰৱ,—
 তোমাৰ প্রতিজ্ঞা শুনি,
 জয়দ্রথে মাগিছে আশ্ৰয় মোৰ,—
 আশ্ৰিতক আশ্ৰয় নিদিয়া
 ধৰ্ম্মৰ বিৰোধী কাম,—
 সেইবাবে,
 কবিছোঁ প্রতিজ্ঞা ময়ো,
 সূর্য্যাস্তৰ আগতে কোনেও
 নোৱাৰিব বিনাশিব সিদ্ধু নৃপতিক ;—
 প্ৰিয় শিষ্য !
 নিজৰ শক্তিকে এৱে
 চেষ্টা কৰা প্রতিজ্ঞা বন্ধাব ।

অৰ্জ্জুন । —

আহাঁ তেস্তে গুৰুদেৱ !
 দেখক সখিয়ে, দেখক জগতে,
 গুৰুশিষ্য সমবত কাৰ পৰাজয় ।
 (দুয়োবো যুদ্ধ ।)

শ্ৰীকৃষ্ণ । —

(নিজে নিজে)
 আচাৰ্য্যাই ভাবিছে মনত,
 অৰ্জ্জুনক বণত নিযুক্ত বাপি,
 কোনোমতে কটাব সময়,—
 বুজা নাই সখিয়ে কিন্তু আচাৰ্য্যৰ ভাব,—
 (অৰ্জ্জুনলৈ চাই) সখি !
 প্রতিজ্ঞাৰ কথা আছেনে মনত ?

- অসংখ্য শত্রুক দলি
কেতিয়া কবিবা তুমি প্রতিজ্ঞা পূরণ ?
ক্ষান্ত হোৱা সম্ভবত এবে,—
- অৰ্জুন । — (ইঙ্গিত বুজি) গুৰুদেৱ ! যাওঁ এৱে—
আন সময়ত তেস্তে পূৰ্ণ হব বণন আকাঙক্ষা,—
- দ্রোণ । — যুদ্ধবীৰ্য্যত এয়েনে তোমাৰ ?
- অৰ্জুন । — ক্ষমা কৰা গুৰুদেৱ—
(কৃষ্ণাৰ্জুনৰ প্ৰস্থান । ভীমৰ প্ৰৱেশ ।)
- ভীম । — গুৰুদেৱ ।
প্ৰণিপাত কৰোঁ চৰণত,—
- দ্রোণ । — জয় হক তোমাৰ ধীমান,—
- ভীম । — গুৰুদেৱ !
ধৰা অস্ত্ৰ ততালিকে,—
ছিন ভিন হিয়া মোৰ শোকৰ হেঁচাত,—
দৈৱ আশীৰ্ব্বাদ লাভি
বধিছা শিশুক কালি সপ্তবথী মিলি,—
বাৰ বাৰ কবি চেষ্টা,
দৈৱ বিপাকত,
বাবে বাবে হৈছে পৰাজিত,—
কিন্তু গুৰুদেৱ ।
দিম আজি সমুচিত প্ৰতিফল তাৰ,—
যি সকল ক্ষত্ৰিয় গ্লানিয়ে
অস্ত্ৰহীন অৱস্থাত অন্যায় বণেবে,
আৰ্জুনিক বিনাশিছে কালি,—
আজিৰ বণত,
এটা এটাকৈ সিহঁতৰ
হৃদপিণ্ড উভাৰি আনিম ।
- দ্রোণ । — বৰ তুট হলে তোমাৰ কথাত,—
তাতোকৈও তুট হম,
কাৰ্য্য যদি হয় কথা মতে,—

- ভীম । — বৃকোদৰ বাক্যবীৰ নহয় অকল,—
 দ্রোণ । — হোৱা তেস্তে বণ স্লাগিত,—
 ভীম । — হোৱা সাৱধান (বলেৰে গদাঘাত)
 দ্রোণ । — ধন্য শিক্ষা—
 (যুদ্ধ কৰি কৰি দুয়োৰো প্ৰস্থান)

দ্বিতীয় গৰ্ভাঙ্ক

ৰণস্থল

(এফালৰ পৰা সাত্যকি, ভূবিশ্ৰবা, ধৃষ্টদ্যুম্ন, কৃপাচাৰ্য্য, আৰু এফালৰ পৰা কৰ্ণ
 আৰু আন বীৰ সকলৰ যুদ্ধ কৰি কৰি প্ৰৱেশ ।)

- অৰ্জুন । — আহাঁ মহাবতী !—
 অস্ত্রত বীৰত্ব হেনো
 দেখুৱালা কালিৰ বণত,—
 লোৱা আজি পৰিচয় তাৰ,— (শব মাৰে)
 কৰ্ণ । — পৰিচয় ?
 পুত্ৰৰ কামত গৈ
 নিজে নিজে পাবা পৰিচয়,—
 অৰ্জুন । — বীৰকুল গুণানি কৰ্ণ !
 সপ্তবতী একেলগে আক্ৰমণ কৰি,
 অন্যায় বণেৰে কালি,
 নিবস্ত্ৰ শিঙক বধি
 নাৰকী কলঙ্ক লেপি ক্ষত্ৰিয় কুলত,
 এতিয়াও লাজ পোৱা নাই,—
 বীৰত্বৰ পৰিচয় এয়ে তো তোমাৰ ?

খুজিছিল তুমিয়ে এদিন
 একমাত্র বথ লৈ সমর জিনিব,—
 সেইবাবে হেনো,
 মৌল বছরীয়া শিশু
 পাইছিল সমান যুজাব ?
 ছিঃ ছিঃ কর্ণ !
 'ষিণ লাগে দেখিলে তোমাক,—
 কি কম কর্ণ !
 আছিলেঁ দূৰত—
 নহলে পাষণ্ড,
 সপ্তবথী স'তে
 গোটেই পাণ্ডৱ কুল
 চূর্ণ কবি পেলানোহেঁতেন ।

কর্ণ । — জানো মই ধনঞ্জয় বীরত্ব তোমাব,—
 চাওঁ মই আজি তান শেষ পৰিচয় ;—
 অস্ত লোৱা ধনঞ্জয় ! আত্মবক্ষা কৰা— (শব মাৰে)

অৰ্জুন । — পুত্ৰহস্তা ঘৃণিত পামৰ !
 নাই আজি নিস্তাৰ তোমাব ।
 (দুয়ো যুদ্ধ কৰে আৰু কর্ণই পলায় ।)
 ছিঃ ! ছিঃ ! ছিঃ !
 ক'লৈ পলোৱা কর্ণ ?—
 নোলোৱানে অৰ্জুনৰ শক্তিৰ চিনাকি,—
 পলোৱা—পলোৱা—
 পলোৱা শত্ৰুক শব নাহানে পাৰ্দই,—
 আজি হক,— কালি হক—
 সমুচিত শিক্ষা পাবা পাৰ্খৰ হাতত ।
 (দুর্যোধনৰ প্ৰৱেশ ।)

দুৰ্যোধন । — (সেনা সকললৈ)
 শুনা, শুনা, গুজাবসকল,—
 নিষতিৰ লিপি,
 অৰ্জুন নিধন হব আজিৰ বণত,—

নপলাবা কোনোজনে,—
নিপিন্ধিবা কপালত কলসৰ ফোঁট,—
প্রাণপনে বণ কৰা সকলো সেনাই,—

অৰ্জুন । — আহাঁ কৰুপতি ?
আগিছোঁ উচিত অস্ত্র
কৰোঁ বুলি তোমাক সাক্ষাৎ,—

দুর্যোধন । — অস্ত্ৰবত পুত্ৰ শোক
বৰকৈ বাজিছে হেনো ?

অৰ্জুন । — পুত্ৰশোক কেনেকুৱা
বুজাম অন্ধবাজক আজি,—

(যুদ্ধ কৰি দুয়োৰো প্ৰস্থান । বেগেৰে দ্ৰোণৰ প্ৰৱেশ ।)

দ্ৰোণ । — (নিজে নিজে) মহা শঙ্কা উপস্থিত আজি,—
ভুবিশ্ৰৱা মহাবীৰ আদি
সংখ্যাহীন কুৰুসেনা পৰিছে বণত,—
কোনফালে চাওঁ মই অকলে অকলে ?
পাৰ্থৰ শৰৰ বিদ্যুৎ শিখাত
পৰিছে সকলো সেনা পতঙ্গৰ দৰে,—
বৃকোদৰে বজ্ৰ আঘাতেৰে
উৰাইছে কুৰুসেনা তৃণ খণ্ড যেন,—
সোৱা !—
যুজিছে পুত্ৰই মোৰ কেনে বিক্ৰমেৰে,—
কৰা পুত্ৰ ! কৰা বণ মহা উল্লাসেৰে,—
তিলমানো নলবা বিৰাম,—

(প্ৰস্থান ।)

তৃতীয় গর্তাঙ্ক

বগম্বলী

(এফালৰ পৰা কৃষ্ণ-অৰ্জুন আৰু আনফালৰ পৰা অশ্বথামাৰ প্ৰৱেশ।)

অশ্বথামা । — শস্ত্ৰক অপেক্ষা কৰা বখী !
যুজিম তোমাৰ স'তে
আনন্দেৰে তৃপ্তি পলুৱাই,—

অৰ্জুন । — গুৰুপুত্ৰ !
কিভাবে আহিলা তুমি পাৰ্থৰ আগত ?
নাজানানে,
অৰ্জুনৰ হতাশন কিমান তেজাল ?
মনত আশঙ্কা হয়,
কিজানিবা গুৰুদেৱে পায় পুত্ৰশোক !

অশ্বথামা । — এৰা গৰ্ব্ব পাণ্ডৱ নন্দন,—
পণ মোৰ—
অৰ্জুনৰ নাম আজি কৰিম বিলোপ ।

অৰ্জুন । — ভাল কথা বীৰ,
হওক পৰীক্ষা তেন্তে অস্ত্ৰৰ আগত ।
(যুদ্ধ কৰে। যুদ্ধত পৰাস্ত হৈ অশ্বথামা পলায়।)

শ্ৰীকৃষ্ণ । — (অৰ্জুনৰ প্ৰতি)
অসামান্য বীৰ তুমি মহী মণ্ডলত,—
আচৰিত শিকিছা কোশল।—

(কৃষ্ণ-অৰ্জুনৰ প্ৰস্থান। ধৃষ্টদ্যুম্ন আৰু সহদেৱৰ প্ৰৱেশ)

ধৃষ্টদ্যুম্ন । — তাকেই ভাবিছোঁ মই—
কিদৰে পূৰণ হব অৰ্জুনৰ পণ !

সহদেৱ । — কি চিন্তা কৰিছা তুমি ?
শ্ৰীকৃষ্ণ সাৱথি যাৰ,

অসাধ্য কি তাৰ ?

চোৱা সৌ অৰ্জুনক বমৰ ক্ষেত্ৰত
শোভে কেনে দ্বিতীয় ভাস্কৰ যেন।

ধৃষ্টদ্যুম্ন । —

সঁচা কথা কণিষ্ঠ পাণ্ডৱ।
পৃথিবীত নাই বীৰ পাৰ্থৰ সমান,—
তথাপিতো শঙ্কা হয়,—
চোৱা, চোৱা,—
কিমান শত্ৰুৱে আহি
বেঢ়ি ধৰিলেহি অৰ্জুনক,—

সহদেৱ । —

নকৰিবা শঙ্কা,—
চোৱাচোন,
পাৰ্থই আকাশ ছাটি নিক্ষেপিছে শৰ,—
পলাইছে শত্ৰু সেনা শিয়ালৰ দৰে ;—
আৰু চোৱা সৌ—
অগ্নিবৰ্ণ বধৰ মাঘত—
অচেতন কৰ্দবীৰ,—
বধ লৈ পলাইছে বেগেৰে সাৰথি ;—
সোৱা চোৱা পাৰ্থৰ শৰত
অশ্বখামা বীৰৰ দেহত
বাগবিছে শোণিতৰ ধাৰ।

ধৃষ্টদ্যুম্ন । —

চোৱা, চোৱা,—
বিষম সঙ্কট যেন উপস্থিত হ'ল,—
পুত্ৰৰ দুৰ্গতি দেখি,
আহিছে আচাৰ্য্য সোৱা
আঙুৱাই পৱন বেগেৰে,—

সহদেৱ । —

আচৰিত শিক্ষা,—।
চোৱা বীৰ।
আচাৰ্য্যৰ কি হ'ল দুৰ্গতি,—
গুৰু বুলি নিদিলে অলপো ক্ষমা,—
কাটিলে ধনুৰ গুণ কেনে কৌশলেৰে,—

ধৃষ্টদ্যুম্ন । —

চোৱা, চোৱা,

তুলি ললে ধনু পুনু ভীষণ ক্রোধেবে,—
 গুরু-শিষ্যে লাগি গ'ল তুমুল সংগ্রাম,—
 সহদেব । — আহাঁ বীর ।
 দুয়ো মিলি বিনাশো শত্রুক,— (দুয়োবে প্রস্থান)

গদাযুদ্ধ করি ভীম আক দুঃশাসনর প্রবেশ)

ভীম । — দুঃশাসন ! কলঙ্ক কুবলুদেব,—
 নাই তোব বক্ষা আজি,—
 কলঙ্কিত হৃৎপিণ্ড তোব
 বিদারিম আজি,—
 হব মোব প্রতিজ্ঞা পূরণ ।

দুঃশাসন । — দাস্তিক !
 কদাপিতো নকসিবি কল্পনা মনত,
 শুনি তোব অসার গর্জ্জন,
 অস্ত্রবত ভয় পাম মই,—

ভীম । — আহ তেস্তে নবাবধম—

(দুয়োবো অসি যুদ্ধ আক দুঃশাসনর অসি কাটি
 ভীমে দুঃশাসনর হাতত ধবে ।)

এইবার কি কনিবি ?—
 মহাপাপী দুঃশাসন ।
 আগর যিমান তোব ঘৃণ্য আচরণ
 স্মৃতিলৈ টানি আনি
 লম আজি শেষ প্রতিশোধ,—
 ক'ত আছা পতিব্রতা পাঞ্চালী স্তম্ভদী,
 হাঁছি হাঁছি চোরা আজি
 পাষণ্ডর কুকর্ষর পবিধাঙ্গ,—
 মিলিছে স্বয়োগ আজি,—
 পাপীর স্পর্শত হোরা অপরিহৃত খোপা,
 বুকব তেজেবে তাব স্নানস্তিত করি
 হোরা আহি বিধ্ব-বিমোহিনী—

(দুঃশাসনক ববিবলৈ অসি তুলি ধবে)

- দুঃশাসন । — ভীম ! এৰি দিয়া মোক,—
বৰ ইচ্ছা অন্তৰত মোৰ
কুবক্ষত্ৰ সমৰৰ দেখোঁ পৰিণাম,—
- ভীম । — (অটহাঁহিৰে) —কুবক্ষত্ৰ সমৰৰ এয়ে পৰিণাম,—
(দুঃশাসনক তলত পেলাই লৈ বুকত অস্ত্রাঘাতৰ উদ্যোগ)
- দুঃশাসন । — আহাঁ ! শেষ হ'ল প্ৰাণৰ আকাঙক্ষা,—
(বেগেৰে অশ্বখামা আৰু কৰ্ণৰ প্ৰৱেশ)
- কৰ্ণ । — গুৰুপুত্ৰ ! হান্ধা অস্ত্ৰ, হান্ধা অস্ত্ৰ,—
কৰে হেনো গৰ্বনাশ ভীমে,—
(ভীমলৈ দুয়ো শৰ মাৰিব ধৰে)
- ভীম । — (দুঃশাসনক এৰি দি)
আহঁ তেন্তে,
একেলগে সকলোকে চূৰ্ণ কৰি থওঁ,—
(অশ্বখামা, কৰ্ণ, দুঃশাসনৰ লগত অসিযুদ্ধ কৰি কৰি প্ৰস্থান)

— — —

চতুৰ্থ অঙ্ক

প্ৰথম গৰ্ভাঙ্ক

মায়া কুঞ্জ

(মায়া-সখীসকলৰ গীত)

গীত

মিলন মাধুৰী জিলিকাওঁ আহা আহা প্ৰাণ লগৰী,
কুঞ্জ আমোদি নাচি নাচি তোৰোঁ প্ৰেমৰ লহৰী,—

মধুৰ কুঞ্জ উঠিব হাহি

পমিৰ আমাৰো হিয়া পাহী

লয়লাসে যাম ভাহি ভাহি,—

আমাৰ লগতে প্ৰেমিকো ভাহিব বিবহ বেদনা পাহৰি ।

(মায়া আৰু শ্ৰীকৃষ্ণৰ প্ৰৱেশ)

শ্ৰীকৃষ্ণ । —

দেৱী ! জানা তুমি—

গোলোক তিয়াগি নামিচো ধৰাত

কৰিবলৈ কি কাৰ্য্য সাধন,—

মাত্ৰ মোৰ প্ৰাণ সন ভকতৰ বাবে ।

শুনা মায়া কুহকিনী—

ভক্তবাণী কেতিয়াও নহৰ বিয়ল,—

সাগৰ শুকাব, সূৰ্য্যও থহিব,

দৃশ্যমান বিপুল জগত—

গুড়ি হৈ মিলি যাৰ শূন্যৰ লগত,—

তথাপি নহৰ মোন ভকতৰ

প্ৰতিজ্ঞা লংঘন,—

তথাপিভো হন যদি,

নিশ্চয় জানিবা মায়া,
তেতিয়াই ব্রহ্মাণ্ড হব সৰ্ব্বনাশ ।

মায়া । — প্রভু !
চিৰদিন ভক্তপ্রিয় তুমি,—
এনে কাম নাই জগতত,
করিব নোরাবা তুমি ভক্তের কাৰণে,—
দিয়া মোক আদেশ মুৰাবি,
কি কাম সাধিম মই ?

শ্রীকৃষ্ণ । — কুহকিনী ।
অনুভব করিছোঁ মনত,
বীৰেন্দ্র পার্থই যেন
নোরাবিব প্রতিজ্ঞা পালিব,—
সেইবাবে আশঙ্কিত মই ;—
সেইবাবে দেবী !
মনত গুণিছোঁ,—
ছলনাবে রক্ষা করোঁ। অর্জুনের পণ ।
মহামায়া ! তুমি শক্তিশ্রবী,
লাগে মোক সহায় তোমার,—
কবা দেবী, কবা মোর উপকার
পণ রক্ষা হক মোর ভক্ত অর্জুনের ।

মায়া । — কি আদেশ করিবা দাসীক,
কোরা বমাপতি !
আনন্দেবে করিম পালন,—

শ্রীকৃষ্ণ । — বেলা এতিয়া তৃতীয় প্রহর,
একপদ বাকী মাত্র সূর্য্য অন্তলৈকে,—
এই সময়তে তুমি মায়াব ভালবে,
চাকি ধোঁরা সূর্য্যক,—
সকলোরে বুজে যেন, সন্ধিয়া নামিল বুলি,—

মায়া । — নাৰায়ণ ।
ইযাতে হবনে তযু বাসনা পূরণ ?

শ্রীকৃষ্ণ । — তেনেই নিশ্চিত হম মই—

সফলিৰ ভক্তৰ প্ৰতিজ্ঞা ।

মায়া । — সূৰ্য্য কেতিয়া মুক্ত হব ?

শ্ৰীকৃষ্ণ । — পাঞ্চজন্য বজাম যেতিয়া,
কাৰ্য্যসিদ্ধি হ'ল বুলি,
তেতিয়াই সামৰিবা মায়া আৱৰণ,—

মায়া । — সাৰোগত তোমাৰ আদেশ ।

শ্ৰীকৃষ্ণ । — পলম নকৰা তেহে,—
সোণকালে কৰা গৈ সূৰ্য্য আৱৰণ,—

মায়া । — প্ৰণাম কৰিছোঁ প্ৰভু বাজিব পদত ।
(শ্ৰীকৃষ্ণৰ প্ৰস্থান)

সঙ্গিনীগকল,

গোৱা সকলোৱে মিলি

“জয় বিশ্বপতি শ্ৰীকৃষ্ণৰ জয়”

সঙ্গিনীগকল । — “জয় বিশ্বপতি শ্ৰীকৃষ্ণৰ জয়”
(সকলোৱে প্ৰস্থান)

দ্বিতীয় গৰ্ভাঙ্ক

(জয়দ্ৰথ, দূৰ্য্যোধন, শকুনি, কৰ্ণৰ প্ৰৱেশ)

পিচত শ্ৰীকৃষ্ণৰ প্ৰৱেশ)

কৰ্ণ । — আহক যদুপতি !

দূৰ্য্যোধন । — (নিজে নিজে) সখি কি ভুল ।
কৃষ্ণক আৰ “আহক যদুপতি” বুলি মাতিলে ।

শ্ৰীকৃষ্ণ । — মহামানী, মহাবাজাৰিৰাজ দূৰ্য্যোধন ! পৃথিৱীত আপুনি
মহা ভাগ্যৱান । বিনাযুদ্ধে আপোনাৰ প্ৰবল শত্ৰু অৰ্জুন
আজি মৃত্যুৰ মুখত পৰিল । বাজেদ্ৰ ! শুভদাতা বিধি
আজি আপোনাৰ কাণে স্বপ্নসন্ম ।

দুৰ্য্যোধন । — কি কলা কৃষ্ণ ! তোমাৰ মুখত আজি আচৰিত কথা শুনিলাঁ । সকলোৱে জানে, তুমি জানা, দুৰ্য্যোধন মহাপাপী, মহা পামৰ — ধৰ্ম্মযুদ্ধত দুৰ্য্যোধনে শাস্তি পাব, বিজয়ী পাণ্ডৱ পৃথিৱীৰ ৰাজা হ'ব । বিশেষকৈ, তুমি পৰম ধাৰ্ম্মিক । সেইবাবে ধৰ্ম্মপ্ৰাণ পাণ্ডৱৰ লগ লাগি অধাৰ্ম্মিক ৰাজা দুৰ্য্যোধনক সৰংশে নাশ কৰিবলৈকে সঙ্কল্প কৰিছিল। আজি তেনেহলে অধৰ্ম্মৰ জয় আৰু ধৰ্ম্মৰ ক্ষয় বুলি কৈছা কিয় ?

শ্ৰীকৃষ্ণ । — মহীপাল ! বাস্তৱতে মোৰ তেনেকুৱাই বিশ্বাস আছিল । কিন্তু কুটিল কালৰ মাহাত্ম্যত দেখোন আজি সকলো বিপৰীত হ'ল ।

দুৰ্য্যোধন । — কৃষ্ণ ! ৰাজা দুৰ্য্যোধন পাপী, অধাৰ্ম্মিক বুলি এতিয়াও তোমাৰ বিশ্বাস আছেনে ?

শ্ৰীকৃষ্ণ । — সম্পূৰ্ণ বিশ্বাস আছে মহাৰাজ ।

শকুনি । — তোমাৰ বিশ্বাস হলেনো হানি হ'ল কি ? জগতৰ লোকে দেখক, পৰম ধাৰ্ম্মিক ৰাজা দুৰ্য্যোধনৰ ধৰ্ম্মফলত অধাৰ্ম্মিক ৰাজা যুধিষ্ঠিৰৰ সহোদৰ ধনঞ্জয়ে আজি নিজে সজা চিতাৰ জুইত পৰি মৰিবলৈ ওলাইছে । ভাল হৈছে—বোপাই, নিজৰ ফালত নিজে পৰিছে ।

কৰ্ণ । — ৰাস্ত্ৰদেৱ ! এতিয়া কি ভাবি ইয়ালৈ আহিছে ?

শকুনি । — বুজা নাই ! সখিৰ প্ৰাণ ভিক্ষা কৰিবলৈ,—

শ্ৰীকৃষ্ণ । — সৌৰল ! সখিৰ প্ৰাণ ভিক্ষা কৰিবলৈ অহা নাই । সখিয়ে চিতাগ্নিত প্ৰাণ বিসৰ্জ্জিব, সেই শুভ বাতৰি দিবলৈহে আহিছে । তোমালোক সকলোৱে তাত উপস্থিত থাকিলে তেওঁৰ সত্যধৰ্ম্ম পালন নিজ চকুৰে দেখা পাবা, বুজিবা আৰু গোটেইখন ব্ৰহ্মাণ্ডেও দেখিব আৰু বুজি পাব । নহলে, তোমালোকৰ মনত সন্দেহ থাকিব পাৰে । তোমালোকে হয়তো ভাবিবা, অৰ্জ্জুনে প্ৰতিজ্ঞা পালন নকৰি প্ৰাণৰ ভয়ত পলাই গৈ নিৰণদেহ হৈছে ।

শকুনি । — সঁচা কথা, সঁচা কথা,—ইয়াত আমাৰ একো ক্ষতি নাই,

সম্পূর্ণ লাভ । কি কোরা বোপা দুৰ্য্যোধন ।

জয়দ্রথ । — সঁচাকৈয়ে তো মামা । এনে সুখৰ ১৫ন আৰু কেতিয়া আহিব ?

কৰ্ণ । — (নিজে নিজে) একোকে বুজিব নোৱাৰোঁ । কোৱৰ পাৰ্শ্বসকলক কি হলেবে বুজাবলৈ যে ছলী চুড়ামণি আহিছে, বুজিব পৰা নাই ।

শ্ৰীকৃষ্ণ । — মহাৰাজ দুৰ্য্যোধন । আজি সন্ধিয়া তৃতীয় পাণ্ডৱ অৰ্জুনে চিতাগ্নিত প্ৰাণাহতি দি ধৰ্ম্ম-প্ৰতিজ্ঞা পালন কৰিব । আপোনালোক সবান্ধৱে শুভাগমন কৰি—

শকুনি । — ভাল, ভাল, শুভকাৰ্য্যত আমি নিশ্চয় যোগ দিমগৈ,—

দুৰ্য্যোধন । — (শকুনিক বাধা দি) আঃ, কয় কি মামা,—মনে মনে থাকক,—(কৃষ্ণৰফালে চাই) আপোনাৰ বক্তব্য শেষ কৰক,—

শ্ৰীকৃষ্ণ । — শুভাগমন কৰি সখিৰ ধৰ্ম্ম-প্ৰতিজ্ঞা সৰ্ব্বতোভাৱে ৰক্ষা কৰাব । বিনয়েৰে নিমন্ত্ৰণ জনালোঁ । যাওঁ নৰনাথ—

(শ্ৰীকৃষ্ণৰ প্ৰস্থান)

দুৰ্য্যোধন । — (কৰ্ণলৈ) সখি ! কৰ্ত্তব্য কি এতিয়া ?

কৰ্ণ । — কৰ্ত্তব্য এতিয়া মৰণ কালত ধনঞ্জয়ৰ প্ৰতি সৎ আচৰণ কৰা । অৰ্জুনে আমি সকলোৰে আগত প্ৰাণ ত্যাগ কৰিলে তেওঁৰ মুক্তিৰ পথ মুকলি হব । কাৰণ, সত্য-প্ৰতিজ্ঞা পালনৰ বাবে আমি সকলোৱে অন্তঃকৰণেৰে তেওঁক ধন্যবাদ দিম ।

দুৰ্য্যোধন । — সঙ্গত কথা । বলা তেস্তে সখি, আহক মামা ।—
জয়দ্রথ কি কৰিব ?

শকুনি । — জয়দ্রথো যাৰ,—

কৰ্ণ । — জয়দ্রথ নগলেও হয়—

শকুনি । — ভাল বিবেচনা তোমাৰ । যাৱ প্ৰাণৰ শত্ৰু আজি নিজে মৰিবলৈ ওলাইছে, তেওঁ নাযাব ? বৰঞ্চ, আমিহে গম্ভীৰ পাৰোঁ । কি বোপা জয়দ্রথ ? তুমি নাযাবা নে ?

- জয়দ্রথ । — মই নাযাওঁ যদি কোনে যাৰ মামা ?
- কৰ্ণ । — সখি ! সকলোৱে মিলি তেনেহলে এতিয়া যোৱা যাওক,—
- শকুনি । — কিন্তু দুঃশাসন ক'ত আছে ? তাকো লগত নিব লাগিব ।
দুঃশাসন নগ'লে দুই-চাৰিআষাৰ তিতা-মিঠা শুনাৰ কোনে ?
- দুৰ্য্যোধন । — নহয় মামা, তাত গৈ বিক্ৰপ কৰিবৰ আৱশ্যক নাই,—
- শকুনি । — ভাল কথা কৈছা মহাবাজ ! বিক্ৰপ নকৰিম ? বিক্ৰপ
কৰি কৰি ভীমৰ কেচু মাৰিম, তেহে এৰিম । বোপা,
এনে দিন কেতিয়াবা হৈছে নে হব ?
- কৰ্ণ । — বাস্তৱতে—
- জয়দ্রথ । — মহাবাজ দুৰ্য্যোধন ! মোৰ পণ আছে জানেই নহয় ?
মই এদিনৰ বাবে হলেও দ্ৰোপদীক উপভোগ কৰিম ।
- শকুনি । — সেইটো তুমি যিমান পাবা কবিবা । অকল দ্ৰোপদীক
কিয় ? দ্ৰোপদীৰ জননী পাঞ্চাল বাণীক পৰ্য্যস্ত তোমাৰ
মনমোহিনী কৰি লৰা । সোৱা দেখোঁ সূৰ্য্য মাৰ গৈ
আহিব ?
- দুৰ্য্যোধন । — বলা তেস্তে—পলম কৰিবৰ আৱশ্যক নাই ।
- শকুনি । — শুভস্য শীঘ্ৰম—
(সকলোৰে প্ৰস্থান)

তৃতীয় গৰ্ভাঙ্ক

দ্বৈপায়াণৰ একাষ ।

(শ্ৰীকৃষ্ণ আৰু মায়া)

- শ্ৰীকৃষ্ণ । — শক্তিশূৰী !
আচমিত তোমাৰ শকতি,—
তোমাৰ মায়াবল ধন্য,—
আৱৰিছা দিনমণি মায়াৰ জালেৰে,—

বাঞ্ছা মোর নিশ্চয় ফলিব ।

মায়া । — ইচ্ছাময় নাবায়ণ ।
তোমার ইচ্ছাত
কি কার্য্য নো নহয় সাধন ?
তোমার ইচ্ছাতে
ক্ষুদ্রতম প্রাণী এনিমেও
খন্তেকে কবির পাবে ব্রহ্মাণ্ড বিনাশ ।

শ্রীকৃষ্ণ । — সৌরা, আহিছে সন্ধিয়া এবে,—
আহিছে কোবর কুল জয়দ্রথ সতে ;—
সকলোরে ভাবিছে মনত,
সোমার অৰ্জ্জুন আজি চিতাব অগ্নিত,—
মনত বাখিবা দেবী,—
পাঞ্চজন্য বজ্রাম যেতিয়া,
সামরিবা মায়া জাল,—

মায়া । — সারোগত প্রভুব আদেশ— (প্রস্থান ।)
(গীত গাই গাই ইন্দ্রাদি দেবতাসকলর প্রবেশ)

শ্রীকৃষ্ণ । — ইকি ! আচদ্বিতে মধুব সঙ্গীত ?

দেবতাসকল । — হেবা কমললোচন, কমলা বগুন, কালিয়দমনবাবী,
হেবা নিত্যানিৰঞ্জন, নিখিল ভাবণ, মদনমোহন হবি,—
হেবা সত্য সনাতন, সঙ্কটভঞ্জন, মধুকানন বিহারী,
হেবা বিশ্ব আরাধন, ব্রজর জীরন, গিৰিগোরক্ষনধারী—
হেবা প্রেমর আকর, দেব দামোদর, সৰ্ব্বগুণাকর নাম,
হেবা বিশ্বর আরাধ্য, ভক্তজন বাধ্য, সিদ্ধিদাতা গুণধাম—
হেবা বেণুবাদক, ভূরনপালক, স্বমেকদেব শ্রীনাথ,
হেবা বেদস্বরূপ, ত্রিভুগত ভূপ, অপরূপ জগদ্রাতা ।

শ্রীকৃষ্ণ । — (ইন্দ্রর প্রতি) অমর পতি !
কি ভাবি আহিলা আজি ?

ইন্দ্র । — সৰ্ব্ব জ্ঞানময় গোরিন্দব
কি আছে অজানা ?
দামোদর !

সকলোৰে কাতৰ ভাৱ ।

শ্ৰীকৃষ্ণ । —

বাসৱ,
কি কাৰণে কাতৰ ইমান ?

ইন্দ্ৰ । —

ইকি শুনোঁ দামোদৰ আচৰিত কথা ?
নাৰায়ণ সখি যাৱ,
সেই ধনগ্ৰয়ে আজি
নোৱাৰি পালিব পণ,
তিয়াগিব অগ্নিত জীৱন,—
কেশৱ ।

অৰ্জুনৰ শৰৰ আগত
কোনে পাৰে স্তম্ভিৰ থাকিব ?
দেখিছোঁ খাণ্ডৱ দাহনত,
দেখিছোঁ কিমানবোৰ দৈত্য নিধনত,
ফাল্গুনিৰ সমৰত অস্ত্ৰিৰ সকলো,—
আজি তেস্তে কয়,
ক্ষুদ্ৰ এই কুৰুসেনা ভেদি
নোৱাৰিলে জয়দ্রথক বিনাশ কৰিব ?
বিশ্বপতি, কৰিছোঁ সংশয়—
নহয় কিজানি বক্ষা অৰ্জুনৰ পণ ?

শ্ৰীকৃষ্ণ । —

জয়দ্রথ বধ কৰা অৰ্জুনৰ পক্ষে
নহয় কঠিন কাম,—
কিন্তু, দুইজন ভক্ত লৈ
পৰিছোঁ বিষম সঙ্কটত ।
ভক্ত ধনগ্ৰয়ে কৰিছে প্ৰতিজ্ঞা
“সূৰ্য্যাস্তৰ ভিতৰত জয়দ্রথ বধ”—
ভক্ত দ্ৰোণাচাৰ্য্যো তাত প্ৰতিদ্বন্দী হৈ
কৰিছে প্ৰতিজ্ঞা—
সূৰ্য্য অস্ত যোৱালৈকে
নিষিৰয়ে ৰাখিব বুলি সিদ্ধ নৃপতিক,—
কাৰ কথা অৱহেলি কাৰ কথা পালোঁ ?
দুয়োজন সম ভক্ত মোৰ,—

সেইবাবে ভাবিছোঁ মনত,
 ছলনাৰে ভক্ত পণ কৰিম পূৰণ ।
 চোৱা, চোৱা দেৱবাজ ।
 দীপ্ত বেলি এতিয়াও যোৱা নাই মাৰ,—
 কিন্তু,
 মায়াৰ ইঙ্গিত মতে
 অকালতে ধবণীত আন্ধাৰ নামিব,—

ইন্দ্র । — কৃপাময় ! কোৱা কৃপা কবি—
 সূৰ্য্যক আৰবি ৰাখি
 কিদৰে সাধিবা কাৰ্য্য ?

শ্রীকৃষ্ণ । — সন্ধিয়া নামিল বুলি
 বুজিব পৃথিৱীৰাসী,—
 জয়দ্রথ, কোৱৰেও বুজিব মনত
 অস্ত গ'ল সূৰ্য্যদেৱ—
 অৰ্জ্জুনৰ পণ ব্যৰ্থ হল বুলি ;—
 সেইবাবে সকলোৱে আনন্দ মনেৰে
 চাবলৈ আহিব
 অৰ্জ্জুনৰ প্ৰাণ বিসৰ্জন ;—
 আদেশিম মাযাক তেতিয়া
 গুচাবলৈ মায়াৰ চাকোন,—
 সকলো পৃথিৱীৰাসী দেখিব তেতিয়া
 অৰ্দ্ধবেলা এতিয়াও আছে আকাশত,—
 তাৰ পিছে কি ঘটিব
 সহজতে বুজি লবা,—

ইন্দ্র । — ধন্য নাৰায়ণ,
 ধন্য তনু মহিমা অপাৰ ।

শ্রীকৃষ্ণ । — দেৱবাজ !
 যোৱা এৱে অমৰ দেশত,—
 যাওঁ মই দ্বৈপায়ণলৈ,—

ইন্দ্র । — মৰাৰি !

ইচ্ছা করোঁ। অলক্ষ্যত থাকি

চাম এই বিচিত্র 'হমা ।

শ্রীকৃষ্ণ । —

ভাল কথা—

(সকলোবে প্রস্থান)

পঞ্চম অঙ্ক

প্রথম গর্তাঙ্ক

বণশূন্য

(শব গৃহের মাজত আলোরা চিত্রাব আগত অর্জুন।)

অর্জুন । — মিলিব জীৱন আজি কাল সাগবত,—
খন্তেক খন্তেককৈ
ক্ষয় গৈ কর্তব্য সৌতত,
মিলিব জীৱন মোৰ অনন্তত গৈ,—
জীৱন মঞ্চত
খেলিলেঁ। কিমান খেলা,—
কিমান আশাব ফুল স্নগোদ্ধ ভবাই
ফুলিল অন্তৰ মোৰ আমোদিত কৰি,—
কিন্তু, সকলো অসত্য হ'ল।—
অর্জুন থাকিব ক'ত—
কপিধ্বজ বথ সতে ক'ত বা গাণ্ডীৱ—
ক'ত বা প্রাণৰ সখি পৰম দয়ালু !
সখি ! নাৰায়ণ ! দীননাথ !
দুদিনীয়া সংসাবত আহি,
তোমাৰ লগত একপ্রাণ হৈ মিলি,
কৰিলোঁ কিমানবোৰ কর্তব্য পালন,—
আজি আৰু সেই কর্তব্যকে
পালন কৰিবলৈ,
থিয় হলোঁ অগ্নিৰ মুখত ;—
সম্পর্কবিহীন হৈ তোমাৰ লগত,—

না জানো যাদব !
 অনন্ত বিশ্বব কোন এতৎপত্ত গৈ
 পৰি ব'ম অচিনাকী হৈ ;—
 ভাই, বন্ধু, পিতৃ, মাতৃ, আত্মীয় স্বজন,
 সকলোকে এৰি
 চিৰকাললৈকে আজি মাগিম বিদায় ।
 দীনবন্ধু ! এতিয়াই আছিল ইয়াত,—
 ক'ত নো লুকালো এৰে ?
 এই আসন কালত তোমাৰ সখিক
 দেখা দিয়া স্প্রসন্ন হৈ ?

(ভীম—লগতে নকুল, ধৃষ্টদ্যুম্ন, সহদেৱৰ প্ৰৱেশ)

ভীম । — (দূৰৰ পৰা) অৰ্জুন, অৰ্জুন,—
 এৰ পণ ভাই,—
 কৰ দৃঢ় পণ,—
 নাশ কৰি কুৰুকুল
 একেলগে সকলোৱে এৰিম জীৱন ।

অৰ্জুন । — দাদা,
 শেষ হ'ল জীৱনৰ খেলা,—
 পণ পালনত অসমর্থ দুবাচাবে,
 কিদৰে ধৰিব অস্ত্ৰ হাতৰ মুঠিত ?
 তোমাকে সপিলোঁ তাৰ,—
 সমৰত শত্ৰুক বিনাশী
 চেষ্টা কৰা প্ৰাণ পণ কৰি,
 হয় যেন ধৰ্ম্মবাজ
 একচ্ছত্ৰী অধিপতি
 ভাৰতৰ স্বৰ্ণ আসনত,—
 নকুল, সহদেৱ, ধৃষ্টদ্যুম্ন,
 সকলোৰে সহায়েৰে বণ জয় কৰি
 লাভ কৰা জয়লক্ষ্মী ।

(দুৰ্য্যোধন, কৰ্ণ, দুঃশাসন, শকুনি আৰু জয়দ্রথৰ প্ৰৱেশ)

আহাঁ, মহাৰাজ দুৰ্য্যোধন !
 আহাঁ বীৰ কৰ্ণ ! আহা মামা !

- আহা দুঃশাসন ! আহা ভাই জয়দ্রথ !—
 নাভাবিবা মোক আৰু
 শত্ৰু বুলি তোমালোকে ;—
 পূৰ্ব্বৰ সকলোবোৰ বোম্ব, অভিমান,
 খোলা মনে পাহৰি পেলাই,
 দিয়া মোক সকলোৱে প্ৰীতিৰে বিদায় !
- দুঃশাসন । — (আগবিলাকক আঁন কৰি দুঃশাসন আৰু শকুনিয়ৈ কাণে কাণে)
 মামা ! মামা !—
- শকুনি । — ভাগিন ! ভাগিন !—
- দুঃশাসন । — ধনঞ্জয়ৰ বগৰটো চোৱা !—
- শকুনি । — ফান্দৰ মুখত পৰিলেই এনে হয় । ইমান দিন তেজৰ
 গৰমত ভৰি মূৰৰ জাপত ঠায়েই গাছিল । এতিয়া বপুৰা
 চেপাত পৰি হিম যেন ঢেঁচা হৈ পৰিছে,—
- দুঃশাসন । — (কাণে কাণে) ঠিক কথা মামা,—
 (প্ৰকাশ্যে) আহা ! বিশ্বজয়ী ধনঞ্জয় আজি পুৰি মৰিব—
 বৰ দুখৰ কথা ।
- ভীম । — পাষণ্ড দুঃশাসন ! ধনঞ্জয় মৰিব গঁচা—কিন্তু তহঁতকো
 নামাৰাতকৈ মৰিবনে পণ্ড ? একেলগে কিয় তহঁতক ইয়ালৈ
 অনা হৈছে, বুজা নাইনে ?
- জয়দ্রথ । — (ভীত হৈ) মামা ! মামা ! ইকি সৰ্বনাশী কথা ?
 অ' মহাবাজ ! অ' মহাবীৰ কণ ! অ' মামা,—
- শকুনি । — আৰু মামা—মামা,—কি জানো মামা পৰ্য্যন্ত গৈ শিঙত
 উঠে,—
- জয়দ্রথ । — হায় ! হায় ! পাণ্ডৱবিলাক বন অধাৰিক,—
- ভীম । — তোতকৈও অধাৰিক নে নবপণ্ড ?—
- অৰ্জুন । — দাদা ! নকৰিব ক্ৰুদ্ধ মন,—
 ধৰ্ম্মব্ৰত পালনৰ সঙ্কল্পেপৰে মই
 হিংসা হেম্ব সকলো

জোকাৰি পেলাই দিছোঁ অন্তৰৰ পৰা,—
 ক্রুদ্ধ হৈ এই সময়ত
 অনর্থ ঘটালে কিবা,
 ব্যর্থ হব মোৰ ধৰ্ম্মব্রত পালনৰ পণ,—
 বহু দূৰ যাম মই,—
 কোনোও নাযাব সঙ্গী হৈ,—
 ভীষণ—ভীষণ সেই বাট,—
 অকলে লাগিব যাব সেই বাট ধৰি ;—
 কেতিয়াবা উল্কাৰাজি
 প্রচণ্ড বেগেৰে আহি ভোটৰ সন্মুখ,—
 কেতিয়াবা আৰু বিশ্বব্যাপী অন্ধকাৰে
 আঙুৰি ধৰিব দৃষ্টিপথ ;—
 কেতিয়াবা শুনা পাম মহা হাহাকাৰ,—
 কেতিয়াবা সূৰ্য্যৰ উত্তপ্ত কিৰণে
 ডেৱা-পোৰা কৰিব শবীৰ ;—
 নাই তাত চন্দ্ৰমাৰ শীতল কিৰণ,
 নাই তাত তাবকাৰ স্নিগ্ধ মিচিকনি,—
 নবলে বতাহ তাত শীতলতা গানি ;—
 যেয়ে যাব সেই বাট ধৰি,
 তাৰে প্ৰাণ দগ্ধ হব আগুণে শিখাত ;—
 তথাপিতো যাবই লাগিব মই,—
 দাদা ! এনেকুৱা গন্ধট কালত,
 মাতা সেই অনাথ বন্ধুক,
 হয় যেন লগৰীয়া মোৰ ।

ভীম । —

ধনঞ্জয় ! প্ৰাণাধিক ধনঞ্জয় ভাই ।
 ময়ে নে আত্মীয় তোৰ ?
 ভাই, কি কৰিছোঁ আত্মীয়ৰ কাম ?
 প্ৰাণপুত্ৰ আৰ্জ্জুনিক, মোৰেই দোষতে,
 আঙুৰি চাৰিওফালে ঘৃণ্য শত্ৰুদলে,
 হত্যা কৰি অন্যায় বণত
 তৃপ্তিহে তেজৰ পিয়াহ ;—
 আৰু, তোৰ এই জ্যেষ্ঠ বৃকোদৰে,

গ্লানি সানি ক্ষত্রিয় কুলত,
 নকরি বিনাশ
 পুত্রহস্তা নাবকী দলক,
 বাঁচি আছে। এতিয়াও ;—
 আজি আর তানে বাবে প্রাণৰ অৰ্জুন,
 নিজে তুমি বিসজ্জিব খুজিছা জীৱন ;—
 ময়ে নে তোমাৰ ভ্ৰোষ্ঠ সহোদৰ ?
 যাক ভাবি পাণ্ডৱৰ প্ৰধান সম্বল,
 খুজিছিলোঁ পাণ্ডৱৰ বিশ্বজয়ী নাম
 অটুট বাখিব,
 মহাপাপী ভীমৰ দোষতে
 সিয়ে আজি বিসজ্জিব প্ৰাণ ।

অৰ্জুন । —

দাদা !

কোনোয়ে নহয় কাৰো বধৰ কাৰণ,—
 হৰিৰ চৰণ বাদে অনিত্য সকলো ;—
 ল'ক সকলোৱে হৰি নাম—

ভীম । —

ভাই অৰ্জুন !

নাই আর হৰিত বিশ্বাস,—
 হৰিৰ বকম দেখি,
 অলপো প্ৰবৃত্তি নাই হৰিৰ নামত ;—
 হৰি হৰি বুলি আজন্ম কটাই,
 দেখিব লগীয়া হ'ল আজি,
 হৰি সখি অৰ্জুনৰ অকাল মৰণ,—
 এয়ে নেকি পৰিণাম হৰিত ভজিৰ ?
 হৰিৰ লগত থাকি, হৰি নাম গাই,
 হৰিভক্ত নাম কিম্বা,
 কিটো সৰ্বনাশ ঘটা নাই পাণ্ডৱ ?
 হৰিৰ নামকে অন্তৰত সাৰ কৰি
 তুলিছোঁ শিবত মাত্ৰ বিপদৰ ভাব ।
 কি সকাম এনেকুৱা হৰিৰ নামত ?

অৰ্জুন । —

দাদা,

ক্ৰোধৰ অধীন হৈ
নকৰিব হৰিনিদ্ৰা,—

ভীম । — এইটো হৰি নিদ্ৰা ?
হৰি গুণ আলোচনা,—
কোৱা ভাই !
হৰিকে সম্পদ ভাবি অৰেও জীৱন,
কি বিপদ ঘটাই পাওৱৰ ?
এইবাৰ আৰু বিশ্বত জাননী দিম
নলয় কোনেও যেন শ্ৰীহৰিৰ নাম,—

দুঃশাসন । — বোলোঁ, ভায়ে ভায়ে দেখোন বহুত কথা হব ধৰিছা,—
আচল কামত ফাঁকি দিয়া হব নেকি ? অ' অৰ্জুন !
ইমানেই যদি প্ৰাণৰ মায়া, তেন্তে লোকক দেখুৱাই
এইবিলাক নাককটা কাম কৰিলা কিয় ? এই চিতাগিকে
বা জ্বালা কিয় ? মৰিব খুজিছা যদি মৰা । নহলে
কোৱা মৰা নহব,—আমি গুচি যাওঁ ।

ভীম । — শুন দুঃশাসন !
তোৰ এই অসভ্যালি দেখি
শোণিত উতলি উঠে শিৰৰ মাজত—
দুৰ্ম্মুখ, তোৰ এই পণ্ড-ব্যৱহাৰৰ প্ৰতিফল তই এই
ঠাইতে পাবি । অকলে নহয় তই, দুৰ্যোধন, কৰ্ণ, জয়দ্ৰথ,
আৰু এই পাশা খেলাৰ ধূৰ্ত্ত কপট শকুনি, সকলোৱে
আজি ভীমৰ হাতত প্ৰাণ এৰিবি । কেৱল অৰ্জুনৰ
দেহ দণ্ডৰ কাৰণেই এই চিতা জ্বলোৱা নাই । এই
চিতাত কুৰুকুল পাণ্ডুকুল সকলো পুৰি ভয় হব । নাভা-
বিবি, অৰ্জুনৰ মৃত্যুৰ পিছত তহঁতে নিস্তাৰ পাবি ।

দুঃশাসন । — নাপাওঁ নাপাম, পিছত যি হয় হব । এতিয়া ধৰ্ম্মবাজ
যুধিষ্ঠিৰৰ তৃতীয় ভাই ধাৰ্ম্মিক ধনঞ্জয়ৰ ধৰ্ম্ম-প্ৰতিজ্ঞা পালন
হওক ।

(দ্ৰোণৰ প্ৰৱেশ)

দ্ৰোণ । — (নিজে নিজে) এইটো কেনে কথা হ'ল ? দীন দয়াময়ে

এই দীন ব্ৰাহ্মণৰ প্ৰতিজ্ঞাৰ সহায়ক হৈ, তেওঁৰ পৰম তত্ত্ব
অৰ্জুনৰ প্ৰতিজ্ঞা পূৰণলৈ 'অমনোযোগী হ'ল কিয় ?
অৰ্জুনৰ অনল প্ৰৱেশ সঁচাই হব নেকি ? বিশ্বাস নহয়,—
বাৰ শেষলৈকে চোৱা যাওঁক,—
(প্ৰকাশ্যে) অৰ্জুন, প্ৰিয়শিষ্য মোৰ ?—

অৰ্জুন । — শুকদেৱ ! আহক,—
অধম শিষ্যৰ অস্তিত্ব কালত
খিয় হ'ক সমুখত মোৰ,—
চাই লওঁ চৰণ দুখনি,—

দ্ৰোণ । — ধনঞ্জয়, প্ৰিয়শিষ্য ।
তুমি মোৰ পুত্ৰতো অধিক,
ভাবিছিলোঁ,
তুমিয়ে বিলাবা মোৰ মান-যশ
বিশ্ব সমাজত,—
কিন্তু আজি ময়ে প্ৰতিবাদী হৈ
ঘটালোঁ এই দুৰ্দৰ্শা তোমাৰ,—

দুৰ্য্যোধন । — ধনঞ্জয় ! পলম কৰা কিয় ? জগতত তুমি এজন অস্থিতীয়
বীৰ । বীৰধৰ্ম্ম পালনত তোমাৰ দৰে বীৰ এজনে ইমান
ইতস্ততঃ কৰা উচিত নহয় । পলম কৰিলে তোমাৰ
বীৰধৰ্ম্ম পালনৰ সঙ্কল্পত বাধা ঘটিব পাৰে ।

ধৃষ্টদ্যুম্ন । — পৃথিৱী পতি দুৰ্য্যোধন ? ধনঞ্জয় এতিয়া আপোনাৰ কৃপা
ভিখাৰী । দয়া কৰি অলপ সময় দিয়ক ।

দুঃশাসন । — ধৃষ্টদ্যুম্ন ! ভয় নাই । তোমাৰ ভনীৰ প্ৰধান বলত পাৰ্থ
মৰিলেও আৰু চাৰিজন থাকিব । বিধবা নাম কিনিব
নালগিব ।

ধৃষ্টদ্যুম্ন । — দুঃশাসন ! সাৱধান হৈ কথা কৰি ?

অৰ্জুন । — (ধৃষ্টদ্যুম্নলৈ) ক্লান্ত হোৱা বীৰ ।
নহবা ক্ৰোধাঙ্ক,—

ভীম । — পশু দুঃশাসনৰ পশু ব্যৱহাৰ কোনে সহ্য কৰিব পাৰে

অৰ্জুন ?

অৰ্জুন । — দাদা, ক্ষমাব দৰে গুণ ন'ই । যাৰ ক্ষমা গুণ আছে, সি আটাইখন পৃথিৱীক জয় কৰিব পাৰে । দাদা, মন শান্ত কৰক । তবোৱাল খাপৰ পৰা উলিওৱাতকৈ খাপত বন্ধ বখাটোৱেই বীৰত্ব ।

দুঃশাসন । — শুনা অৰ্জুন, তুমি পৃথিৱীৰ পৰা বিদায় ললেই সকলো শান্ত হব । ইমান পলম কৰাটো ভাল হোৱা নাই ।

অৰ্জুন । — ভাই দুঃশাসন, মোৰ পলম কৰিবৰ প্ৰয়োজন নাই । এবাৰ মোৰ সখি অনাথ বন্ধুৰ লগত সাক্ষাৎ হবৰ ইচ্ছা আছে মাত্ৰ ।

শকুনি । — শুনিলা বোপা দুঃশাসন । অৰ্জুনৰ কথা শুনিলা ? তেনেহলেই বুজি ল'—অনাথ বন্ধুৰ লগত সাক্ষাৎ নকৰাকৈ বাপুকণে আৰু পৃথিৱী নেবে ।

অৰ্জুন । — গান্ধাবপতি ! সন্দেহ নকৰিব । মই তেস্তে পাণ্ডৱনাথ হৰিব চৰণ দৰ্শনৰ আকাংক্ষা নকৰোঁ । হৰি, হৰি বুলি এতিয়াই চিত্তাগিত প্ৰৱেশ কৰিম । ভাই নকুল, ভাই সহদেৱ, তোমালোকে মোৰ এই বীৰ সাজ খহাই দিয়া । মোক অস্তিম সাজেৰে সজাই দিয়া ।

নকুল । — (আকুল স্বেবে) দাদা, দাদা চৰণত ধৰিছোঁ দাদা, আমাক এনে নিদাৰুণ আদেশ নিদিব দাদা—

কৰ্ণ । — (নিজে নিজে) বৈষ্ণৱৰ অদ্ভুত অস্তিম কালত বৈষ্ণৱৰ সাজেই উচিত হব । (প্ৰকাশ্যে) ধনঞ্জয়, যদি তুমি ইচ্ছা কৰা, ময়েই তোমাক বৈষ্ণৱৰ সাজ পিন্ধাব পাৰোঁ ।

অৰ্জুন । — বীৰবৰ ! মোৰ আৰু শত্ৰু ভাৱ নাই । এতিয়া জগতখনেই মোৰ বন্ধু—আপুনিও মোৰ মিত্ৰ । তেস্তে মিত্ৰৰ কাম আপুনি কৰক—মোক বৈষ্ণৱ সাজেৰে সজাই দিয়ক ।

কৰ্ণ । — (ভীমৰ প্ৰতি) মধ্যম পাণ্ডৱ, তোমাৰ কি অভিমত ?

ভাম । — মোৰ অভিমত, ভাই ধনঞ্জয় এই বীৰ সাজ এইদৰেই খাবক, খহাব নানাগে ।

- অৰ্জুন । — নহয় দাদা, স্নেহব অধীন হৈ সহোদ্রব কৰ্ত্তব্য পালনত
বাধা নিদিব দাদা ।
- ভীম । — তেস্তে আৰু কি কম অৰ্জুন ! হায় ভাগ্য !
- কৰ্ণ । — আহা ধনঞ্জয়, তোমাৰ সাজ সলাই দিওঁ—
(অৰ্জুনৰ বীৰসাজ সোলোকাই বৈষ্ণৱসাজ পিন্ধাই দিবলৈ
ধৰে) ।

(শ্ৰীকৃষ্ণৰ প্ৰৱেশ)

- কৃষ্ণ । — (দূৰৰ পৰা) বৰা, বৰা, অঙ্গপতি,
নকৰিবা বিমোচন পাৰ্থৰ ভূষণ.—
বীৰজনে, উচিত জীৱন এৰা বীৰৰ বেশেৰে ।
শত্ৰু বুলি ধনঞ্জয়,
অস্তিম কালতো, কিয় কৰা
শত্ৰুতা সাধন ?
ইকি, সখি ?
এৰিছা গাণ্ডীৰ কিয় ?
মাটিত বাগৰে কিয় অক্ষয় তুৰ্গিৰ ?
বিষাদিত কিয় দেখিছোঁ তোমাক ?
এয়েনে জীৱন এৰা বীৰৰ দাপেৰে ?
এয়েনে পালন কৰা বীৰ আচৰণ ?
লোৱা তুলি গাণ্ডীৰ হাতত,—
এৰি দিয়া বিষাদিত তাৰ ;—
মধ্যম দাদা !
খিয় হোৱা অস্ত্ৰগৃহ দুৱাৰ মুখত ;—
পাৰ্থৰ শোকত ধৰ্ম্মবাজ
বিষাকুল বন,—
কদাপি তেওঁক
প্ৰৱেশিব নিদিবা ইয়াত ;—
উপস্থিত হলে তেওঁ,
নহব সখিৰ ধৰ্ম্ম-প্ৰতিজ্ঞা পালন ।
- ভীম । — কৃষ্ণ !
বৰ নিদাৰণ তুমি,—

দয়া মায়া আছে নাই তোমাৰ প্ৰাণত
 নোৱাৰেঁ। বুজিব এসে ।
 কোৱা,
 কোন প্ৰাণ লৈ তুমি
 কৰা এনে নিষ্ঠুৰ আদেশ ?
 এয়ে নেকি পৰিণাম
 পাণ্ডৱৰ কৃষ্ণ ভকতিৰ ?

শ্ৰীকৃষ্ণ । — মধ্যম দাদা, নিয়তি কেন বাধ্যতে—
 একোকে নকৰেঁ। মই,—
 কোনো শক্তি নাই মোৰ,—
 মোৰ ভক্ত হোৱাতকৈ
 কৰ্ম্মভক্ত হোৱা শ্ৰেয়,—
 কৰ্ম্ম গুণেৰেই জীৱে
 শুভাশুভ ফল পায় এই জগতত ;—
 যি কামত ব্ৰতী এৱে তুমি
 ততালিকে কৰা সমাপন,—

ভীম । — কৃষ্ণ ! কৰ্ম্মপূজ্য জানোঁ মই,—
 কিন্তু ভাই, কৰ্ম্ম কোন আৰু তুমি কোন ?
 তুমিয়ে তো কৰ্ম্মৰূপী ভগৱান ।

শকুনি । — (দুঃশাসনৰ কাণে কাণে বিদ্ৰূপৰ স্তবত)
 বোপা, শুনিছা, শুনিছা ভীমৰ কথা, গুৱালৰ নন্দন
 হল শ্ৰীভগৱান । —হায় ! হায় !

দুঃশাসন । — মায়া, কি কাণ্ডখন যে হৈ পৰিল । পাণ্ডৱৰ ভগৱান
 গুৱালৰ নন্দন কৃষ্ণৰো আজি চাবে চাৰি পোণ বাহিৰ হৰ ।

শকুনি । — চাচোন এতিয়া—ইমান দিনৰ মূৰত সাত ঘাটৰ পানী
 এটা ঘাটত গোট খাইছেহি,—

কৃষ্ণ । — মাজু দাদা,
 শুনিছে নে কান্দোঁনৰ বোল ?
 কি জানোবা ধৰ্ম্মৰাজে
 শোকত উন্মত্ত হৈ আহিছে, ইফালে ।
 ৰক্ষা কৰা তুবন্তে দুৱাৰ,—

ভীম । —

কৃষ্ণ ! জানো মই,—
অমঙ্গলে ভবপূব তোমাব আদেশ,—
কিন্তু তথাপিতো
নাজানোঁ কি কাৰণত,
নোৱাৰোঁ। নুশুনি আমি তোমাব আদেশ ;—
তোমাব নামতে মজিছোঁ যেতিয়া,
তোমাব আজ্ঞাকে কৰি ললোঁ সাব,—
(শৰ গৃহৰ দুৱাৰ বন্ধণত নিযুক্ত হয়গৈ)

কৃষ্ণ । —

ধৃষ্টদ্যুম্ন, শিৱিৰ সোমাই তুমি
দিয়াগৈ সাঙ্ঘনা নাৰীসকলক,—
সাৱধান হবা,
কোনেও নোৱাৰে যেন সোমাব ইয়াত ।
(ধৃষ্টদ্যুম্নৰ প্ৰস্থান)

(অৰ্জুনলৈ)

সখি ! নকবা পলম আৰ
প্ৰদক্ষিণ কৰা অগ্নি,—
অগ্নিৰ চাৰিওকাষে সাতবাব যুবি
অস্ত্ৰগুৰু চৰণত প্ৰণিপাত কৰি
অগ্নিত প্ৰৱেশ কৰা ;—

অৰ্জুন । —

মাধৱ, কি কম তোমাক,
দাদাক এবিলোঁ, তোমাক এবিলোঁ,—
দাদাৰ বাসনা মই
নোৱাৰিলো কৰিব পূৰণ ;—
ভাবিছিলোঁ,
দাদাক ভাৰতপতি কৰি
ধৰ্ম্মৰাজ্য কৰিম স্থাপন ;—
কিন্তু,—
নহল সঙ্কল্প মোৰ পূৰ,—
চোৱা সখি ! চোৱা হৰি !
মৰণ কালত কৰিছোঁ কাকুতি,—
ভাৰত সিংহাসনত

বহুৱাই ধৰ্ম্মৰাজক,
এদিনৰ কাৰণেও
কৰা যেন ধৰ্ম্মৰাজ্য তাৰতবৰ্ষক,—
এয়ে মোৰ অনুৰোধ অন্তিম কালত ;—

দূৰ্য্যোধন । — ধনঞ্জয়,— অসহ্য, অসহ্য এনে কথা,—
সেইবাবে, অন্তিম কালত, তোমাৰ প্ৰাণত
বাধ্য হ'লোঁ আঘাতিৰ কঢ় কথা কৈ,—
কৰা যেন ক্ষমা,—
তাৰতবৰ্ষৰ ক'তো এনে ঠাই নাই,
অধিপতি হব য'ত ভণ্ড যুধিষ্ঠিৰ ;—
কিন্তু, *মশান ক্ষেত্ৰত মাত্ৰ
এচমকা ঠাই আছে,—
প্ৰেতবোৰ প্ৰজা হব তাৰ,—

ভীম । — কি পামৰ ? ইমান সাহস তোৰ ?
ধৰ্ম্মৰাজৰ স্থান হব *মশানত ?
দেখোঁচোন বাক,
কোন হয় অভিষিক্ত
তাৰতৰ সম্ৰাট পদত ?—
অৰ্জ্জুন,
লোৱা তুলি গাঙীৰ হাতত,—
বুবক প্ৰতিজ্ঞা তোৰ বিস্মৃতি সিদ্ধত,—
আক্ৰমণ কৰা,—আক্ৰমা জয়দ্রথক,—
তোমাৰ প্ৰতিজ্ঞা ভঙ্গ পাপ-পৰিণাম,
মই লম মূব পাতি আনন্দ মনেৰে ;—
মাৰা, মাৰা, মাৰা,—
সমূলি নিৰ্মূল কৰা পাপী কুবাকুল,—
(আক্ৰমণৰ উদ্যোগ)

শ্ৰীকৃষ্ণ । — (বাধা দি) কি কৰা, কি কৰা দাদা,
সামান্য ক্ৰোধৰ বশ হৈ
বিসৰ্জ্জন নিদিবা ধৰম,—

ভীম । — ধৰ্ম্ম ? য'ক ধৰ্ম্ম বসাতললৈ,—

এবা, এবা, এবি দিয়া কৃষ্ণ,
গুদামুষ্টি করবে। অধমক,—

কর্ণ । — মুর্থ ভীম সেন ?
যেনে তেনে জন হেনো বাজা দুৰ্য্যোধন,
গদাবে পাৰিবা তুমি বিচূর্ণ কৰিব ?
এবা এনে বাতুলতা এই সময়ত,—

শ্রীকৃষ্ণ । — কবা 'সখি' ! প্রদক্ষিণ কবা অগ্নি,—

অৰ্জুন । — সাবোগত তোমার আদেশ,—

(অৰ্জুনে অগ্নি প্রদক্ষিণ করে)

শ্রীকৃষ্ণ । — সপ্তবার প্রদক্ষিণ হ'লনে সখি ?

অৰ্জুন । — পূর্ণ হ'ল সপ্তবার এইবার,—

শ্রীকৃষ্ণ । — গুরু প্রণাম কবা,—

অৰ্জুন । — (দ্রোণলৈ)

গুরুদেব ।

প্রণামিচ্ছে। চরণত,—

অন্তিম বিদায় মাগে তোমার শিষ্যই,—

দিয়া মোক শুভ আশীর্বাদ— (প্রণাম করে)

দ্রোণ । — ধনঞ্জয় ! ধনঞ্জয় !

পুত্রাধিক স্নেহব ডোলত বান্ধি

কিমান অস্ত্রব ছল শিকাই তোমাক

এয়েনে লভিলো শেষ ফল ?

হায় !

মাব গ'ল সূর্য্য আজি ভব দুপৰত,—

কি হ'ল, কি হ'ল কৃষ্ণ ?

কি কবিনা দয়াময় ?

উঃ ! যাওঁ মই—

নোৱাৰেঁ। থিৰেবে চাব

নিদাৰণ দৃশ্য এই,—

(দ্রোণৰ প্রস্থান ।)

- শ্রীকৃষ্ণ । — ধনঞ্জয় ! প্রাণসখি !
প্রণামা ধন্বরাজক,—
- অৰ্জুন । — ধন্বরাজ ! দাদা !
প্রণামিছোঁ দাগে চরণত,—
- শ্রীকৃষ্ণ । — প্রণামা পদত সখি মাজু পাণ্ডব,—
- অৰ্জুন । — দাদা, মাজুদাদা,—
প্রণামিছে চরণত দাস ধনঞ্জয়ে,—
নকরিবা একো শোক অৰ্জুনের বাবে,—
আহা ভাই নকুল,— আহা ভাই সহদেব,—
দিয়া আছি আলিঙ্গন অন্তিম কালত ।
সন্তপ্ত জীবন মোব কবা স্মৃশীতল ?
(দুয়োকে আলিঙ্গন)
সখি ! সখি ! অৰ্জুনের প্রাণ সখি !
দিয়া আলিঙ্গন— (কৃষ্ণক আলিঙ্গন)
মাধব ! সখিভারে দিনোঁ আলিঙ্গন,
প্রভুভারে এইবান নমিছোঁ পদত ।
আশীর্বাদ দিয়া,
নলভে নবক যেন তোমাব কিঙ্করে ।
- শ্রীকৃষ্ণ । — দিওঁ আশীর্বাদ, দূব হ'ক মনব বিষাদ,—
বিপু জয় কবি,
বিশ্বজয়ী হোৱা জগতত,—
- অৰ্জুন । — ইকি নাবাযণ !
আচবিত আশীর্বাদ দিলা কিঙ্করক,—
শেষ কবি সংসারব খেলা,
ওলাইছোঁ গুচি যাব মায়া ডোল ছিড়ি,—
এনে সময়ত কিঙ্করক,
কিয় দিলা এনে আচবিত আশীর্বাদ ?
- শ্রীকৃষ্ণ । — ধনঞ্জয় ! সখি !
কদাপি নহয় মোব আশীষ নিষ্ফল,—
দিয়া সখি ! দিয়া জাপ চিতাব অগ্নিত,—

দৃঢ় হাতে ধৰা ধনুৰ্ভাণ,—
 বান্ধিছানে ভালদৰে অক্ষয় তুণিৰ ?
 সোমোৱা অগ্নিত এৰে পুত্ৰক স্তম্ভৰ,—
 অৰ্জুন । — অভিমন্যু ! প্ৰাণাধিক পুত্ৰ মোৰ,
 ক'ত আছা তুমি ?
 মনৰ বেদনা মোৰ মনতে খানিল,
 শান্তি দিব নোৱাৰিছো পুত্ৰ ষাতকৰ,—
 কাপুৰুষ্য অপদাৰ্থ পিতৃ মই তোৰ,—
 ক্ষমা কৰ ওণৰ নাথিক,—

ছোকৰাৰ গীত

দাদা মাতা সেই দীননাথ বিপদৰাবণ,
 এই অন্তিম বানত যেন বৰমে কৰণাকণ,—
 প্ৰাণৰ হেঁপাহ মানে প্ৰাণত সামৰি,
 জ্বিন্ন আজি দধি চিতাত পৰি,
 : অন্তৰৰ বাসনা—
 নব মোৰ স্তম্ভময় সেই বাসনা,
 আজ সকলোটি দিম বিসৰ্জ্জন,—
 যাওঁ—যাওঁ তেস্তে গগ্নি—

(চিতাত জাপ দিবলৈ উদ্যোগ)

(অগ্নি-দেৱতাৰ আৰ্চনাৰ আৰু অৰ্জুনক ধৰে।)

অগ্নি । — ধনঞ্জয় ! সদায় স্নেহৰ তুমি মোৰ,—
 সদায় মনত কৰোঁ তোমাৰ প্ৰতাপ -
 খাণ্ডৱ দাহন কৰি,
 কৰিছা নিস্তাৰ নোক,
 মহা বিপদৰ পৰা,—
 প্ৰতি উপকাৰ ৰূপে মই,
 কপিধ্বজ বথ আৰু অক্ষয় তুণিৰ,
 গাণ্ডীৱৰ স'তে মই দানিছো তোমাৰ —
 বিশ্বজয়ী বীৰ তুমি,—

আত্মনাশ কবিবব ইচ্ছা কৰা কিয় ?
বাসুদেব সখি যাৰ,
থাকেনে অপূৰ্ণ তাৰ পণ ?
গাণ্ডীৰ হাতত লৈ,
পাণ্ডুপাণ্ড অস্ত্র হানি,
নাশ কৰা পুত্ৰ ষাতকৰক ;

(চিতাত অগ্নি-দেৱতাৰ অন্তৰ্ধান । শ্ৰীকৃষ্ণই পাঞ্চজন্য
বজায় আৰু আকাশত সূৰ্য্য উঠে ।)

কুৰুপক্ষ সকলোৱে ।—(বিমূঢ় হৈ)—

ইকি ! ইকি ! ইকি !—

শ্ৰীকৃষ্ণ । —

চোৱা, চোৱা,
কৌৰৱ পাণ্ডৱ
সকলোৱে চকু মেলি চোৱা,—
উঠিল সুৰম্য, সোৱা অন্ধকাৰ ঠেলি,—
এতিয়াও অৰ্দ্ধবেলা শূন্য গগণত ;—
পাৰ্থৰ প্ৰতিজ্ঞা হ'ক পূৰণ এতিয়া ।
ধনঞ্জয় !

বিধাতা প্ৰসন্ন তোমালৈ,—
চোৱা সখি !
সুৰম্যৰ উজ্জ্বল বশ্মিয়ে
কেনেদৰে ইহুৱালে ধৰা,—
সোনকালে শত্ৰু কৰা নাশ ।
বৈ যায় মাহেন্দ্ৰ সুষোণ,—
আক্ৰমা জয়দ্রথক,—

জয়দ্রথ । —

কি হ'ল, কি হ'ল হয় !
হেৰুৱালে। প্ৰাণ,—
ক'লৈ যাওঁ—ক'লৈ যাওঁ—(পলাবলৈ দুৱাৰৰ ফালে যায়)

ভীম । —

আহ, আহ, সমৰ আলহী
দেখুৱাই দিওঁ বাট যমপুৰীলৈ,—

জয়দ্রথ । —

হায় ! হায় !

- গ'ল প্রাণ—গ'ল প্রাণ,—
কোনে বাখে অভাগাক ?
ধনঞ্জয় ! দয়াব সাগর !
কৃপা কবা অধমক,—
প্রাণ দান দিয়া মোক ?—
নলোঁ মই তোমাব শবণ,—
- অৰ্জুন । — ছিঃ ছিঃ ! —সিন্ধুবাজ ! ইকি কার্য্য ?
বীর হৈ কবা কিয় প্রাণব সংশয় ?
ইমান ভীৰতা কিং ?
কবা যুদ্ধ মহা বিক্রমেবে,—
- জয়দ্রথ । — হেবা বিশ্বেজয়ী বখী ?
তুমি শত্রু যাব—
জীরনব আশা ক'ত তাব ?
দিয়া প্রাণ দান—
মাগিছোঁ অভয় ভিক্ষা তোমাব পদত ।
- দুর্য্যোধন । — বিক্ দিক্ তোমাক ভীৰ সিন্ধুবাজ ।
প্রাণব ভয়ত, শত্রুব পদত,
কবিছা প্রাণব ভিক্ষা ?
ক'ত পালা এনে নীচ শিক্ষা ?
ধবা ধনুৰ্বান,
কবা বণ প্রাণপণ কবি ।
যাব যাব প্রাণ ক্ষতি নাই তাত,—
প্রাণ গ'লে সন্মুগ বণত—
গৌবরেবে গুচি যাব স্বর্গধামলৈ,—
- কর্ণ । — নাই ভয়, নাই ভয়,—
বাখিম নিশ্চয়,—
অৰ্জুনে অকল হাতে যুজিব কিদবে ?
একেলগে সকলোরে নাশিম পার্থক ।
- ভীম । — ভীমে হেনো জ্ঞাপিও হৈ
থাকিব ইয়াত ?—

- ধবা অসি বীরেন্দ্র নকল,
 ধবা সহদেব স্মৃতিক্ষু কৃপাণ,—
 গদাবে মই কৰে। আক্রমণ ।
- শকুণি । — অ' বোপা দুঃশাসন । হ'ল কি ?
- ভীম । — ভাল হ'ল মামা,—
 দুই দুঃশাসনে সৈতে—
 তোমাকো পঠাওঁ যমপুরীতৈ,—
- শ্রীকৃষ্ণ । — সখি ! নকরা পলম আৰু,
 সাজু হোৱা সমৰত ।
- অৰ্জুন । — সিদ্ধুবাজ !
 আত্মবক্ষা কবা এৱে,—
- ভীম । — যুদ্ধ, যুদ্ধ,
 যুদ্ধ মতলীয়া হোৱা সকলোৱে,—
 কৃষ্ণৰ কৃপাত আজি—
 বিষাদত আনন্দ মিলিল,—
 (জয়দ্রথ-অৰ্জুন, ভীম-দুর্যোধন, কর্ণ-নকুল, শকুণি-
 দুঃশাসনৰ যুদ্ধ ।)

দ্বিতীয় গাৰ্ভাঙ্ক

বণস্থলৰ একাঘ

(বজ্জাত দেহেৰে পলাই আহি জয়দ্রথৰ প্ৰৱেশ)

- জয়দ্রথ । — অৰ্জুন । অৰ্জুন ।
 নামাৰিবা—নামাৰিবা মোক—
 নিৰদয় নহবা ইমান,—

ইকি ! ইকি !

নুশুনি প্রার্থনা য়োব

উগ্র মূর্তি ধবি

আগুয়াই আহিছা খেদি ?

নাহিবা, নাহিবা,—নাগানিবা মোক,—

ইকি ! ইকি !

নুশুনিলা,—নুগুগিলা—

প্রদীপ্ত গাঙীর লৈ

ওচব চাপিলা আহি ?

অজ্জুন ! অজ্জুন !

মিনতি কবিছোঁ চবণত,—

নাহানিবা ভীক্ষু শব আর,—

উঃ ! কি ভীষণ ! কি ভীষণ !

উপস্থিত মহাকাল শবদ মুগ্ধত,—

মবিলোঁ—মবিলোঁ—

সোরা,—সোরা,—

সেই পাণ্ডপাত য়োব প্রাণ অস্তকাবী ;—

ইকি ! ইকি !

ইকি দেখোঁ—

আগুবিছে চাবিফাল উদ্ভাস্ত অনলে,—

হৃদ, নদী, সাগর, পর্বত, বন-উপবন,

দগ্ধ হ'ল—দগ্ধ হ'ল পৃথিবী তেনেই,—

ক'লৈ যাওঁ—কেনি পলাওঁ ?

ইকি ! ইকি !

অজ্জুন—অজ্জুন—চাবিফালে অজ্জুন—

ক'ত গৈ লুকাওঁ এতিয়া মই ?

নাই—নাই—লুকাব ঠাই নাই নোব ।

সেই—সেই—অজ্জুনিব কৰণ বিলাপ,—

উঃ ! নোরাবোঁ । গুনিব আর,—

কি অন্যায় ! কি অৰম্মাচবণ !—

চবায়ে ভালত সো

চিঞরিছে আন্তনাদ তুলি —
 “মহাপাপী তই জয়দ্রথ” —
 বায়ুৰাজে তুলিছে হুঙ্কার —
 “ঘোব পাপী তই জয়দ্রথ” —
 খবশ্রোতা নদীয়ে গাইছে —
 “শিশু হত্যাকাৰী পাপাচাৰী জয়দ্রথ” —
 গাইছে নীল আকাশে বজ্র গাজোনেবে
 “অধশ্রী অনায়া যোদ্ধা পাপী জয়দ্রথ” —
 চাৰিফালে ধিক্কাৰ মাথোন,—
 চাৰিফালে আক্রমণ,—
 উঃ !
 অধশ্রীৰ পৰিণাম কিমান ভীষণ,—
 (গাঙীৰত পাশুপাৎ অস্ত্র লগাই অৰ্জুন আৰু পাছে পাছে
 শ্রীকৃষ্ণৰ প্ৰৱেশ ।)

শ্রীকৃষ্ণ । —

সখি । সখি ।
 শিৱক স্মৰণ কৰি,
 ততালিকে এৰি দিয়া পাশুপাত নাথ,—
 কিন্তু সখি, সাৱধান হবা,—
 মাটিত নপৰে যেন ছিগ্না মূৰ তাৰ,—
 শবৰ মুখত তুলি ৰাখিবা শূন্যতে,—
 মোৰ অনুমতিমতে ভক্ত স্তূপদৰ্শনে
 লৈ যাব সেই মূৰ
 সমস্তপঞ্চক তীৰ্থলৈ—
 য'ত জয়দ্রথ পিতৃ
 ধ্যানত নিমগ্ন হৈ
 চিন্তি আছে শঙ্কৰক,—
 তুলি দিব সেই ছিগ্না মূৰ
 আচাৰিতে তেওঁৰ হাতত,—
 চক খাই যোগীৰাজে ধ্যানভঙ্গ হৈ
 ছিগ্না মূৰ পেলাব মাটিত—
 ভাঙি গুড়ি হৈ যাব সন্তানৰ মূৰ,—
 নাপাব যোগীয়ে চিনি সন্তান নে কোন ;—

বিধিৰ নিৰ্বন্ধ এই,
 নোৱাৰে খণ্ডাব তাক কোনো শকতিয়ে,—
 নহলে,—
 যোগবলে বলীয়ান জয়দ্রথ পিতৃ
 শুনে যদি সন্তানৰ মৃত্যুৰ বাতৰি
 ওপজাব কালানল
 দণ্ড দিম বুলি তেওঁ সন্তানহতাক ;—
 সাৱধান হবা সখি ! সাৱধান হবা ।

অৰ্জুন । — জয়দ্রথ ! জয়দ্রথ !
 মোৰ পুত্ৰহত্যা জয়দ্রথ !
 যা,—যা,—তয়ো যা সেই বাট ধৰি,—
 যমৰ কিঙ্কৰ হৈ
 ভুগ্নি থাক অনন্ত নবক ;—
 হেবা মহাকাল ! হেবা অৰিন্দম ?
 হোৱা আহি স্থিতি তুমি বাণৰ মুখত—

শ্ৰীকৃষ্ণ । — শুনা, শুনা, দিকপালগণ,
 সাৱধান ! সাৱধান !
 দশোদিশ বক্ষা কৰা সাৱধান হৈ ;—
 ভুচৰ, খেচৰ নাগ, গন্ধৰ্ব্ব, কিন্নৰ,
 সকলোৱে শিৱ নাম কৰা উচ্চাৰণ,—
 উপস্থিত ভীষণ সঙ্কট,—

অৰ্জুন । — জয় শিৱ শম্ভু ।— (বুলি জয়দ্রথক লক্ষ্য কৰি পাণ্ডপাত
 অস্ত্ৰ এৰি দিয়ে)

জয়দ্রথ । — আহিল, আহিল বান উল্কাৰ বেগেৰে,—
 গ'ল প্ৰাণ—গ'ল প্ৰাণ—
 শকন ।— (পাণ্ডপাতে জয়দ্রথৰ মূৰ কাটে)

শ্ৰীকৃষ্ণ । — স্মদৰ্শন ! স্মদৰ্শন !
 লোৱাহি জয়দ্রথৰ ছিন্ন মূৰ তুলি,—
 শূন্যে শূন্যে লৈ যোৱা
 সমস্তপঞ্চক তীৰ্থলৈ,—

জয়দ্রথৰ জনকে য'ত
পুত্ৰৰ মঙ্গল হেতু
পুজি আছে নিতে শঙ্কৰক,—
তেওঁৰ কোলাত তুলি
দিয়াগৈ এই ছিন্না মূৰ,—
(সুদৰ্শনে মুক্তিমান হৈ আহি জয়দ্রথৰ ছিন্না মূৰ লৈ প্ৰস্থান)

অৰ্জুন । — যাদৱ ।
ছিন্না মূৰ পবিলে মাটিত
ঘটিলহেঁতেন কোৱা কিবা অমঙ্গল ?

শ্ৰীকৃষ্ণ । — যেয়ে তাৰ মূৰ কাটি মাটিত পেলাব,
তাবো মূৰ চিঙিব লগতে,—
শঙ্কৰে সজুট হৈ
দানিছিল তেওঁক এই বব ।

অৰ্জুন । — হেৰা পাণ্ডৱ জীৱন,
গুপ্ত বহস্য এই ;—
পাণ্ডৱক কৃপা তুমি নকৰাহেঁতেন
বহুত আগতে পাণ্ডৱৰ নাম,
লুপ্ত হৈ গ'লহেঁতেন পৃথিৱীৰ পৰা ।
পাণ্ডৱৰ মঙ্গলদাতা তুমিয়ে মাথোন ।

শ্ৰীকৃষ্ণ । — আহা সখি !
শিৱিৰত ধৰ্ম্মৰাজে
'হৈ আছে চিন্তাত আকুল ।
দিওঁ গৈ বাতখি তেওঁক—

অৰ্জুন । — আহা বনমালী !
বনফুল তুলি
পুষ্পাঞ্জলি দিওঁ চৰণত,—
(দুয়োৰো প্ৰস্থান)

ছোকৰাৰ গীত

কেনে নো শোভিছে পুণ্য মূৰ্তি বিমল মধুৰ সূন্দৰ ;
 প্ৰাণৰ সকলো দগৰ যাতনা পলালে তিযাগি অন্তৰ ।
 এই ৰূপেৰেই সুগন্ধুখ ভৰা সবজি কিমান কামনা,
 মতলীয়া কৰি প্ৰেমত বুৰোৱা সকলো মানৱ যাতনা ।
 দিছা যি সাস্থনা আমি সকলোকে তোমাৰ অভয় কোলাত,
 অস্তিমতো আমাক দিয়া যেন সেই জিবণি চৰণ ছায়াত ।

আঁৰ কাপোৰ